

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**PŘEHLED NOVEL TRESTNÍCH KODEXŮ
v období od listopadu 1989 do konce roku 1999**

JUDr. Václav Nečada

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely

Neprodejné

Praha 2000

ISBN 80-86008-79-7

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000

www.kriminologie.cz

OBSAH

I. Úvod	4
II. Trestní zákon	
1. Časový sled novel trestního zákona	13
2. Přehled novelizovaných ustanovení obecné části trestního zákona ...	19
3. Přehled novelizovaných ustanovení zvláštní části trestního zákona ..	45
III. Trestní řád	
1. Časový sled novel trestního řádu	93
2. Přehled novelizovaných ustanovení trestního řádu	99
IV. Závěr	138
SEZNAM LITERATURY	141

I. ÚVOD

Listopad 1989 otevřel cestu k obnově naší státní suverenity a k zásadním změnám společenského uspořádání. Zhroucením totalitního systému skončilo mnohaleté porušování základních lidských práv a svobod, zakotvených v mezinárodních smlouvách a dohodách, které naše republika rovněž ratifikovala a vyhlásila. Po uskutečnění mocenských přesunů mohl započít rychlý proces změn znamenajících naplnění zásad demokratického právního státu, založeného na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti. Bylo zakotveno oddělení zákonodárné, výkonné a soudní moci. Nově konstituované nezávislé soudnictví se zařadilo mezi nejdůležitější ústavní principy vytvořené polistopadovým vývojem.

Dobu trvání politického režimu v Československu, v němž měla vedoucí roli Komunistická strana Československa, tj. období od února 1948 do prosince 1989, lze v oblasti trestní justice charakterizovat jako období hrubého porušování zákonnosti. Pro toto období je typické, že ve sféře trestního práva hmotného, v rozporu se zásadami demokratické společnosti, byla jako trestný čin zakotvena i taková jednání, která ve skutečnosti znaky trestného činu (tj. pro společnost nebezpečného činu) nevykazovala, a tudíž neměla být ani trestná. Odsouzení osob za tato jednání jsou nezákonná již ve své podstatě.

Ve sféře trestního práva procesního spočívá podstata nezákonnosti v podřízení celého trestního procesu prioritním zájmům režimu a v nerespektování základních zásad trestního řízení ve všech jeho stádiích. Při aplikaci trestních zákonů po roce 1948 se uplatňoval tzv. třídní přístup, který v praxi znamenal jednak kriminalizaci jednání nevykazujícího znaky trestných činů, dopustila-li se jej osoba řazená mezi tzv. třídu vykořisťovatelů, jednak použití přísnější trestní represe v závislosti na třídní příslušnosti pachatele nebo na jeho politické příslušnosti či světonázoru. Přihlédneme-li pak k hrubému porušování zákonnosti i ve stadiu před zahájením trestního řízení, a k represáliím uplatňovaným i po jeho skončení, dospějeme k závěru, že trestní politika státu v tomto období byla postavena na nezákonných základech. Tento závěr dopadá především na oblast trestných činů proti republice (tzv. protistátní trestné činy), pro které bylo v politických procesech, zejména v období padesátých let, odsouzeno k nejtěžším trestům mnoho zcela nevinných občanů. Z tohoto pohledu sehrál negativní roli

nechvalně proslulý zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, který byl později v podstatě převzat a stal se součástí nového trestního zákona č. 86/1950 Sb. K porušování zákonnosti však docházelo i v případech trestního stíhání pro některé další trestné činy. Zesílení trestní represe nastalo opět po roce 1968, kdy byli postihováni režimu „nepohodlní“ občané aktivně vystupující proti tzv. normalizaci. Důvodem postihu byly trestné činy, jimiž se občané stavěli totalitní moci na odpor a jimiž využívali svých nezadatelných lidských a občanských práv. Lze shrnout, že v období totalitní moci trestní právo bylo deformováno a stávalo se často nástrojem k potlačení politických protivníků.

Listopadový převrat, z něhož vzešel náš současný demokratický systém, zákonitě vedl i k přeměně celého právního řádu. Z historického pohledu měl pro odstranění totalitního režimu klíčový význam ústavní zákon č. 135/1989 Sb. ze dne ze dne 29. 11. 1989, kterým byla z textu ústavy z roku 1960 vypuštěna ustanovení o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a ve státě a teze o marxismu-leninismu, v němž byla vedena veškerá kulturní politika, výchova a vzdělávání. Historický význam pak mělo v roce 1991 schválení Listiny základních práv a svobod, která po vzniku samostatné České republiky a přijetí nové Ústavy v roce 1992 se stala podstatnou součástí ústavního pořádku republiky.

Důležitou součástí právního řádu je trestní právo. Jeho základní funkcí je ochrana společnosti před kriminalitou. Ustanovení § 1 platného trestního zákona vyjadřuje jeho účel těmito slovy: chránit zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Míněna je ochrana před trestnými činy vypočtenými taxativně v trestněprávních normách. Trestněprávní ochrana tak záleží v tom, že trestní právo určuje, které ze společensky škodlivých jevů jsou trestné činy, a stanoví za jejich spáchání tresty i ochranná opatření.

Pokud bylo uvedeno, že základní funkcí trestního práva je ochrana společnosti před kriminalitou, v žádném případě to neznamená, že lze mechanicky nadřazovat celospolečenské zájmy nad zájmy jednotlivce. Z preambule a ustanovení článku 1 Ústavy ČR naopak plyne, že základem českého státu je úcta k právům a svobodám člověka. Tím je formulována nesporná priorita zájmů individua vůči celku. Bez svobody jednotlivce není svobody společnosti. Trestní právo by proto mělo sledovat účel, pro který je určeno, tj. zajišťovat maximální ochranu člověka, především jeho život, zdraví, svobodu a lidská práva a jeho majetek.

Naše trestněprávní reforma, postupně uskutečňovaná od listopadu 1989, vychází v první řadě z výše zmíněných mezinárodních smluv o lidských právech a po přijetí Ústavy České republiky a Listiny základních lidských práv a svobod rovněž z těchto dokumentů. Mimořádný význam pro vypracování novel trestních kodexů měla ustanovení prvního oddílu hlavy druhé Listiny, zakotvující základní lidská práva a svobody, mezi něž zahrnujeme zejména zaručení osobní svobody, právo vlastnit majetek, nedotknutelnost obydlí, ochranu listovního tajemství a další. Důležitými zásadami našeho práva, včetně práva trestního, se stávají demokratismus a humanismus. Demokratické trestní právo koncentruje svou pozornost v první řadě na ochranu osobnosti člověka, jeho důstojnosti a jeho práv a svobod. Přitom nemůže jít pouze o ochranu obětí kriminality, nýbrž také o ochranu samotných pachatelů před krutými tresty a vůbec před nadměrnou represí. Humanismus, jakožto obecný právní princip, je výslovně pro odvětví trestního práva specifikován např. v čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, kde je stanoveno, že nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Humánní přístup k delikventovi však nelze zaměňovat s neopodstatněnou tolerantností, mírností, což v první řadě platí vůči nebezpečným zločincům. Takový přístup by ve svých důsledcích mohl vést k absenci humanity ve společnosti, protože tato by nebyla dostatečně chráněna před rostoucí agresivitou pachatelů trestných činů.

Je samozřejmé, že demokratický stát po odstranění totalitního režimu se musel vypořádat i s neblahým dědictvím uplynulých let a v relativně krátkém časovém úseku napravit nezákonnosti, k nimž docházelo v uplynulých 42 letech, což konkrétně představovalo nutnost zrušit všechna vynesena rozhodnutí, přezkoumat trestní věci osob protiprávně odsouzených, zabezpečit jim společenskou rehabilitaci a přiměřené materiální odškodnění. V neposlední řadě pak bylo namístě vyvodit důsledky proti těm, kteří nezákonnosti způsobili.

Brzy bylo zřejmé, že toliko individuální přezkoumávání všech v úvahu přicházejících odsouzení jako jediná forma nápravy nebude postačovat z důvodů technických i časově a že kromě této formy nápravy bude nutné přijmout takové řešení, které by znamenalo možnost přednostně provést rozsáhlou rehabilitaci protiprávních odsouzení a paralelně s ní rehabilitaci na základě individuálního přezkumu. Všechny tyto úvahy logicky vyústily v názor, že účinné nápravy lze docílit pouze přijetím samostatného zákona zajišťujícího v maximální míře

rehabilitaci všech nezákonně postižených osob, jejichž počet v České republice byl odhadován na cca 200 tisíc a z nichž značná část již byla ve vysokém věku.

Ze všech uvedených důvodů došlo k přijetí zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, který nabyl účinnosti dne 1. 7. 1990. Byl koncipován tak, aby především umožňoval co nejširší rozsah rehabilitace ex lege, kterou pak soudy již jen deklarovaly bez individuálního přezkoumávání. Touto formou pak byla zrušena naprostá většina nezákonných odsouzení z období před listopadem 1989.

Výhrady odsouzených osob i některých organizací však vyvolával postup soudů v případech souběhu trestných činů rehabilitovaných s trestnými činy rehabilitací nedotčenými. Zde totiž byly soudy povinny podle § 2 odst. 2 zákona stanovit podle vzájemného poměru závažnosti přiměřený trest za trestné činy rehabilitací nedotčené, někdy nesprávně označovaný jako „trest zbytkový“. Situaci řešila novela zákona o soudní rehabilitaci č. 47/1991 Sb., která připustila, aby soudy kromě dosavadního obligatorního stanovení přiměřeného trestu za trestné činy rehabilitací nedotčené mohly od stanovení přiměřeného trestu upustit.

Negativním jevem v polistopadovém vývoji nepochybně je nárůst kriminality. Je možno konstatovat, že kriminalita v současné době patří mezi nejzávažnější celospolečenské problémy. Nejenže v uplynulých deseti letech značně vzrostla, ale nabývá nových, často velmi brutálních forem. Téměř na denním pořádku jsou závažné případy vražd a nebezpečná loupežná přepadení se značnými majetkovými škodami. Velmi vysoká je majetková a hospodářská kriminalita, jsou četné případy korupce a na vzestupu je i organizovaný zločin. Strach z kriminality a vysoké počty obětí zločinů, často neobjasněných, se staly velmi tíživou skutečností. Uvedené negativní jevy logicky staví do popředí otázku, jak účinně trestat pachatele trestných činů a jak zvyšovat význam prevence při ochraně před kriminalitou.

Ukazuje se, že růst kriminality vyvolává potřebu změnit trestní politiku a zabývat se otázkou účinnosti trestů, zvláště pak trestu odnětí svobody. Vysoký počet pachatelů odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody přeplňuje kapacitu vězeňských zařízení, znesnadňuje sociální rehabilitaci vězňů a přináší další problémy, např. nedostatek pracovních příležitostí pro vězně, nedostatek kvalitního personálu ve věznicích apod. Izolace

ve vězení je samostatný a významný kriminogenní činitel a to vše dokazuje, že u určité kategorie odsouzených trest odnětí svobody přináší opačné účinky, než jaké byly předpokládány. Situaci rovněž komplikují vysoké finanční náklady na vězeňství. Dlouhodobě trvající neutěšené poměry v našich věznicích, plynoucí především z jejich trvalé přeplněnosti, jsou všeobecně známy.

V současné době existuje v naší republice přes třicet věznic, ve kterých se vykonává vazba a trest odnětí svobody. Statistická ročenka ČR uvádí koncem roku 1997 ve výkonu vazby 7 736 osob a ve výkonu trestu odnětí svobody 13 824 osob, celkem tedy 21 560. Ve věznicích s dohledem bylo umístěno 1,85 %, s dozorem 35,18 %, s ostrahou 58,94 a se zvýšenou ostrahou 4,03 %. Ke konci roku 1999 bylo ve věznicích více než 23 tisíc lidí. Česká republika má v přepočtu na obyvatele mnohem více vězňů než země Evropské unie. Před dvěma lety připadalo na 100.000 Čechů 215 vězňů. V sousedním Rakousku jich bylo pouhých 85, v Německu 95, ve Francii 89, v Anglii a Walesu 126. České vězeňství je na tom v tomto směru hůře než Maďarsko a Polsko, kde na 100 000 obyvatel připadá okolo 150 vězňů.

Na základě negativních poznatků o vlivu věznění na člověka a poznatků o vězeňství vůbec se ve většině moderních států postupně počaly uplatňovat a rozvíjet tzv. alternativní tresty a opatření, schopné vhodně nahradit především krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody. K již tradičnímu alternativnímu trestu peněžitému, dosud však stále málo využívanému, byl i u nás do trestního zákona v roce 1995 zaveden nový druh trestu - trest obecně prospěšných prací, přičemž jsou zvažovány i jiné alternativní tresty a opatření. Problematika alternativních trestů a alternativních opatření se dnes řadí mezi klíčové otázky trestní politiky. Jeví se potřeba změnit celkový systém trestů a postupně i rozhodování soudů ve prospěch alternativ. Nejproblematičtějšími jsou především již zmíněné krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody, jejichž počty jsou u nás oproti mnoha jiným zemím značně vysoké. V roce 1999 např. podíl uložených nepodmíněných trestů v trvání do jednoho roku odnětí svobody činil 64,7 % ze všech nepodmíněných trestů (v roce 1997 téměř 63 %).

Další formou řešení boje s kriminalitou je zavedení dohledu nad chováním pachatele trestného činu, tzv. probace, při které je kombinován aspekt penologický a sociální. Jde o instituty podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, zavedené novelou trestního zákona z roku 1997. Od tohoto roku

je u nás budován systém probační služby a jsou připravovány další zákonné úpravy k jeho zdokonalení.

V rovině procesněprávní se velmi významným nástrojem stávají nové instituty tzv. odklonu, především podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání, vložené do trestního řádu v letech 1993 a 1995. Odklon představuje alternativu vůbec, nikoliv jen nepodmíněného trestu odnětí svobody. Širší uplatnění lze předpokládat v případech skutkově i právně jednodušších, kdy typově méně závažný trestný čin spáchaly osoby do té doby žijící řádným životem. Základním účelem odklonu je především rychlejší a efektivnější vyřízení těchto věcí, které nevyžadují projednání před soudem v hlavním líčení.

Vedle obsáhlých novel trestního zákona a trestního řádu, kterým je věnována tato práce a které jsou popsány v následujících kapitolách, je namístě se zmínit též o dalších důležitých zákonech přijatých po listopadu 1989, které sice s trestním právem bezprostředně nesouvisí, avšak určitou spojitost či návaznost s ním mají. Jde zejména o následující zákony (některé z nich novelizované):

- ústavní zákon o Ústavním soudu č. 91/1991 Sb.
- zákon o soudech a soudcích č. 335/1991 Sb.
- zákon o státním zastupitelství č. 283/1993 Sb.
- zákon o Policii ČR č. 283/1991 Sb.
- zákon o advokacii č. 85/1996 Sb.
- zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.
- zákon o výkonu vazby č. 293/1993 Sb.
- zákon o přestupcích č. 200/1990 Sb.
- zákon o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb.
- zákon o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu č. 198/1993 Sb.

Významným krokem ve vývoji trestního práva po roce 1989 bylo též zrušení zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech. Stalo se tak novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb. Byla odstraněna bipartice trestných deliktů, takže od této doby je v našem trestním právu pouze jediný soudně trestný delikt - trestný čin. Některá jednání, které dříve postihoval zákon o přečinech, se stala pouhými přestupky a některá přestala být vůbec trestná (např. jednání dříve postihovaná jako přečin proti pracovní kázní aj.). V souvislosti s přípravou nové

kodifikace trestního práva je však o bipartici soudně trestných jednání (zločin, přečin) opět uvažováno.

Ke dni 1. 1. 1995 došlo ke zřízení Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, zařazeného do standardních vyšetřovacích orgánů státu. Jeho povinnosti jsou však širší než samotné vyšetřování zákonem vymezených trestných činů a to, jak již vyplývá z jeho názvu, dokumentovat i ty zločiny, o nichž je zcela jasné, že se před soud nikdy nedostanou.

Trestní kodexy byly v období od listopadu 1989 konce roku 1999 zákonnými novelami opakovaně měněny či doplňovány. Trestní zákon byl novelizován dvacetpětkrát a trestní řád čtrnáctkrát, takže celkem oba kodexy byly novelizovány třicetdevětkrát. Provedené změny mají různý charakter. Od změn skutečně zásadních a koncepčních až po změny dílčí či pouze formulační. Máme-li shrnout nejdůležitější nové instituty a nejdůležitější změny v trestních kodexech, uskutečněné v tomto období, je třeba se zmínit zejména o následujících úpravách:

1. Z I. hlavy zvláštní části trestního zákona byly vypuštěny všechny trestné činy spjaté s minulým režimem, při jejichž aplikaci docházelo k porušování základních práv a svobod.

2. Byly provedeny významné změny v právní úpravě trestných činů vážně poškozujících naši ekonomiku. Vypuštěním trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví byla zrovnoprávněna trestní ochrana všech forem vlastnictví.

3. V trestním zákoně bylo zakotveno zrušení trestu smrti a zavedení trestu odnětí svobody na doživotí. Byly rozšířeny meze nutné obrany.

4. Trestní politika je více orientována na ukládání alternativních trestů a opatření. V trestním zákoně byl zakotven nový druh trestu obecně prospěšných prací a nově byla upravena ustanovení o peněžitém trestu.

5. Do trestního zákona byl zaveden institut probace v podobě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

6. Na zvýšený výskyt závažných negativních jevů ve společnosti reagovalo trestní zákonodárství zpřísněním postihu těchto jevů (projevy rasové a národnostní nesnášenlivosti, organizovaný zločin, korupce a úplatkářství, drogová delikvence).

7. Na nově se utvářející poměry a vztahy ve společnosti reagoval zákonodárce vytvořením mnoha nových skutkových podstat trestných činů, které dřívější úprava trestního zákona neobsahovala.

8. V trestním řízení byla nastoupena orientace na zjednodušení, účelné odformalizování a zrychlení trestního řízení, posílení zásady, že těžištěm dokazování je řízení před soudem a rovnost stran soudního procesu.

9. Bylo zrušeno vyhledávání jako jedna z forem přípravného řízení a odstraněno tzv. stíhání ve věci. Byl zaveden institut dočasného odložení trestního stíhání.

10. Rozšířením práv obviněného a obhájce byla významně prohloubena zásada zajištění práva na obhajobu v trestním řízení.

11. Oprávnění k nejzávažnějším zásahům do základních práv a svobod v přípravném řízení bylo přeneseno na soud (rozhodnutí o vazbě, příkaz k zatčení, příkaz k domovní prohlídce, souhlas s otevřením zadržené zásilky, souhlas k záměně zásilky, nařízení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu).

12. Poprvé byla zákonem upravena ochrana svědka v trestním řízení (institut tzv. anonymního svědka).

13. Byly zakotveny nové a perspektivní instituty představující alternativy standardního trestního řízení před soudem, tzv. odklon (podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání) a institut trestního příkazu.

14. Průlom do zásady legality představuje nové ustanovení § 163a tr. ř. U taxativně vypočtených trestných činů s existencí blízkého příbuzenského vztahu mezi obviněným a poškozeným je možnost trestního stíhání podmíněna výslovným souhlasem poškozeného.

15. Nově byla formulována základní zásada trestního řízení zakotvená v ust. § 2 odst. 5 tr. ř. Dosud uznávaná zásada tzv. objektivní pravdy byla nahrazena zásadou zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

Dále následuje rozbor novel trestních kodexů za desetiletí od listopadu 1989 do konce roku 1999. Jde jednak o časový sled důležitých novel, jednak o podrobnější přehled novelizovaných ustanovení trestního zákona a trestního řádu, provedených v tomto tak důležitém období vývoje našeho státu.

II. TRESTNÍ ZÁKON

1. Časový sled novel trestního zákona

V období od listopadu 1989 do konce roku 1999 byl trestní zákon č. 140/1961 Sb. novelizován následujícími pětadvaceti zákony (dále jen novely):

1. č. 159/1989 Sb. ze dne 13. 12. 1989, 2. č. 47/1990 Sb. ze dne 27. 2. 1990, 3. č. 84/1990 Sb. ze dne 27.3.1990, 4. č. 175/1990 Sb. ze dne 2. 5. 1990, 5. č. 457/1990 Sb. ze dne 30. 10. 1990, 6. č. 545/1990 Sb. ze dne 5. 12. 1990, 7. č. 490/1991 Sb. ze dne 6. 11. 1991, 8. č. 557/1991 Sb. ze dne 11. 12. 1991, 9. č. 290/1993 Sb. ze dne 10. 11. 1993, 10. č. 38/1994 Sb. ze dne 15. 2. 1994, 11. č. 152/1995 Sb. ze dne 29. 6. 1995, 12. č. 19/1997 Sb. ze dne 24. 1. 1997, 13. č. 253/1997 Sb. ze dne 24. 9. 1997, 14. č. 92/1998 Sb. ze dne 3. 4. 1998, 15. č. 112/1998 Sb. ze dne 18. 3. 1998, 16. č. 148/1998 Sb. ze dne 11. 6. 1998, 17. č. 167/1998 Sb. ze dne 11. 6. 1998, 18. č. 96/1999 Sb. ze dne 29. 4. 1998, 19. č. 191/1999Sb. ze dne 29. 7. 1999, 20. č. 210/1999 Sb. ze dne 29. 7. 1999, 21. č. 223/1999 Sb. ze dne 14. 9. 1999, 22. č. 238/1999 Sb. ze dne 19. 10. 1999, 23. č. 305/1999 Sb. ze dne 18. 11. 1999, 24. č. 327/1999 Sb. ze dne 9. 12. 1999, 25. č. 360/1999 Sb. ze dne 9. 12. 1999.

Trestní zákon byl dále měněn nálezy Ústavního soudu, konkrétně nálezem Ústavního soudu bývalé ČSFR publikovaným pod č. 93/1992 Sb. a nálezem Ústavního soudu ČR, publikovanými pod č. 91/1994 Sb. a č. 103/1997 Sb.

Bude podán časový sled nejdůležitějších novel trestního zákona a stručný přehled nejvýznamnějších změn, které tyto novely přinesly. Podrobnější rozbor vybraných nových či podstatně novelizovaných ustanovení trestního zákona následuje v další kapitole.

Novela č. 159/1989 Sb.

Jde o první novelu trestního zákona vydanou po listopadu 1989 (13.12.1989). Je významná tím, že z první hlavy zvláštní části trestního zákona odstranila skutkové podstaty trestných činů, které byly zvláště úzce spjaty s minulým režimem. Takto byly z trestního zákona vypuštěny trestné činy zneužívání náboženské funkce podle § 101 a maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178, opuštění republiky podle § 109 a vniknutí na území republiky podle § 110. Současně do trestního zákona byly zařazeny skutkové podstaty nových trestných činů ohrožování životního prostředí podle § 181a, 181b a zasahování do nezávislosti soudu podle § 169a.

Novela č. 175/1990 Sb.

Novela zrušila některé další trestné činy z první hlavy zvláštní části trestního zákona, při jejichž aplikaci docházelo k porušování základních lidských práv a svobod, jako např. trestné činy podvracení republiky podle § 98, poškozování státu světové socialistické soustavy podle § 99, pobuřování podle § 100, hanobení státu světové socialistické soustavy a jejího představitele podle § 104 a další.

Významné změny přinesla u trestných činů hospodářských ve II. hlavě zvláštní části trestního zákona, v nichž se odrážely první kroky proměn, které v tomto období provázely nově se utvářející hospodářskou politiku státu. Za nejvýznamnější lze označit vypuštění celého třetího oddílu II. hlavy, týkajícího se trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví. Význam tohoto opatření je i v tom, že došlo, pokud jde o trestní ochranu, ke zrovnoprávnění všech forem vlastnictví. Dále byly vypuštěny skutkové podstaty trestných činů spekulace podle § 117, zneužívání socialistického podnikání podle § 120, neoprávněného nakládání s vynálezem podle § 123 a další. U některých trestných činů došlo k přejmenování skutkových podstat, případně k různým změnám v jejich znění, např. pod § 118 byl namísto trestného činu nedovoleného podnikání vytvořen trestný čin neoprávněného podnikání, trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky podle § 127 byl změněn na trestný čin porušování závazných pravidel hospodářského styku a další.

K četným změnám došlo i v dalších hlavách zvláštní části trestního zákona, např. byl vypuštěn trestný čin příživnictví podle § 203 a trestný čin neoprávněného užívání cizího motorového vozidla podle § 209a, řada skutkových podstat byla zpřesněna, doplněna či zcela nově formulována. Jako příklad možno uvést trestné činy proti majetku podle hlavy deváté. Podstatné změny doznal i trestný čin vraždy podle § 219 připojením kvalifikované skutkové podstaty podle odstavce 2. Byl zakotven nový trestný čin brání rukojmí podle § 234a. V hlavě XI. zvláštní části trestního zákona byl vedle trestných činů proti brannosti zařazen nový oddíl trestných činů proti civilní službě.

Podstatné změny novela přinesla i v obecné části trestního zákona, z nichž zřejmě nejvýznamnější bylo zrušení trestu smrti a zavedení trestu odnětí svobody na doživotí. Došlo též ke zrušení trestu nápravného opatření, který dosud byl, po trestu odnětí svobody, nejčastěji ukládaným trestem. K významné změně došlo u trestu peněžitého, spočívající v podstatném rozšíření možnosti jeho ukládání. U trestu zákazu činnosti byla zvýšena horní hranice sazby z pěti na deset let. Byla zpřísněna kritéria pro posuzování zvlášť nebezpečné recidivy podle § 41. Byl zrušen zákon o přečinech č. 150/1969 Sb. a zákon o ochranném dohledu č. 44/1973 Sb.

Novela č. 557/1991 Sb.

Změnou § 12 a zavedením trestného činu opilství podle § 201a novela přinesla zásadní změnu v právním posuzování jednání v nepřičetnosti, kterou si přivodil sám pachatel požitím alkoholu nebo jiné návykové látky.

Byly zakotveny nové trestné činy, jimiž bylo reagováno na negativní jevy té doby, jako např. trestné činy pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě podle § 128a,b,c, pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím podle § 256b, provozování nepoctivých her a sázek podle § 250a, pohrdání soudem podle § 169b, podněcování k národnostní a rasové nenávisti podle § 198a, týrání zvířat podle § 203, obchodování s dětmi podle § 216a a další. Byla zakotvena nová skutková podstata trestného činu podílnictví podle § 251a, postihující tzv. praní špinavých peněz. Řada dalších skutkových podstat byla nově formulována či jinak pozměněna.

Byl zaveden nový trestný čin nedovoleného překročení státní hranice podle § 171a,b,c, kterým byl nahrazen již dříve zrušený trestný čin nedovoleného opuštění republiky podle § 109 z první hlavy zvláštní části trestního zákona.

Novela č. 290/1993 Sb.

V obecné části trestního zákona novela provedla významné změny zejména v rozšíření mezi nutné obrany (§ 13) a v ustanoveních týkajících se výkonu trestu odnětí svobody. Namísto dosavadních nápravně výchovných skupin zavedla diferencovaný výkon trestu odnětí svobody ve čtyřech základních typech věznic.

Z nově vytvořených skutkových podstat je opět možno poukázat na trestné činy, reagující na nové jevy v ekonomice, ale i v jiných oblastech. Jde např. o nové trestné činy neoprávněného provozování loterie a podobné sázkové hry podle § 118a, padělání a pozměňování nálepek k označení zboží podle § 145a, neoprávněného nakládání s osobními údaji podle § 178, neoprávněného držení platební karty podle § 249b, pytláctví podle § 178a, neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru podle § 249a, podávání anabolických látek mládeži podle § 218a a jiné.

Novela č. 152/1995 Sb.

K nejvýznamnějším změnám, které novela přinesla, nepochybně patří zakotvení dosud zcela neznámého alternativního trestu obecně prospěšných prací (§ 45), který se tímto stal jedním z druhů trestů vyjmenovaných v § 27.

Dalším důležitým doplněním trestního zákona jsou ustanovení o zločinném spolčení, kterými zákonodárce reagoval na zvyšující se nebezpečí organizovaného zločinu (§ 89 odst. 20, § 163a,b,c).

Pokud jde o zvláštní část trestního zákona, došlo opět k doplnění a k upřesnění některých skutkových podstat. Jde zejména o zvýšení ochrany života a zdraví, projevující se

zpřísněním sazeb trestu odnětí svobody u trestného činu ublížení na zdraví podle § 221. U trestného činu vraždy podle § 219 zákonodárce rozšířil výčet okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby o dvě další alternativy. Jde o vraždu na těhotné ženě a vraždu na jiném pro jeho rasu, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání.

Na nebezpečné projevy rasové, národnostní a jiné podobné nesnášenlivosti novela reagovala zpřísněním postihu všech těchto útoků. U trestných činů, u kterých je rasová, národnostní, politická či náboženská pohnutka znakem základní skutkové podstaty, byla zvýšena trestní sazba trestu odnětí svobody. Jde o trestné činy násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 196, hanobení národa, rasy a přesvědčení podle § 198 a podněcování k národnostní a rasové nenávisti podle § 198a. Dalším zpřísněním je skutečnost, že u trestných činů ublížení na zdraví podle § 221, vydírání podle § 235, poškozování cizí věci podle § 257 a vraždy, jak již bylo výše uvedeno, byla rasová, národnostní, politická či náboženská pohnutka nově stanovena jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby.

Novela č. 253/1997 Sb.

Novela uzákonila další nové významné instituty trestního práva. Konkrétně jde o podmíněné upuštění od potrestání s dohledem podle § 26 a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem podle § 60a, § 60b. Tyto instituty znamenají zavedení probace do trestního zákona a jsou důležitou součástí nové koncepce našeho trestního práva.

K významné změně došlo u trestu vyhoštění, když novela umožnila uložení tohoto trestu i na dobu určitou (§ 57).

Ve zvláštní části trestního zákona, obdobně jako u předchozích novel, byly vytvořeny některé nové skutkové podstaty a některé stávající skutkové podstaty byly více či méně pozměněny. Jako nejdůležitější se jeví zakotvení nových trestných činů pojistného podvodu podle § 250a a úvěrového podvodu podle § 250b. Nové skutkové podstaty byly rovněž vytvořeny ve skupině trestných činů daňových (oddíl třetí II. hlavy). Jde o trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku nezaměstnanosti podle § 147, porušení předpisů o nálepkách k označení zboží

podle § 148a, trestný čin neplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení podle § 148b. Na nové ekonomické problémy reagují také nově vytvořené trestné činy zkršlování údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 a porušení povinnosti v řízení o konkursu a vyrovnání podle § 126.

Z první hlavy zvláštní části byl vypuštěn trestný čin hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a § 103. U trestného činu útoku na veřejného činitele byla vypuštěna skutková podstata trestného činu podle § 156 odst. 3, týkající se hrubé urážky nebo pomluvy veřejného činitele při výkonu jeho pravomoci nebo pro tento výkon.

Novela č. 112/1998 Sb.

Novela je významná tím, že přinesla podstatné změny v právní úpravě drogové problematiky, promítnuté do skutkových podstat trestných činů nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187, 187a, 188 a trestného činu šíření toxikomanie podle § 188a. Došlo nejen k nové formulaci skutkových podstat, ale i ke zpřísnění postihu těchto jednání. Došlo k zásadní změně v právní úpravě postihu tzv. drogové delikvence v tom směru, že dosud beztrestné držení drogy pro vlastní potřebu jejího konzumenta se od 1. 1. 1999 stalo trestným činem.

Novela č. 96/1999 Sb.

Podstata změn zavedených touto novelou spočívá ve zpřísněném postihu korupce a úplatkářství, neboť zvýšený výskyt těchto jevů negativně ovlivňuje řádnou a nestrannou činnost státních orgánů a dalších orgánů a institucí. Jde o trestné činy přijímání úplatku podle § 160 a nepřímé úplatkářství podle § 161.

Novela č. 238/1999 Sb.

Obsah této novely je stručný a spočívá v tom, že rozšiřuje okruh veřejných činitelů o fyzické osoby, které byly ustanoveny lesní stráží, vodní stráží, stráží přírody, mysliveckou

stráží nebo rybářskou stráží, pokud vykonávají oprávnění a pravomoci podle zvláštních právních předpisů (§ 89 odst. 9).

Novela č. 327/1999 Sb.

Jde o novelu ze dne 9. 12. 1999, kterou bylo doplněno ustanovení § 67a o promlčení trestního stíhání. Týká se některých závažných trestných činů, spáchaných v období od 25. 2. 1948 do 29. 12. 1999, u nichž uplynutím promlčecí doby nezaniká trestnost. Podrobnější výklad bude podán v následující kapitole o novelizovaných ustanoveních obecné části trestního zákona

2. Přehled novelizovaných ustanovení obecné části trestního zákona

Novelizacemi trestního práva v období od 17. listopadu 1989 do konce roku 1999 byla provedena řada změn týkajících se obecné části trestního zákona. Opět je třeba uvést, že se jedná jak o změny zásadní a podstatné, tak i o změny pouze méně významné, dílčího charakteru, či pouze formulační. Pozornost bude věnována především změnám zásadním a podstatným. Jejich přehled je podán podle jednotlivých hlav obecné části trestního zákona č. 140/19061 Sb.

HLAVA I. - Účel zákona

§ 1 tr. zák.

Novela č. 290/1993 Sb. zcela nově formulovala ustanovení o účelu trestního zákona. Namísto dřívějšího zdůraznění ochrany státního zřízení socialistické republiky, socialistického vlastnictví a výchovy občanů k zachovávání pravidel socialistického soužití novela ustanovení o účelu trestu zestručnila a omezila je na ochranu zájmů společnosti a ústavního zřízení České

republiky, práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob. Ustanovení o účelu zákona je základní směrnicí pro výklad a aplikaci trestního práva.

HLAVA II. - Základy trestní odpovědnosti

§ 7 - Příprava k trestnému činu

Příprava k trestnému činu je prvním vývojovým stadiem trestné činnosti. V trestním zákoně z r. 1961 byla příprava prohlášena za obecnou formu trestné činnosti. Novela č. 175/1990 Sb. zúžila trestnost přípravy pouze na zvlášť závažné trestné činy. Které to jsou, stanoví § 41 odst. 2 : jsou to trestné činy uvedené v § 62 a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 8 let.

§ 12 - Nepříčetnost

Příčetností rozumíme způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele. Podle § 12 není pro nepříčetnost trestně odpovědný, kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání.

Problémy vznikají, přivedl-li se pachatel trestného činu do stavu nepříčetnosti požitím alkoholu nebo jiné návykové látky. Pojem „návykové látky“ zavedla novela č. 175/1990 Sb. a je definován v § 89 odst. 10. Je pojmem širším než alkohol a rozumějí se jí vedle alkoholu též další omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti.

Velmi podstatnou změnu v právní úpravě této problematiky přinesla novela č. 557/1991 Sb., která zrušila stávající odstavec 2 ustanovení § 12, podle něhož pachatel plně odpovídal za trestný čin spáchaný ve stavu nepříčetnosti, kterýžto stav si přivodil zaviněně sám požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku. Tato úprava byla v rozporu se základní zásadou odpovědnosti za zavinění. Změna provedená novelou spočívá v tom, že osoba, která se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede do stavu

nepříčetnosti a spáchá čin, který má jinak znaky trestného činu, potrestá se podle nového ustanovení o trestném činu opilství podle § 201a. Je možno připomenout, že obdobná právní úprava byla obsažena již v trestním zákoně z roku 1950.

§ 13 - Nutná obrana

Zásadní změnu v ustanovení o nutné obraně přinesla novela č. 290/1993 Sb. Dosud platná úprava stanovila, že „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem“. O nutnou obranu nešlo, byla-li obrana „zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku“. Citovaná novela přinesla podstatnou změnu v tom, když slovo „zřejmě“ nahradila slovy „z c e l a z j e v n ě“ a slova „povaze a nebezpečnosti“ slovem „z p ů s o b u“, takže nyní druhá věta tohoto ustanovení zní: „Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“ Z důvodové zprávy k novele vyplývá, že meze nutné obrany byly v souladu s požadavky teorie a praxe rozšířeny tak, aby její podmínky nebyly splněny jen tehdy, jestliže obrana je naprosto nepřiměřená povaze útoku. Respektuje se skutečnost, že osoba jednáající v obraně často nemůže předem náležitě zhodnotit hrozící nebo trvajícím útokem a zvolit vždy přesně adekvátní prostředky obrany.

HLAVA III. - Působnost trestních zákonů

Působností zákona se označuje okruh společenských vztahů, v nichž se zákon uplatňuje. Tento okruh je určen časovými, místními a jinými podmínkami. Podle toho se rozeznává působnost časová, místní, osobní, někdy i věcná. Působnost je v trestním zákoně upravena v ustanoveních § 16 až 22.

Novela č. 175/1990 Sb. zavedla do trestního zákona nové ustanovení § 20a, dle něhož se trestnost činu posuzuje podle našeho zákona také tehdy, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je republika vázána. Podle dalšího nového ustanovení § 21 odst. 2 trestní rozsudek cizího státu nemůže být vykonán na území republiky ani tu mít jiné účinky, nestanoví-li vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je republika vázána, něco jiného.

Novela č. 290/1993 Sb. upravila formulace příslušných ustanovení v návaznosti na zánik ČSFR a vznik České republiky.

HLAVA IV. - Tresty

Oddíl první: Společná ustanovení o trestech

§ 26 - Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

Institut podmíněného upuštění od potrestání s dohledem byl do trestního zákona zaveden novelou č. 253/1997 Sb. Podle ustanovení § 26 soud může podmíněně upustit od potrestání za podmínek uvedených v § 24 odst. 1 (upuštění od potrestání), považuje-li za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování pachatele. Zároveň stanoví zkušební dobu až na jeden rok a vysloví nad pachatelem dohled. Soud rovněž může takovému pachateli uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu má též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Určitou konkretizaci přiměřených omezení a povinností, které může soud uložit pachateli k tomu, aby ve zkušební době vedl řádný život, zavádí odst. 4 citovaného ustanovení § 26 trestního zákona. Podle tohoto ustanovení soud např. může pachateli uložit podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákona, zdržet se návštěv nevhodného prostředí a styku s určitými osobami, zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek. Toto ustanovení však obsahuje pouze demonstrativní výčet přiměřených omezení a přiměřených povinností a není tedy vyloučeno, aby soud pachateli uložil jiná omezení či povinnosti. Hlavní a obligatorní podmínkou, pod níž se upouští od potrestání podle § 26, je vedení řádného života ve zkušební době stanovené soudem

Jestliže pachatel, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne o uložení trestu, a to popřípadě již během zkušební doby. Neučiní-li soud toto rozhodnutí do jednoho roku od uplynutí zkušební doby, aniž na tom měl pachatel, od jehož potrestání bylo

upuštěno, vinu, má se za to, že se osvědčil. Bylo-li vysloveno, že se osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen.

Důvodová zpráva k novele č. 253/1997 Sb. mimo jiné uvádí, že podmíněné upuštění od potrestání s dohledem znamená zavedení prvků probace do trestního zákonodárství. Jde o institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu. Probace představuje jeden ze způsobů zacházení s pachateli, při kterém je kombinován aspekt penologický (hrozba trestem, omezení) a sociální (dohled, pomoc). Dohled nad chováním pachatele ze zákona vykonává soud a jeho konkrétním výkonem by měli být pověřeni probační úředníci, působící u soudů. K tomu je třeba uvést, že k zevrubnější zákonné úpravě obsahu a podmínek dohledu dosud nedošlo a výkonem probační služby jsou zatím jen fakticky (nikoli na základě zákona) pověřeni někteří pracovníci soudů (soudní úředníci). Systém probační služby je teprve postupně budován od 1. ledna 1998, kdy nabyla účinnosti novela č. 253/1997 Sb. V uvažované další novelizaci trestního zákona jsou připravovány návrhy na bližší vysvětlení pojmu „dohled“, zejména co se dohledem rozumí a jaký je jeho účel, o oprávněních probačního úředníka a o povinnostech pachatele, kterému byl dohled uložen.

Zavedení prvků probace do právního řádu není zmírněním trestní politiky. Naopak uplatnění probace umožňuje lepší diferenciaci při zacházení s pachateli a rozšiřuje možnosti (kapacitní, personální) pro přísnější způsoby trestání nebezpečných pachatelů.

§ 27 - Druhy trestů

Toto ustanovení obsahuje taxativní výpočet druhů trestů, který nelze žádným způsobem rozšiřovat. Za trestný čin uvedený ve zvláštní části trestního zákona je možné podle zákonem stanovených podmínek uložit jen ty druhy trestů, které jsou v ustanovení § 27 výslovně uvedeny. Jde o tyto druhy trestů: odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, vyhoštění, zákaz pobytu. Zvláště pak je uveden trest výjimečný, upravený § 29 tr. zák.

Novelou č. 175/1990 Sb. byl zrušen trest nápravného opatření, který spočíval v tom, že odsouzený byl povinen na svobodě vykonávat řádně svou práci a vést i jinak řádný život, přičemž z jeho pracovní odměny připadalo 10 až 25 % státu. Důvodová zpráva ke zrušení nápravného opatření uvádí, že tento trest v nových společenských podmínkách zcela ztrácí svůj význam, neboť jako nejmírnější druh trestu by jej napříště bylo možno ukládat jen osobám námezdně pracujícím, čímž by byly diskriminovány osoby individuálně podnikající. Existencí nápravného opatření by rovněž byla narušena smluvní volnost pracovního poměru, neboť by bránila volnému rozvázání pracovního poměru potrestaným. Je třeba dodat, že trest nápravného opatření byl před rokem 1990 hodně využíván, např. podle statistiky Ministerstva spravedlnosti byl tento trest v roce 1988 uložen celkem 14 790 odsouzeným, což představovalo 21,4 % z celkového počtu všech odsouzených.

Naproti tomu novelou č. 152/1995 Sb. byl do trestního zákona zaveden zcela nový druh trestu - trest obecně prospěšných prací a tím vytvořeny předpoklady pro širší využívání alternativ k trestu odnětí svobody. Podmínky uložení a obsah trestu obecně prospěšných prací jsou zakotveny v ustanoveních § 45, 45a tr. zák.

§ 29 - Výjimečný trest

Novelou č. 175/1990 Sb. byl zrušen trest smrti a nahrazen trestem odnětí svobody na doživotí. Tento akt je v souladu s řadou rezolucí OSN přijatých k této problematice a s významnými mezinárodními dokumenty k ochraně základních lidských práv. Článek 6 odst. 3 Listiny základních práv a svobod stanoví, že trest smrti se nepřipouští.

Podle citované novely se výjimečným trestem rozumí jednak trest odnětí svobody nad patnáct let až do dvaceti pěti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Podmínky pro ukládání výjimečného trestu byly ve srovnání s předchozí právní úpravou zpřesněny a lze je označit jako příliš přísné, což vede k tomu, že tento trest je v soudní praxi ukládán jen velice zřídka. Podle statistiky Ministerstva spravedlnosti naše soudy v roce 1999 uložily trest odnětí svobody v trvání přes 15 roků 11 osobám a trest odnětí svobody na doživotí pouze 4 osobám, vesměs za trestné činy vraždy. Současná praxe při ukládání výjimečného trestu bývá veřejností někdy kritizována, zejména v případech závažných vražd, jejichž počty vzrostly (podle stejných statistik bylo za trestný čin vraždy v roce 1999 odsouzeno celkem 182 osob).

Obecnou podmínku stanoví § 29 odst 1, podle něhož může být výjimečný trest uložen jen za trestný čin, u něhož to trestní zákon ve zvláštní části dovoluje. V žádné skutkové podstatě se nevyskytuje jako trest jediný, ale vždy je uveden alternativně vedle kratšího trestu odnětí svobody.

Trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let může soud nyní uložit pouze tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost je velmi vysoký a možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Trest odnětí svobody na doživotí může být uložen jen v nejzávažnějších případech úmyslného usmrcení, jestliže stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku a uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti a není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 15 až do 25 let. Okruh trestných činů, za něž je možno uložit trest odnětí svobody na doživotí, je zúžen jen na pět v zákoně vyjmenovaných trestných činů, jejichž skutková podstata obsahuje úmyslné usmrcení jiného. Jejich výčet obsahuje ustanovení § 29 odst. 3 tr. zák. (vražda podle § 219 odst. 2, vlastizrada podle § 91, teror podle § 93 nebo § 93a odst. 3, obecné ohrožení podle § 179 odst. 3, genocidium podle § 259).

Podle § 62 odst. 2 zákon umožňuje podmíněné propuštění z doživotního trestu odnětí svobody po odpykání nejméně dvaceti let tohoto trestu, neboť, jak uvádí důvodová zpráva k novele, doživotní trest bez jakékoliv naděje by se rovnal sociální popravě odsouzeného a byl by téměř stejně nehumánní, jako trest smrti.

Oddíl druhý: Obecné zásady pro ukládání trestů

§ 33, 34 - Výměra trestu

Novelizacemi po roce 1989 byla doplněna ustanovení o polehčujících a přitěžujících okolnostech, které jsou demonstrativně vypočteny v ustanoveních § 33 a 34 tr. zák.

Novela č. 152/1995 Sb. v § 33 písm. k) jako novou polehčující okolnost zakotvila skutečnost, že pachatel přispěl k objasňování trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení.

Pokud jde o okolnosti přitěžující, byla novelou č. 175/1990 Sb. logicky vypuštěna přitěžující okolnost, že pachatel spáchal trestný čin z nepřátelství k socialistickému zřízení. Novelami č. 253/1997 Sb. a 112/1998 Sb. došlo k doplnění § 34 odst. j), kde jako přitěžující okolnost je uvedena recidiva, kterážto může velmi podstatně ovlivnit výměru trestu. Citované novely správně vycházejí z materiálního pojetí recidivy a blíže uvádějí, kdy soud je oprávněn nepokládat recidivu za přitěžující okolnost. Rozhodující je povaha předchozího odsouzení, zejména význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osoba pachatele, míra jeho zavinění, jeho pohnutka a doba, která uplynula od předchozího odsouzení. Poslední novela č. 112/1998 Sb. pak uvádí speciální případ, kdy soud je rovněž oprávněn nepokládat recidivu za přitěžující okolnost. Musí jít o pachatele trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187a odst. 1 v případě, že se tohoto činu znovu dopustil proto, že se oddává zneužívání omamných nebo psychotropních látek a jedů. Zákonodárce nepřímou vyjádřil požadavek, aby u tzv. drogově závislých pachatelů byla dána přednost jiným opatřením (zejména léčebným) před zpříšňováním represe.

Oddíl třetí: Ukládání a výkon jednotlivých trestů

§ 39, 39a, 39b - Odnětí svobody

Podle § 39 trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na patnáct let. Představuje nejpřísnější a současně i universální druh trestu, protože je možné ho uložit za každý trestný

čin a kterémukoli pachateli. Na druhé straně vedle trestu odnětí svobody lze v zásadě uložit kterýkoli jiný druh trestu uvedený v § 27, kromě trestu obecně prospěšných prací.

Novelou č. 175/1990 Sb. v ustanovení § 39 odst. 2 byla zdůrazněna výjimečnost nepodmíněného trestu odnětí svobody za trestné činy s typově nižším stupněm nebezpečnosti pro společnost. Podle citovaného ustanovení za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Důvodová zpráva k novele k tomu uvádí, že požadavek diferenciací trestní odpovědnosti vyžaduje, aby nepodmíněný trest odnětí svobody jako nejpřísnější prostředek ochrany společnosti byl používán jen vůči hlouběji narušeným pachatelům.

Podle § 39 odst. 3 se trest odnětí svobody vykonává podle zvláštního zákona ve věznicích. V současné době, s účinností od 1. ledna roku 2000, je v platnosti nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. Novelami č. 290/1993 Sb. a 152/1995 Sb. byly provedeny zásadnější změny týkající se výkonu trestu odnětí svobody. Namísto dosavadních tří nápravně výchovných skupin byla zavedena nová diferenciací výkonu trestu odnětí svobody, a to do čtyř základních typů (stupňů) věznic: a) s dohledem, b) s dozorem, c) s ostrahou, d) se zvýšenou ostrahou (§39a). O zařazení do určitého typu věznice rozhoduje soud, stejně tak jako o přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu. Určitá kritéria zařazování obsahuje § 39a odst. 2. Důvodová zpráva k novele č. 290/1993 Sb. zdůrazňuje zakotvení větší diferenciací výkonu trestu a rozšíření možnosti přemístění odsouzeného do jiného typu věznice.

V roce 1999 podle statistiky Ministerstva spravedlnosti naše soudy uložily nepodmíněný trest odnětí svobody celkem 15 341 osobám, což představuje 24,5 % ze všech uložených trestů. V roce 1997 podíl nepodmíněného trestu odnětí svobody činil 23,3 %, v roce 1996 šlo o 23,1 % a v roce 1995 byl podíl tohoto trestu 22,8 %. Celkově jde o pokles nepodmíněných trestů odnětí svobody oproti období před rokem 1990, kdy podíl tohoto trestu od roku 1970 nepřetržitě až do roku 1990 každoročně převyšoval 30 %. Zde však je nutno vzít v úvahu, že před rokem 1990 poměrně značný počet osob byl odsuzován pro trestný čin opuštění republiky podle tehdy platného ust. § 109 trestního zákona, kterým prakticky vždy (u dokonáných trestných činů) byl ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody. Tyto osoby však

trest odnětí svobody v republice nevykonávaly (byly v cizině). Tak například v roce 1988, posledním před listopadem 1989, byl z celkového počtu 69 012 odsouzených uložen nepodmíněný trest odnětí svobody 23 288 osobám, tj. 33,7 % ze všech odsouzených. Za samotný trestný čin opuštění republiky byl v témže roce nepodmíněný trest odnětí svobody uložen 2 325 osobám, což představuje 10 % ze všech nepodmíněných trestů uložených v tomto roce.

§ 40 - Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Původní právní úprava § 40 vázala mimořádné snížení trestu odnětí svobody na výjimečné okolnosti případu nebo na mimořádné poměry pachatele. Novela č. 175/1990 Sb. podmínky mimořádného snížení trestu odnětí svobody pozměnila. Na rozdíl od dřívější právní úpravy novelizované znění § 40 požaduje pouze, aby šlo o takové okolnosti případu a takové poměry pachatele, které vedou k závěru, že by použití trestní sazby stanovené trestním zákonem bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné. Taková právní úprava má být v souladu s cíli depenalizace a s posílením samostatnosti soudů při rozhodování. V odstavci 2 byla možnost mimořádného snížení rozšířena též na pokus, kromě dosavadní přípravy. V souvislosti s uzákoněním trestného činu zločinného spolčení se v § 40 odst. 3 dává soudu možnost snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele, který významně přispěl k objasnění trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení.

§ 41 - Ukládání trestu zvlášť nebezpečnému recidivistovi

Zvlášť nebezpečná recidiva je nejzávažnějším případem recidivy a proto - na rozdíl od jiných forem recidivy - je předmětem zvláštní právní úpravy v trestním zákoně. Smyslem takové úpravy je důraznější postup proti zvlášť nebezpečným recidivistům a jejich citelnější trestání.

Trestní zákon z roku 1961 rozlišoval dvě formy zvlášť nebezpečné recidivy, přičemž jednou z nich bylo též „soustavné páchaní trestných činů téže povahy“. Takové široké a neurčité vymezení vedlo k přepínání trestní represe u pachatelů, kteří se opakovaně

dopouštěli trestných činů menší společenské závažnosti a v praxi jim byly často ukládány neúměrně přísné tresty (např. při páchání drobných krádeží v samoobsluhách apod.).

Novela č. 175/1990 Sb. proto zpřesnila pojem zvlášť nebezpečné recidivy a posuzování pachatelů jako zvlášť nebezpečných pachatelů podle § 41 omezila jen na případy páchání zvlášť závažných trestných činů, kde zpřísnění trestu vyžaduje jak ochrana společnosti, tak i nutnost dlouhodobějšího výchovného působení.

§ 43, 44 - Ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení

Ustanovení § 43, 44 byla do trestního zákona zavedena novelou č. 152/1995 Sb. jako jedno z řady opatření určených k účinnému zamezení organizovaného zločinu. Přísný sankční postih pachatelů, který je těmito ustanoveními předpokládán, vychází z potřeby čelit mimořádně závažné formě trestné činnosti, jakou představuje přímá realizace poslání zločinného spolčení. Důsledkem uznání konkrétní osoby za pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení je zpřísněný režim jeho trestání. Podle důvodové zprávy k novele č. 152/1995 Sb. byla zvolena cesta obecné úpravy trestní sazby odnětí svobody za jakýkoliv úmyslný trestný čin spáchaný ve prospěch zločinného spolčení. Úpravu obsahuje § 44, jenž je konstruován zcela shodně jako § 42, pojednávající o ukládání trestu odnětí svobody zvlášť nebezpečnému recidivistovi. Pojem zločinného spolčení je vymezen v ustanovení § 9 odst. 17. Trestný čin účast na zločinném spolčení je zakotven v § 163a, 163b, 163c tr. zák.

§ 45, 45a - Obecně prospěšné práce

Novelou č. 152/1995 Sb. byl do trestního zákona s účinností od 1. ledna 1996 zaveden nový druh trestu - trest obecně prospěšných prací. Jde o tzv. alternativní trest, kterým rozumíme trest nespojený s odnětím svobody, jehož uložení připadá v úvahu v těch případech, kdy by pachatel mohl být odsouzen k trestu odnětí svobody. Podle důvodové zprávy k novele č. 152/1995 Sb. podmínky pro uložení trestu obecně prospěšných prací jsou vymezeny tak, aby se tento druh trestu uplatnil u pachatelů méně závažných trestných činů, na něž není třeba

působit trestem odnětí svobody a z nějakého důvodu zároveň nepostačuje nebo není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu. Aktuální bude ukládání tohoto druhu trestu zejména za projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majetkové trestné činnosti, kde je žádoucí na pachatele působit i veřejným míněním.

Výčet druhů obecně prospěšných prací zakotvených v 45 odst. 3 je jen demonstrativní - základní podmínkou je vždy obecná prospěšnost takové práce. Podstatou trestu je povinnost odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce ve prospěch obce při údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací, nebo jiné obdobné práce sledující obecný prospěch. Tyto práce je odsouzený povinen vykonat osobně, bezplatně a ve svém volném čase. Soud může trest uložit ve výměře od 50 do 400 hodin a rovněž může uložit pachateli na dobu výkonu trestu i přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život. Zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Trestní zákon počítá i s případnou přeměnou tohoto trestu v trest odnětí svobody, jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu nevedl řádný život, nevyhověl uloženým podmínkám, nebo zaviněně nevykonal ve stanovené době uložený trest.

Pouze praxe může ukázat, zda se tento nový druh trestu stane oním efektivním prostředkem k potlačení kriminality a k redukci recidivy.

Podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací jsou upraveny v ustanoveních § 335 až § 340b trestního řádu. Mimo jiné je zde uvedeno, že trest obecně prospěšných prací odsouzený vykonává v obvodu okresního soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být trest vykonáván i mimo tento obvod. O druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací rozhodne okresní soud, v jehož obvodu má trest vykonávat. Přitom vychází z potřeby výkonu těchto prací ve svém obvodu a přihlíží k tomu, aby odsouzený trest vykonával co nejbližší místu, kde bydlí. Předseda senátu na potřebnou dobu odloží nebo přeruší výkon trestu, jestliže odsouzený je stížen chorobou, která mu ve výkonu trestu brání. Jestliže je odsouzený v důsledku změny svého zdravotního stavu dlouhodobě neschopen tento trest vykonávat, předseda senátu od výkonu trestu nebo jeho zbytku upustí.

O přeměně trestu obecně prospěšných prací nebo o přeměně jeho zbytku v trest odnětí svobody rozhodne předseda senátu na návrh okresního úřadu nebo i bez takového návrhu ve veřejném zasedání (§ 340b odst. 1 tr. ř.).

Na pachatele, kterému byl uložen trest obecně prospěšných prací, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku upuštěno. Tím, že zákon s výkonem trestu spojuje zahlazení odsouzení, může motivovat odsouzené, aby trest vykonali co nejdříve a bez zbytečných průtahů.

V roce 1999 podle statistiky Ministerstva spravedlnosti naše soudy uložily trest obecně prospěšných prací 3 214 osobám, což představuje 5,1 % podíl ze všech uložených trestů, v roce 1998 činil jeho podíl 3,3 % a v roce 1997 pouhých 2,7 %. Uvedená čísla ukazují, se tento alternativní trest se postupně v soudní praxi počíná více uplatňovat, což nepochybně je příznivý ukazatel.

§ 49, 50 - Zákaz činnosti

Novela č. 175/1990 Sb. přinesla dvě důležité změny týkající se trestu zákazu činnosti. Jde jednak o zpřísnění, spočívající v tom, že byla zvýšena horní hranice z dosavadních pěti na deset let, jednak o určité zmírnění citelnosti tohoto trestu, když dřívější „mimotrestní“ zákaz činnosti (např. zadržení řidičského průkazu podle správních předpisů) se nyní započítává v rozsahu jeho trvání před právní mocí rozsudku do soudního zákazu činnosti, pokud tento spočívá v zákazu stejné činnosti (např. trest zákazu řízení motorových vozidel).

V roce 1999 podle statistiky Ministerstva spravedlnosti naše soudy uložily samostatný trest zákazu činnosti 104 osobám (v roce 1997 celkem 92 osobám), a v dalších 6 917 případech tento trest uložily ve spojení s jinými tresty (v roce 1997 celkem 6 091). V naprosté většině případů šlo o výše zmíněný zákaz řízení motorových vozidel.

§ 53, 54 - Peněžítý trest

Peněžítý trest je důležitou a velice perspektivní alternativou ke krátkodobým trestům odnětí svobody, které může účinně nahradit. Významně tomu napomohla novela č. 175/1990 Sb., která novou dikcí § 53 odst. 2 rozšířila možnosti použití peněžitého trestu, takže nyní je možno tento trest uložit za všechny trestné činy, tedy nejen úmyslné, ale i nedbalostní, pokud jsou ohroženy trestem odnětí svobody do tří let, přičemž vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele se současně neukládá trest odnětí svobody, a to i tehdy, když pachatelova činnost vůbec nebyla orientována na snahu získat majetkový prospěch. Další novely č. 557/1991 Sb., 290/1993 Sb. a 152/1995 Sb. řeší spíše dílčí změny, jako je zvýšení peněžité sazby až do výše 5 mil. Kč či otázky související s náhradním trestem odnětí svobody.

Pokud jde o zahlazení odsouzení, novelou č. 290/1993 Sb. došlo ke změně u peněžitého trestu uloženého za úmyslný trestný čin. Podobnější výklad k této problematice bude podán v souvislosti s výkladem o zahlazení odsouzení podle § 69.

V roce 1999 podle statistiky Ministerstva spravedlnosti naše soudy uložily samostatný peněžítý trest celkem 3 370 osobám, což představuje 5,4 % ze všech samostatně uložených trestů a v 780 případech tento trest uložily ve spojení s jinými tresty. V roce 1997 šlo o 4 703 samostatných peněžítých trestů (podíl 7,9 %). Ze statistických dat vyplývá, že od roku 1990, kdy podíl samostatně uloženého peněžitého trestu dosáhl 16,7 %, vykazuje podíl tohoto trestu klesající tendenci. V řadě vyspělých evropských zemích naopak je peněžítý trest, většinou modifikovaný do systému tzv. denních pokut, nejčastěji aplikovaným trestem, zatímco u nás je stále podceňován. Příčin tohoto jevu zřejmě je více, jisté však je, že peněžítý trest je nepoužitelný u zřejmě nesolventních pachatelů a vůbec je méně aplikovatelný v zemích s nižším životním standardem.

§ 55, 56 - Propadnutí věci

Dílčí změny nastaly rovněž u tohoto trestu. Důvodová zpráva k novele č. 152/1995 Sb. uvádí, že podle dosud platné právní úpravy bylo možno trest propadnutí věci uložit jen tehdy, jestliže celá věc byla získána za věc pocházející z trestného činu nebo z odměny za něj.

Jestliže např. pachatel si pořídil věc zčásti za výtěžek z trestné činnosti a zčásti z legálně nabytých prostředků, nebylo možno prohlásit takovou věc za propadlou. Novela tento stav odstraňuje a umožňuje vyslovit trest propadnutí i takové věci, která byla jen zčásti pořízena z výtěžku z trestné činnosti. Výjimku tvoří případy, kdy hodnota tohoto výtěžku je ve vztahu k hodnotě věci zanedbatelná. Novela č. 290/1993 Sb. zavedla fikci, že v případě uložení trestu propadnutí věci se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyl právní moci rozsudek, jímž byl tento trest uložen.

§ 57 - Vyhoštění

Podstatnou změnu u tohoto trestu přinesla novela č. 253/1997 Sb. Důvodová zpráva k novele uvádí, že dosud platná právní úprava umožňovala uložit vyhoštění pouze na dobu neurčitou. Tento stav byl citovanou novelou změněn tak, že nyní má soud možnost výměru trestu vyhoštění stanovit v závislosti na závažnosti deliktu a možnostech nápravy pachatele, a to buď na dobu určitou, kterou zároveň určí (v rozmezí od jednoho roku do deseti let), nebo v nejzávažnějších případech na dobu neurčitou. Zároveň se v souladu s mezinárodními dokumenty stanoví důvody, pro které tento druh trestu nelze uložit. Smyslem jejich zakotvení je nezdůrazňovat jen hledisko státního občanství, ale v zájmu resocializace pachatele přihlížet i k jeho faktickému bydlišti, pracovnímu a sociálnímu zázemí a rodinným vazbám. V souladu s ustálenou soudní praxí se uložení trestu vyhoštění vylučuje mimo občana České republiky též u osoby, které byl přiznán statut uprchlíka. Tento postup upravila novela č. 290/1993 Sb.

§ 57a - Zákaz pobytu

Trest zákazu pobytu je vedle vyhoštění dalším z druhů trestů, které omezují svobodu pohybu a pobytu pachatele, která je zaručena v čl. 14 Listiny základních práv a svobod. Bezprostředním účelem tohoto trestu je odstranit pachatele z prostředí, s nímž jeho trestná činnost souvisela a které by mohlo i v budoucnu ovlivnit nebo usnadnit páchaní trestné činnosti.

Novela č. 175/1990 Sb. pozměnila podmínky pro uložení trestu zákazu pobytu tak, aby byla širšímu okruhu pachatelů úmyslných trestných činů vzata možnost páchat úmyslné

trestné činy na určitém místě. Zmíněné rozšíření, sledující prohloubení účinnosti tohoto druhu trestu, spočívá v tom, že dosavadní zákonný předpoklad pro uložení „vyhýbání se poctivé práci“, byl nahrazen podmínkou „dosavadní způsob života“ pachatele, což je pojem širší, umožňující úplnější vystižení charakteru osobnosti pachatele v uvedeném smyslu.

Trest zákazu pobytu je možno uložit na jeden rok až pět let. Výše zmíněná novela novou formulací § 57a odst. 2 poněkud zúžila možnost uložit trest zákazu pobytu samostatně, takže nyní lze tento trest samostatně uložit jen u trestných činů s horní hranicí zákonné sazby trestu odnětí svobody maximálně tři roky a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Oddíl čtvrtý: Podmíněné odsouzení, podmíněné propuštění a upuštění od výkonu zbytku některých trestů

§ 58, 59, 60 - Podmíněné odsouzení

Podstata trestu podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud sice vynese odsuzující rozsudek a uloží trest odnětí svobody, ale výkon trestu odloží pod podmínkou, že se odsouzený bude během zkušební doby řádně chovat a vyhoví uloženým omezením. Již z toho vyplývá, že tento trest může být významným prostředkem převýchovy či výchovného ovlivňování u pachatelů nepříliš závažných trestných činů.

Trest podmíněného odsouzení je trvale nejčastějším trestem ukládaným našimi soudy, přičemž po roce 1990 jeho podíl zaznamenal výrazně vzestupnou tendenci. Zatímco v letech 1980 – 1989 činil necelých 30 %, po roce 1990 se jeho podíl výrazně zvyšoval a od roku 1994 již každoročně převyšuje 60 % (v roce 1999 např. 61 %). Růst podílu podmíněného trestu odnětí svobody zřejmě souvisí se zrušením dříve často ukládaného trestu nápravného opatření (v roce 1988 představoval 21,4 % ze všech uložených trestů). Trest nápravného opatření byl zrušen novelou č. 175/1990 Sb. s účinností od 1. 7. 1990.

Novelizace trestního zákona po roce 1989 se podstaty tohoto trestu nijak nedotkly, pouze novely č. 175/1990 Sb. a 557/1991 Sb. přinesly menší formulační změny, z nichž

patrně nejvýznamnější se týká § 59 odst. 2, kde původní formulace „podmíněně odsouzenému může soud uložit přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka” byla nahrazena slovy „podmíněně odsouzenému může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život”.

§ 60a, 60b - Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem je spolu s podmíněným upuštěním od potrestání s dohledem (§ 26) novým institutem našeho trestního práva, který byl s účinností od 1. 1. 1998 zaveden novelou trestního zákona č. 253/1997 Sb. Důvodová zpráva k novele konstatuje, že podmíněné odsouzení s dohledem je typickou formou probace, neboť pachatel podrobený dohledu zůstává na svobodě. Aplikace tohoto trestu vyžaduje vytvoření soustavy probačních úředníků a stanovení jejich organizačního začlenění, metod a forem práce apod. Jak bylo již vysvětleno v souvislosti s výkladem o § 26, je systém probační služby postupně budován a v připravované další novelizaci trestního zákona je pamatováno na podrobnější rozvedení podmínek týkajících se výkonu dohledu.

Podstata podmíněného odsouzení s dohledem podle § 60a je stejná jako u podmíněného odsouzení podle § 58 a násl. tr. zák. a také je možno je uložit za týchž podmínek, které vyžaduje § 58 odst. 1. Na druhé straně je však u něho dána výrazná odlišnost od pouhého podmíněného odsouzení a tato spočívá ve dvou směrech:

a) v délce trestu odnětí svobody, jehož výkon lze podmíněně odložit, která u podmíněného odložení s dohledem činí maximálně 3 roky, kdežto podle § 58 odst. 1 lze podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody pouze v maximálním trvání do dvou let,

b) v tom, že zároveň s podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody soud obligatorně vysloví nad pachatelem dohled.

Podle § 60a odst. 2 při podmíněném odsouzení s dohledem stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let, která počíná právní mocí rozsudku.

Podle § 60a odst. 3 podmíněně odsouzenému, kterému byl vysloven dohled, může soud uložit přiměřená omezení nebo i přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující

k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu má též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

Podle § 60a odst. 4 jestliže podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se trest vykoná.

Podle § 330a trestního řádu jestliže bylo uloženo podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, soud sleduje chování podmíněně odsouzeného a dodržování uložených omezení a povinností způsobem, k němuž jej opravňuje zákon. Podle povahy věci požádá o spolupůsobení orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů a další orgány, instituce a osoby. Při výkonu dohledu nelze podmíněně odsouzenému ukládat jiné povinnosti, než které vyplývají ze zákona nebo z odsuzujícího rozsudku.

§ 61, 62, 63, 64 - Podmíněné propuštění a podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu

Podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody je významným resocializačním a výchovným prostředkem. Jeho uplatnění předpokládá splnění dvou podmínek: výkon části uloženého trestu a polepšení odsouzeného nebo přijetí záruky za dovršení jeho nápravy.

Výše uvedených ustanovení se dotkly dvě novely trestního zákona a to č. 175/1990 Sb. a č. 290/1993 Sb. Podstata těchto institutů však zůstala novelizacemi zachována, změny se týkají jen dílčích otázek.

Tak např. důvodová zpráva k novele č. 290/1993 Sb. uvádí, že podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se zbavují bezobsažných emocionálních přívlastků, čímž je míněna nová formulace odst. 1 ust. § 61 tr. zák. Podle původní formulace byla jednou z podmínek pro podmíněné propuštění skutečnost, že odsouzený ve výkonu trestu svým vzorným chováním a poctivým poměrem k práci prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život pracujícího člověka, nebo soud přijme záruku nabídnutou společenskou organizací za dovršení nápravy

odsouzeného. Tato formulace byla nahrazena slovy „... jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného”.

Zjednodušena byla i formulace odst. 2 ust. § 61 (v původním znění před novelou šlo o odst. 3), týkajícího se podmíněného upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu, kde formulace „... jestliže odsouzený v době výkonu trestu vzorným plněním svých povinností v zaměstnání nebo v povolání a způsobem svého života prokázal” byla nahrazena slovy „... jestliže odsouzený v době výkonu trestu způsobem svého života prokázal”.

U podmíněného upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu byla zvýšena horní hranice zkušební doby z původních dvou let až na pět let, zároveň je však limitována tak, že minimální její trvání musí být shodné se zbytkem uvedených trestů.

Zpřísněný režim podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se týká odsouzených k výjimečným trestům, v čemž se promítá změna týkající se nové právní úpravy výjimečných trestů. Osoby odsouzené k trestu odnětí svobody na doživotí mohou být podmíněně propuštěny až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu.

HLAVA V. - Zánik trestnosti a trestu

§ 67 - Promlčení trestního stíhání

Při promlčení trestního stíhání zaniká trestní odpovědnost pachatele trestného činu uplynutím doby stanovené zákonem.

Ustanovení § 67 odst. 2 vymezuje důvody tzv. stavění promlčení trestního stíhání, které znamená, že po dobu, po kterou trvá v zákoně uvedená překážka, promlčecí doba neběží, avšak po odpadnutí překážky její běh pokračuje. Novela č. 290/1993 Sb. rozšířila škálu důvodů, které mají za následek stavění běhu promlčecí doby. Tímto důvodem je

zkušební doba podmíněného zastavení trestního stíhání podle § 307 trestního řádu (institut podmíněného zastavení trestního stíhání zakotvila novela č. 292/1993 Sb.). Důvodová zpráva k novele č. 290/1993 Sb. k výše citovanému ustanovení § 67 odst. 2 tr. zák. uvádí, že jinak by mohlo u nejméně závažných deliktů (kde také podmíněné zastavení trestního stíhání přichází v úvahu) dojít k promlčení trestního stíhání již v průběhu zkušební doby a tím by institut podmíněného zastavení trestního stíhání ztrácel smysl.

Ustanovení § 67a obsahuje výjimky z jinak obecně platného institutu promlčení. Zákon vylučuje promlčení nejzávažnějších trestných činů proti míru, válečných zločinů a trestných činů proti lidskosti. Novela č. 327/1999 Sb. ze dne 9. 12. 1999 doplnila § 67a o nový odstavec písm. d), podle něhož uplynutím promlčecí doby nezaniká trestnost trestných činů spáchaných v době od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody činí nejméně deset let, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby, a buď byly spáchány veřejnými činiteli anebo byly spáchány v souvislosti s pronásledováním jednotlivce nebo skupiny osob z důvodů politických, rasových či náboženských.

Zvláštní ustanovení o promlčení trestního stíhání obsahuje zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci a zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.

Podle § 29 zákona o soudní rehabilitaci, vyjde-li v průběhu rehabilitačního řízení najevo, že jednání osob, které přivodily nezákonnosti napravované tímto zákonem nebo k nim přispěly, zakládá podezření z trestného činu, jehož trestnost v den nabytí účinnosti tohoto zákona nezanikla promlčením, promlčecí doba takového činu neskončí před 1. lednem 1995. Tímto ustanovením byla prodloužena promlčecí doba trestných činů nad dobu stanovenou v § 67 odst. 1, pokud ku dni účinnosti zákona o soudní rehabilitaci, tj. k 1. červenci 1990, již neuplynula. Prodloužení promlčecí doby se tedy nevztahovalo na trestné činy, které byly ke dni 1. července 1990 vzhledem k trestní sazbě již promlčeny; trestnost činu se tedy zpětně neobnovovala.

Podle § 5 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, se do promlčecí doby trestných činů nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby. V tomto směru se podmínky promlčení se zpětnou působností zpřísnily. Při aplikaci tohoto ustanovení v praxi soudů se vyskytly rozdílné právní názory na danou problematiku. Podle nálezu Ústavního soudu (č. 14/1994 Sb.) je však toto zákonné ustanovení s naším ústavním právem v souladu. Nález Ústavního soudu je závazný a musí být respektován.

§ 68 - Promlčení výkonu trestu

V § 68 odst. 2 jsou uvedeny důvody stavění promlčecí doby u výkonu trestu. Novelou č. 152/1995 Sb. bylo toto ustanovení doplněno tak, aby bylo zřejmé, že do promlčecí doby trestu zákazu pobytu se nezapočítává doba, po kterou byl na odsouzeném vykonáván trest odnětí svobody uložený týmž rozsudkem (obdobně jako u trestů zákazu činnosti, peněžitého trestu a trestu vyhoštění).

§ 69 - Zahlazení odsouzení

Novela č. 290/1993 Sb. v § 69 odst. 1 písm. c) nově upravuje způsob zahlazení odsouzení u peněžitého trestu. Pokud byl uložen peněžitý trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti, zůstal stav nezměněn, tj. na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno (viz § 54 odst. 4). Změna nastala v případě uložení peněžitého trestu za úmyslný trestný čin. Zde soud zahladí odsouzení teprve tehdy, vedl-li odsouzený po výkonu nebo prominutí trestu anebo po promlčení jeho výkonu řádný život nepřetržitě po dobu nejméně tří let. Platí zde tedy stejné podmínky jako pro zahlazení trestu odnětí svobody ve výměře do jednoho roku. To je odůvodněno i tím, že širším vymezením podmínek, za nichž lze peněžitý trest uložit, došlo k tomu, že je v daleko větší míře ukládán jako trest samostatný i u závažnější trestné činnosti. To vyžaduje, aby v případě recidivy bylo možné k předcházejícím odsouzením k peněžitému trestu za úmyslné trestné činy přihlížet po delší dobu, než tomu bylo doposud.

HLAVA VI. - Ochranná opatření

Ustanovení § 2 uvádí jako prostředky k dosažení účelu trestního zákona pohružku tresty, ukládání a výkon trestů a ochranná opatření. Ochranná opatření jsou jedním z druhů trestněprávních sankcí, jejichž účelem a cílem je stejně jako u trestů zajistit ochranu společnosti, avšak specifickým způsobem, který je od trestů odlišuje. Podstatnější změny v úpravě ochranných opatření přinesly novely č. 175/1990 Sb. a 557/1991 Sb. Trestní zákon před těmito novelami rozlišoval čtyři druhy ochranných opatření: ochranný dohled, ochranné léčení, ochrannou výchovu a zabrání věci.

Ochranný dohled, zavedený zákonem č. 44/1973 Sb., byl v podstatě zvláštní nucenou formou postpenitenciární péče u některých pachatelů, především u zvláště nebezpečných recidivistů. Výkonem ochranného dohledu byly pověřeny orgány tehdejší Veřejné bezpečnosti. Původně byl míněn jako jedno z resocializačních opatření, avšak ukázalo se, že své poslání zcela neplnil. Odsouzenými, ale i výkonnými orgány, byl povětšinou považován za administrativní prodloužení represivních opatření vyplývajících z trestu. Uložené povinnosti nemohly osobě, která tyto povinnosti měla podle uloženého ochranného dohledu snášet, zabránit v páchání trestné činnosti, avšak jejich neplnění mělo za následek ukládání trestů odnětí svobody, aniž takový postup odůvodňoval stupeň společenské nebezpečnosti jednání. Proto novela č. 175/1990 Sb. zákon o ochranném dohledu zrušila. Jeví se však potřebným takto vzniklou mezeru v systému ochranných opatření zaplnit, neboť zatím schází komplexní úprava zacházení s odsouzenými po výkonu trestu odnětí svobody (tzv. postpenitenciární péče).

§ 72 - Ochranné léčení

Nově byly formulovány odst. 2 písm. b) a odst. 5 ustanovení § 72, týkající se ochranného léčení. Důvodová zpráva k novele č. 557/1991 Sb. uvádí, že dosavadní znění citovaných ustanovení nutilo soudy ukládat ochranné protialkoholní léčení opakovaně, i když předchozí léčení skončilo neúspěšně a bylo zřejmé, že ani nové léčení nemá naději na úspěch. Totéž se týkalo osob, u nichž léčení bylo ukládáno poprvé, ačkoliv podle znaleckého posouzení u nich vzhledem k jejich duševním vlastnostem nebyl předpoklad k úspěšnému

léčení. Podobně nebylo možno ukončit již vykonávané léčení, dokud jeho účelu nebylo dosaženo. To bránilo soudům propustit z léčení osoby, u nichž ani během déle trvající léčby nebylo dosaženo kladného výsledku. Ve všech těchto případech byly zbytečně vynakládány značné finanční prostředky. Proto novela upravila znění tak, aby soudy u takových osob léčení neukládaly nebo mohly tyto osoby propustit z léčení i bez splnění jeho účelu.

Novelou č. 175/1990 Sb. bylo rovněž nově formulováno ustanovení § 72 odst. 4. Vyplývá z něho, že ochranné léčení lze vykonávat buď ústavní nebo ambulantní formou a zákon dává možnost změnit způsob výkonu ochranného léčení z ústavního na ambulantní a naopak. Jestliže je ukládán trest odnětí svobody, ochranné léčení se zpravidla začíná po nástupu výkonu trestu ve věznici. Nepostačí-li délka výkonu trestu odnětí svobody ve věznici ke splnění účelu léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování v léčebném nebo ambulantním zařízení. V ostatních případech se vykonává zpravidla v léčebném zařízení.

Podle statistiky Ministerstva spravedlnosti uložily naše soudy v roce 1999 ochranné léčení celkem 732 osobám, z toho bylo protialkoholních léčení 237, protitoxikomanických 257 a ostatních 238.

HLAVA VII. - Zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých

§ 78 - Ukládání trestu

Podle dosud platné úpravy mohl soud mladistvému uložit pouze tresty odnětí svobody a propadnutí věci, a byl-li výdělečně činný, také nápravné opatření a peněžitý trest. Novela č. 175/1990 Sb. rozšířila škálu trestů, které lze uložit mladistvému, o dva druhy trestů. Jedná se o trest vyhoštění, když pro dřívější omezení, podle něhož nebylo možné uložit mladistvému cizinci uvedený trest, nebyl shledán žádný důvod. Dále jde o trest zákazu činnosti, pokud to není na překážku přípravě na jeho povolání. Novelou č. 152/1995 Sb. byl v trestním zákoně zakotven trest obecně prospěšných prací, rovněž s možností uložení tohoto trestu mladistvému.

§ 81, 81a - Výkon trestu odnětí svobody

Novela č. 290/1993 Sb. nově formulovala ustanovení o výkonu trestu odnětí svobody u mladistvých a zdůraznila, že tento trest se vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve zvláštních věznicích nebo odděleních.

Novelou č. 152/1995 Sb. bylo do trestního zákona zařazeno nové ustanovení § 81a, které upravuje přechodování odsouzeného mladistvého v době výkonu trestu. Toto rozhodování je zásadně svěřeno soudu (nikoli řediteli věznice), který může rozhodnout, dovrší-li mladistvý ve výkonu trestu 18. rok věku, že se přeřadí do věznice pro ostatní odsouzené. Při tomto rozhodování je soud povinen přihlídnout zejména k dosaženému stupni jeho převýchovy a k délce zbytku trestu.

HLAVA VIII. - Společná ustanovení

§ 89 tr. zák.

Paragraf 89 obsahuje důležitá ustanovení, která definují některé pojmy (výkladová pravidla), vyskytující se v trestním zákoně. Novelizace uskutečněné po listopadu 1989 jednak vysvětlují nové pojmy, které v tomto ustanovení dosud nebyly obsaženy, jednak některé stávající pojmy nově definují nebo je přesněji formulují. Z tohoto pohledu byly novelizovány následující odstavce ustanovení § 89:

Odstavec 3: Novelou č. 290/1993 Sb. byl upraven pojem pokračování v trestném činu, který dosud nebyl v trestním zákoně definován, ač má značný význam zejména při vymezení pojmu skutku, recidivy a při rozhodování o trestu. Pokračováním v trestném činu se nyní rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jednotným záměrem naplňují stejnou skutkovou podstatu trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a v předmětu útoku.

Odstavec 6: Pojem „násilí“ jako takový v zákoně přímo definován není. Novela č. 175/1990 Sb. stanovila, že za násilí se nyní považuje i uvedení jiného do stavu bezbrannosti

lstí, např. podáním alkoholického nápoje, omamného prostředku či psychotropní látky (z praxe jsou známé případy žen tzv. uspávaček).

Odstavec 7: Toto ustanovení definuje pojem těžké újmy na zdraví. Novela č. 557/1991 Sb. reaguje na článek 6 Listiny základních práv a svobod, podle kterého každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením. Proto se jako těžká újma na zdraví kvalifikuje též vyvolání potratu nebo usmrcení plodu.

Odstavec 9: Nově byl definován pojem „veřejného činitele“, zejména v tom směru, že novelou č. 175/1990 Sb. z něho byli vypuštěni pracovníci státních hospodářských, družstevních a společenských organizací. Novela č. 557/1991 Sb. slova „pracovník národního výboru“ nahradila slovy „pracovník orgánu státní správy a samosprávy“. Novela č. 96/1999 Sb. stanoví, že veřejným činitelem podle § 160 až 162 se rozumí též osoba zastávající funkci v zákonodárném nebo soudním orgánu nebo v orgánu veřejné správy cizího státu, nebo v podniku, v němž má rozhodující vliv cizí stát, nebo v mezinárodní organizaci, vytvořené státy nebo jinými subjekty mezinárodního práva veřejného. Poslední doplnění tohoto ustanovení bylo provedeno zákonem č. 238/1999 Sb. v tomto znění: Při výkonu oprávnění a pravomocí podle zvláštních předpisů je veřejným činitelem také fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, vodní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží.

Odstavec 10: Vysvětluje pojem „návykové látky“, který zavedla novela č. 175/1990 Sb. Výčet návykových látek uvádí demonstrativně (alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobivé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování).

Odstavec 11: Toto ustanovení vymezuje pojem škody způsobené trestným činem, což má zásadní význam pro odlišení trestných činů od korespondujících přestupků i pro rozhodnutí o použití okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby. Jde o nové ustanovení zavedené novelou č. 175/1990 Sb. a do definitivní podoby upravené novelou č. 290/1993 Sb. Novelty stanovily novou škálu majetkových škod (škodu nikoli nepatrnou, škodu nikoli malou, větší škodu, značnou škodu, škodu velkého rozsahu), přičemž jednotlivé pojmy škody vykládají v závislosti na nejnižší měsíční mzdě stanovené nařízením vlády. V současné

době škoda nikoli nepatrná činí 2 000 Kč a další škody jsou stanoveným násobkem této částky.

Odstavec 12: Zakotvuje vykládací pravidlo pro výši škody, tedy směrnici, jak v trestním řízení určit cenu věci v podmínkách tržní ekonomiky. Dříve byla cenou věci v převážné většině případů cena maloobchodní. Dnes, kdy většinou je cena určována nabídkou a poptávkou, je pro výši škody v trestním zákoně relevantní „obvyklá“ prodejní cena věci v místě a v době činu, tedy cena průměrná. Toto ustanovení bylo zakotveno novelou č. 557/1991 Sb.

Odstavec 13: Novela č. 557/1991 Sb. stanovila, že věci ve smyslu trestního zákona se rozumí i ovladatelná přírodní síla (např. elektřina), novela č. 253/1997 Sb. pak toto ustanovení doplnila formulací, že ustanovení o věcech se vztahují i na cenné papíry.

Odstavec 14: Novela č. 175/1990 Sb. zavedla do skutkové podstaty krádeže podle § 247 nový pojem „vloupání“. Proto praxe potřebovala výklad tohoto pojmu, což provedla novela č. 557/1991 Sb. Podle § 89 odst. 14 vloupáním se rozumí vniknutí do uzavřeného prostoru určitým v zákoně popsáním způsobem (lstí, nedovoleným překonáním uzamčení nebo překonáním jiné jistící překážky s použitím síly).

Odstavec 16: Podle novely č. 175/1990 Sb. se za organizaci pro účely trestního zákona považuje též fyzická osoba, která provozuje podnikatelskou činnost podle zvláštního zákona.

Odstavec 17: Toto nové ustanovení bylo zakotveno novelou č. 152/1995 Sb. a týká se zločinného spolčení. Zločinné spolčení je zde definováno jako společenství více osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbou činností, které je zaměřeno na dosahování zisku soustavným pácháním úmyslné trestné činnosti. Důvodová zpráva k citované novele uvádí, že při definování pojmu zločinného spolčení se postihují takové znaky, které jsou charakteristické a pro subjekty páchající tzv. organizovaný zločin jako vyšší formu trestné činnosti společné. K postihu pachatele pro trestnou činnost spáchanou ve prospěch zločinného spolčení se vyžaduje, aby každý z uvedených znaků byl bezpečně prokázán.

Na závěr této kapitoly je namístě se zmínit o novele č. 290/1993 Sb., kterou byl z trestního zákona vypuštěn pojem **výdělečnosti**, kterážto okolnost podmiňovala použití vyšší trestní sazby, zejména u majetkových trestných činů. Použití této okolnosti však nezajišťovalo stejné právní posouzení obdobného trestného činu u dvou různých pachatelů. Přitom závažnost konkrétních majetkových trestných činů, u kterých byla tato okolnost použita, je zákonem již postižena v rámci okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, kterou je výše způsobené škody. Znak výdělečnosti byl vypuštěn i ze všech odpovídajících ustanovení zvláštní části trestního zákona.

3. Přehled novelizovaných ustanovení zvláštní části trestního zákona

Přehled nejdůležitějších legislativních změn a právních úprav bude podán podle jednotlivých hlav zvláštní části trestního zákona.

HLAVA I. - Trestné činy proti republice

Ustanovení hlavy první zvláštní části trestního zákona v současném znění chrání ústavní zřízení republiky, její samostatnost a územní celistvost, její bezpečnost a obranyschopnost. To jsou základy, na kterých spočívá existence České republiky jako suverénního demokratického právního státu.

Ústava z roku 1960 vycházela z ústavního zakotvení vedoucí úlohy KSČ ve státě a společnosti a v důsledku toho ve skutkových podstatách trestných činů proti republice bylo jako chráněný zájem uváděno „socialistické společenské a státní zřízení“ nebo jako pohnutka činu „nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení“. Některá ustanovení umožňovala extenzivní výklad při své aplikaci, v důsledku čehož byla postihována i jednání, která byla naplňováním práv a svobod občanů vyplývajících z mezinárodních smluv, jimiž byla republika vázána, např. z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, ba dokonce z Ústavy ČSSR, ve které též byly v obecné podobě proklamovány. Trestní zákon byl

tak v této části degradován na prostředek potlačování politické opozice a projevů odlišného politického smýšlení.

Postupné novelizace, jimiž tato část trestního zákona od listopadu 1989 prošla, byly vedeny snahou přizpůsobit právní úpravu mezinárodním smlouvám o lidských právech a základních svobodách, ke kterým republika přistoupila, a po přijetí Listiny základních práv a svobod dne 16. 12. 1992 ustanovením této Listiny. To vedlo ke zrušení řady skutkových podstat trestných činů spjatých s minulým režimem. Některé další skutkové podstaty byly nově formulovány či jinak doplněny, případně vytvořeny skutkové podstaty zcela nové.

První novelou, která zasáhla do I. hlavy zvláštní části trestního zákona, byl zákon č. 159/1989 Sb. ze dne 13. 12. 1989 a byly jím vypuštěny skutkové podstaty trestných činů zneužívání náboženské funkce podle § 101 a vniknutí na území republiky podle § 110. Další novelou č. 175/1990 Sb. ze dne 2. 5. 1990 byly z trestního zákona vypuštěny trestné činy podvracení republiky podle § 98, poškozování státu světové socialistické soustavy podle § 99, pobuřování podle § 100, hanobení státu světové socialistické soustavy a jejího představitele podle § 104, ohrožení státního tajemství podle § 107a, vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě světové socialistické soustavy podle § 108 a poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112. Stejnou novelou byl z trestního zákona vypuštěn § 94, týkající se trestného činu teroru, jehož cílem podle znění skutkové podstaty bylo odstrašit jiného od aktivní účasti na plnění úkolů socialistické společnosti. V trestním zákoně pak i nadále zůstala zachována nově formulovaná skutková podstata trestného činu teroru podle § 93 a zároveň byla skutková podstata tohoto trestného činu rozšířena o § 93a - braní rukojmí s cílem vynutit si splnění podmínek poškozujících ústavní zřízení republiky. Toto ustanovení je provedením čl. 2 Mezinárodní úmluvy proti braní rukojmí.

Novelou č. 557/1991 Sb. pak byly vypuštěny skutkové podstaty trestných činů opuštění republiky podle § 109 a porušování předpisů o mezinárodních letech podle § 111.

Podíváme-li se blíže na zrušená ustanovení § 109, § 110 a § 111, je z nich zřejmé, že trestným činem bylo již pouhé opuštění republiky nebo vniknutí na území republiky bez povolení. Zejména pro trestný čin opuštění republiky byl před rokem 1989 odsuzován značný počet osob, které z různých důvodů bez povolení opustily republiku, např. ještě v roce 1988 šlo o 2 398 odsouzených. Těmto odsouzeným byl vesměs ukládán nepodmíněný trest odnětí

svobody (za dokonané trestné činy) a ve značném počtu též trest propadnutí majetku. Právní úprava trestných činů opuštění republiky podle § 109 a vniknutí na území republiky podle § 110 byla ve zjevném rozporu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech. Proto po zrušení těchto ustanovení byla problematika nedovoleného překročení státní hranice nově upravena (novelami č. 557/1991 Sb. a 290/1993 Sb.) a vytvořeny nové skutkové podstaty trestného činu nedovoleného překročení státní hranice podle § 171a, § 171b, § 171c. Zařazení těchto ustanovení do III. hlavy zvláštní části mezi trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných též vyjadřuje jejich novou povahu oproti předcházejícímu zařazení mezi trestné činy proti republice.

Novela č. 253/1997 Sb. vypustila z trestního zákona skutkové podstaty trestných činů hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a § 103.

Významnější změny v I. hlavě zvláštní části trestního zákona přinesl rovněž zákon nazvaný o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů, vydaný pod číslem 148/1998 Sb. Tento zákon nově definuje skutkovou podstatu trestného činu vyzvědačství podle § 105 a namísto dřívějšího trestného činu ohrožení státního tajemství podle § 106, 107, 107a zavádí nový trestný čin ohrožení utajované skutečnosti podle § 106 a § 107. Podle § 106 je trestné vyzvídání skutečnosti utajované podle zvláštního zákona s cílem vyrazit ji nepovolané osobě nebo úmyslné vyzrazení takové skutečnosti nepovolané osobě, případně s takovým cílem sbírání údajů obsahujících utajovanou skutečnost. Vyzrazení utajované skutečnosti z nedbalosti je trestným činem podle § 107.

Další změny provedené v I. hlavě zvláštní části trestního zákona spočívají v nahrazení dřívější formulace „socialistické společenské a státní zřízení“, použité v řadě skutkových podstat trestných činů proti republice, slovy „ústavní zřízení republiky“.

Nápad trestných činů proti republice po roce 1989 je zdaleka nejnižší v porovnání se všemi ostatními hlavami zvláštní části trestního zákona. V té souvislosti je namístě poukázat na rozdíl mezi obdobím před a po listopadu 1989. Zatímco nyní jsou počty osob odsouzených pro trestné činy proti republice zcela zanedbatelné (v roce 1999 odsouzena jedna osoba, v roce 1998 odsouzeny 4 osoby a v roce 1997 jen 2 osoby), ještě před listopadem 1989 šlo o podstatně jiná čísla. Tak např. v roce 1988 bylo pro trestné činy proti republice odsouzeno celkem 2 434 osob (5,1 % ze všech odsouzených), pravdou však je, že v převážné míře šlo

o výše zmíněný trestný čin opuštění republiky podle § 109 (2 398 odsouzených). Mnohem závažnější z tohoto pohledu byla situace po nastolení totalitní moci, zejména v padesátých letech, kdy pro tzv. protistátní trestné činy byly nezákonně odsouzeny desetitisíce lidí a uloženy jim zcela neúměrné represivní tresty, včetně trestu smrti. Rozsudky v těchto věcech po roce 1989 podléhaly rehabilitačnímu řízení podle zákona č. 119/1990 Sb.

HLAVA II. - Trestné činy hospodářské

Pro trestné hospodářské podle hlavy druhé zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 1 220 osob, což představuje 1,9 % ze všech odsouzených. Jde o vzestup oproti předchozímu období - např. v roce 1997 se jednalo pouze o 682 osob (podíl 1,1 %).

Trestné činy hospodářské nejsou spjaty jen s direktivním způsobem řízení hospodářství, ale tvoří významnou součást trestního zákona i ve společnosti založené, pokud jde o ekonomiku, na tržním hospodářství. V oblasti hospodářských trestných činů je pak zvláště uplatněna zásada tzv. podpůrné role trestní represe, což znamená, že trestní represe se má uplatnit jen jako krajní prostředek, kde jiné prostředky ekonomického nebo právního donucení nestačí. Probíhající transformace ekonomiky přinesla řadu nových, i negativních jevů, které našly odraz v rozvoji dříve neznámé kriminality v hospodářské a majetkové oblasti. Je třeba vidět, že hospodářské zájmy nejsou chráněny jen ve hlavě druhé, ale i v dalších hlavách zvláštní části trestního zákona, zejména v hlavě deváté, jestliže je tu výrazný prvek majetkové škody, a v hlavě první, pokud je úmysl poškodit ústavní zřízení nebo obranyschopnost republiky.

Novelizacemi po roce 1989 doznala hlava druhá zvláštní části trestního zákona mnoho podstatných změn. Stalo se tak novelami č. 175/1990 Sb., 545/1990 Sb., 557/1991 Sb., 290/1993 Sb., 38/1994 Sb., 152/1995 Sb., 253/1997 Sb. a 148/1998 Sb. Těmito novelami byly některé trestné činy z trestního zákona vypuštěny a současně byla vytvořena řada skutkových podstat zcela nových trestných činů, některé skutkové podstaty byly více či méně pozměněny, různě doplněny či nově formulovány. Vypuštěn byl především celý III. oddíl hlavy druhé zvláštní části trestního zákona, označený jako „Trestné činy proti majetku v socialistickém

vlastnictví”. Touto úpravou byla uskutečněna rovná ochrana všech vlastníků majetku a majetkové trestné činy jsou nyní zakotveny jen v deváté hlavě zvláštní části trestního zákona.

Nejvíce trestných činů bylo vypuštěno novelou č. 175/1990 Sb. Jde o tyto trestné činy: § 116 - odnětí věci hospodářskému určení, § 117 - spekulace, § 119 - neplnění úkolů při provozu soukromého hospodářství, § 120 - zneužívání socialistického podnikání, § 123 - neoprávněné nakládání s vynálezem, § 125 a § 126 - narušování řízení, plánování a kontroly národního hospodářství, § 128 - dodávka výrobku a prací zvlášť vadné jakosti, § 129 a § 130 - porušování povinnosti v provozu socialistické organizace, dále následuje skupina shora uvedených trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví (§ 132 - rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, § 133 - neoprávněné užívání věci z tohoto majetku, § 134 - podílnictví ke škodě majetku v socialistickém vlastnictví, § 135 - zatajení věci, § 136 a § 137 - poškozování majetku v socialistickém vlastnictví), § 138 - pletichy proti sociálnímu zabezpečení a nemocenskému pojištění. Novelou č. 148/1998 Sb. byl vypuštěn trestný čin ohrožení hospodářského tajemství podle § 122.

Skutkové podstaty nových trestných činů a skutkové podstaty trestných činů, u nichž po roce 1989 došlo k významnějším změnám, jsou následující:

Oddíl první: Trestné činy proti hospodářské soustavě

§ 118 - Neoprávněné podnikání

Novela č. 175/1990 Sb. přinesla změnu nejen v názvu z dřívějšího „nedovoleného podnikání” na „neoprávněné podnikání”, ale i změnu obsahovou. Postihuje jak případy neoprávněného provozování obchodní činnosti, tak neoprávněné podnikání v jiných oblastech hospodářského života. Smyslem je chránit řádně registrované podnikatele před nekalou konkurencí těch, kteří by podnikali bez registrace, ať již proto, že o ni vůbec nežádali (v úmyslu vyhnout se daňovému břemeni), nebo proto, že jim registrace byla zrušena. Trestné je jen neoprávněné podnikání ve větším rozsahu a oproti dřívějšímu ustanovení se podstatně snížila trestní sazba.

§ 118a - Neoprávněné provozování loterie a podobné sázkové hry

Jde o zcela nové ustanovení, jehož definitivní podobu přinesla novela č. 290/1993 Sb. Postihuje pachatele, který neoprávněně provozuje loterii nebo podobnou sázkovou hru. Nová skutková podstata reaguje na fakt, že se rozmohlo provozování loterií a jiných podobných her načerno, bez příslušného povolení, přičemž provozovatelé takto získávají bez zdanění značně vysoké částky. Jde o různé nepovolené sázkové kanceláře, tomboly, ale i provozování hracích automatů apod.

§ 121 - Poškození spotřebitele

Změnu přinesly novely č. 175/1990 Sb. a č. 557/1991 Sb. Ustanovení o poškození spotřebitele obsahuje dvě části, které jsou samostatnými skutkovými podstatami. Obsahem první části je klasické poškození spotřebitele, kde šízení na jakosti, množství nebo hmotnosti zboží je v podstatě zvláštním případem podvodu. Tato část se v hlavních rysech shoduje s předchozí úpravou podle § 121. Druhá část, která je novum, pak postihuje pachatele, který ve větším rozsahu uvede na trh výrobky, práce nebo služby a zatají přitom jejich podstatné vady.

Objektem trestného činu je tu důvěra v kvalitu výrobků, prací a služeb, které se nabízejí na trhu. Nezakazuje se vyrábět a uvádět na trh méně kvalitní nebo i nekvalitní výrobky, ale zakazuje se zatajovat jejich podstatné vady. Ustanovení tak zároveň chrání spotřebitele i poctivé podnikatele před neseriózní a klamavou reklamou.

§ 124 - Porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou

Novely č. 175/1990 Sb. a č. 290/1993 Sb. přinesly jen méně podstatnou změnu spočívající v tom, že namísto formulace „značnou měrou ohrozí obecný zájem“ je použito slov „podstatně ohrozí obecný zájem“.

§ 124a,b,c - Porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi

Jde o nové trestné činy zavedené novelou č. 545/1990 Sb. Týkají se zboží a technologií, které mají strategický význam a jsou proto podrobeny zvláštnímu kontrolnímu režimu, upravenému zákonem. Zvláštní režim se týká dovozu, vývozu a jiného nakládání se zbožím a technologiemi. Postihováno je narušování tohoto režimu.

§ 124d,e,f - Porušování předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem

Rovněž jde o nové trestné činy, vložené do trestního zákona novelou č. 38/1994 Sb. Objektem těchto trestných činů je zájem na kontrole zahraničního obchodu s vojenským materiálem ze strany státu a na dodržování podmínek provádění takového obchodu. Postihováno je porušování příslušných předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem.

Oddíl druhý: Trestné činy proti hospodářské kázi

§ 125 - Zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění

Obsah tohoto ustanovení byl několikrát měněn, konečné znění přinesla novela č. 253/1997 Sb. Ustanovení obsahuje dvě skutkové podstaty. Odstavec 1 postihuje toho, kdo nevedl účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady sloužící k přehledu o stavu hospodaření a majetku nebo k jejich kontrole, ač je k tomu podle zákona povinen, nebo kdo v takových dokladech uvedl nepravdivé nebo hrubě zkreslující údaje, nebo kdo takové doklady zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnými nebo zatají a ohrozí tak majetková práva jiného nebo včasné a řádné vyměření daně. Trestného činu podle odstavce 2 se dopustí, kdo uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje v podkladech sloužících pro zápis do obchodního rejstříku.

§ 126 - Porušení povinnosti v řízení o konkursu a vyrovnání

Trestný čin byl jako nový zaveden novelou č. 253/1997 Sb. Podle důvodové zprávy má být podle tohoto ustanovení postihován ten, kdo má podle zvláštního zákona (o konkursu a vyrovnání) povinnost podat návrh na prohlášení konkursu, a tuto povinnost nesplní. Trestní postih je odůvodňován tím, že současně s porušením této povinnosti předlužený podnik dále „podniká“ a zamlčováním pravého stavu svého postavení zpravidla strhává do finančních potíží další podnikatelské subjekty.

§ 127 - Porušování závazných pravidel hospodářského styku

Toto ustanovení nahradilo dřívější trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky. Stalo se tak novelami č. 175/1990 Sb. a č. 557/1991 Sb. Nyní chrání zájem na svobodném rozvoji hospodářské soutěže v rámci závazných pravidel hospodářského styku. Postihován je ten, kdo v úmyslu opatřit sobě nebo jinému ve značném rozsahu neoprávněné výhody, poruší závazným způsobem pravidla hospodářského styku stanovená obecně závazným předpisem. Jde především o taková pravidla, jejichž porušení znamená porušení rovnosti subjektů na trhu.

§ 128 - Zneužívání informací v obchodním styku

Jde o zcela novou skutkovou podstatu, zavedenou novelou č. 557/1991 Sb. Má zabránovat využívání či zneužívání takových informací, které nejsou veřejně přístupné, a to osobou, která jich získá v zaměstnání, povolání nebo ve funkci. Smysl této skutkové podstaty je třeba vidět v ochraně rovnosti subjektů na organizovaném trhu cenných papírů.

§ 128a, 128b, 128c - Pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě

Opět jde o zcela nové skutkové podstaty, zakotvené novelou č. 557/1991 Sb. Tato ustanovení chrání zájem na řádném a zákonném provedení jakékoli veřejné soutěže nebo jakékoli veřejné dražby, zejména zájem na dodržování stanoveného postupu za rovných podmínek pro jejich účastníky (soutěžitele).

§ 129 - Vystavení nepravdivého potvrzení

Tato nová právní úprava, zavedená novelou č. 253/1997 Sb., má zabránit zejména případům, kdy pracovník banky vystaví nepravdivé potvrzení o poskytnutém úvěru nebo o finančních poměrech svého klienta a ten pak takového potvrzení zneužije v obchodním nebo úředním styku.

Oddíl třetí: Trestné činy proti měně a trestné činy daňové

§ 140 - Padělání a pozměňování peněz

Ustanovení v podstatě zůstalo shodné s dřívější úpravou, nově však bylo novelou č. 253/1997 Sb. stanoveno, že postihováno již bude samotné obstarání nebo přechovávání padělaných peněz, aniž by bylo třeba obtížně dokazovat, že pachatel s nimi nakládal, resp. měl v úmyslu nakládat způsobem uvedeným v dosavadním § 140 odst. 1. Z důvodové zprávy vyplývá, že novela tím reaguje na růst organizovaného zločinu ve spojení se zahraničím.

§ 141 - Udávání padělaných a pozměněných peněz

Znění skutkové podstaty je zcela shodné s dosavadní úpravou, novelou č. 253/1997 Sb. byla pouze zvýšena sazba trestu.

142 - Výroba a držení padělatelského náčiní

Název trestného činu zůstal nezměněn. Novelou č. 253/1997 Sb. bylo pouze slovo „způsobilý“ k padělání nebo pozměňování peněz nahrazeno slovem „určený“ k padělání nebo pozměňování peněz. Důvodová zpráva k tomu uvádí, že smyslem provedené změny není postihovat držení předmětů, které si jejich držitel legálně obstará a nemá v úmyslu je použít k padělání nebo pozměňování peněz (v současné době je možno za takové předměty považovat i některé špičkové kopírovací stroje, běžně k dostání na trhu), ale musí se jednat o předmět, který je k takové nezákonné činnosti určený.

§ 143 - Společné ustanovení

Dřívější společné ustanovení bylo doplněno novelou č. 253/1997 Sb. Podle důvodové zprávy se postih padělání a pozměňování peněz rozšiřuje tak, aby ochrana byla poskytována i bezhotovostním platebním prostředkům, jakož i tuzemským a cizozemským cenným papírům.

§ 145a - Padělání a pozměňování nálepek k označení zboží nebo předmětů dokazujících splnění poplatkové povinnosti

Úprava této nové skutkové podstaty byla provedena novelami č. 290/1993 Sb. a č. 152/1995 Sb. Postihuje toho, kdo padělá nebo pozmění nálepky k označení zboží pro daňové účely v úmyslu způsobit jinému škodu nebo opatřit sobě nebo jinému majetkový prospěch, nebo toho, kdo takové nálepky uvádí do oběhu nebo jich užije jako pravých. Zahnuje i případy padělání nebo pozměnění nálepek opravňujících k použití dálnice motorovými vozidly.

§ 146 - Porušení zákazů v době nouzového stavu v devizovém hospodářství

Jde o novou skutkovou podstatu zavedenou novelami č. 290/1993 Sb. a 253/1997 Sb. Trestný čin spočívá v tom, že pachatel v době nouzového stavu v devizovém hospodářství poruší zákazy, které jsou stanoveny devizovým zákonem pro nouzový stav a vztahují se na vyhlášený nouzový stav. Pojem „nouzový stav v devizovém hospodářství“ vymezuje devizový zákon č. 219/1995 Sb. a může jej za určitých zákonem stanovených okolností vyhlásit vláda.

§ 147 - Neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

Rovněž nový trestný čin, zakotvený novelou č. 253/1997 Sb. Dopustí se jej plátce, který ve větším rozsahu nesplní svoji zákonnou povinnost za poplatníka odvést daň, pojistné na sociální zabezpečení nebo zdravotní pojištění nebo příspěvek na státní politiku

zaměstnanosti. Důvodová zpráva k novele zdůrazňuje, že v souladu s ústavní zásadou vylučující trestní postih neschopnosti dostát svému finančnímu závazku se v této skutkové v podstatě postihuje jen jednání, kdy plátce (zaměstnavatel) zákonné srážky ve vztahu ke svým zaměstnancům provede a poškodí je tím, že je neodvede státu. Podle § 147a trestnost tohoto činu zaniká, jestliže pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlášovat rozsudek. Jde o zvláštní případ účinné lítosti.

§ 148 - Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby

Původní název tohoto trestného činu zněl „zkrácení daně“. Novelami č. 557/1991 Sb., 290/1993 Sb. a 253/1997 Sb. byl název změněn na současné znění. Trestný čin nyní postihuje nejen zkrácení daně, poplatku nebo jiné podobné dávky, ale výslovně i zkrácení cla a pojistného na sociální zabezpečení nebo na zdravotní pojištění. Poslední novelou byla skutková podstata zpřesněna tak, že postihuje i případy, kdy pachatel od státu daňovou výhodu z povinných plateb vyláká.

§ 148a - Porušení předpisů o nálepkách k označení zboží

Tuto novou skutkovou podstatu zavedla novela č. 290/1993 Sb. Je určitým doplňkem ustanovení § 145a a je reakcí na zavedení kolkování cigaret a alkoholu. Trestné je nejen padělání a pozměňování těchto nálepek, ale i jejich uvádění do oběhu a důležité je, že mohou být postiženi i ti, kdo takové neoznačené zboží přímo prodávají.

§ 148b - Nesplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení

Další nová skutková podstata, zavedená novelou č. 253/1997Sb. Trestného činu se dopustí ten, kdo nesplní svoji zákonnou oznamovací povinnost vůči správci daně a ohrozí tak ve větším rozsahu řádné a včasné vyměření daně jinému nebo její vymáhání.

Oddíl čtvrtý: Trestné činy proti předpisům o nekalé soutěži, ochranných známkách, chráněných vzorech a vynálezech a proti autorskému právu

§ 149 - Nekalá soutěž

Menší změnu v ustanovení § 149 přinesla novela č. 175/1990 Sb. tím, že výslovně stanovila též ochranu dobré pověsti soutěžitele.

§ 150 - Porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu

Novela č. 175/1990 Sb. pozměnila skutkovou podstatu v tom, že namísto dřívějšího porušování práv k průmyslového vzoru se nově chrání porušování práv k obchodnímu jménu.

Další drobnou změnu ve znění skutkové podstaty provedla novela č. 191/1999 Sb.

§ 151 - Porušování průmyslových práv

Původní název trestného činu podle § 151 byl „porušování práv k vynálezu“. Změnu na současný název přinesla novela č. 557/1991 Sb. Oproti předchozí úpravě byla doplněna ochrana i dalších objektů, jmenovitě užitných vzorů a topografie polovodičového výrobku. Novela č. 253/1997 Sb. pak stanovila pouze vyšší sazbu z jednoho na dva roky.

§ 152 - Porušování autorského práva

Název trestného činu je stejný jako v původní úpravě, pokud však jde o jeho obsah, došlo k významným změnám novelami č. 175/1990 Sb. a 290/1993 Sb. Základní skutková podstata byla upravena tak, aby odpovídala terminologii užívané v autorském zákoně. Její znění bylo podstatně rozšířeno, takže nyní postihuje toho, kdo s dílem, které je předmětem ochrany práva autorského, nebo s výkonem výkonného umělce, zvukovým či obrazovým záznamem nebo rozhlasovým či televizním pořadem, které jsou předmětem práva příbuzného

právu autorskému, neoprávněně nakládá způsobem, který přísluší autoru, výkonnému umělci, výrobci zvukového či obrazového záznamu, rozhlasové či televizní organizaci nebo jinému nositeli těchto práv, nebo kdo jinak tato práva porušuje. Jasně je tím dáno na srozuměnou, že přísně bude stíháno i pořizování a rozšiřování tzv. pirátských nahrávek audio či video kazet, které se v poslední době rozšířilo.

HLAVA III. - Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných

Pro trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných podle hlavy třetí zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 6 322 osob, což představuje 10,1 % ze všech odsouzených. Opět jde o vzestup - v roce 1997 bylo odsouzeno 5 082 osob (podíl 8,5 % ze všech odsouzených).

Jde o trestné činy, které přímo nebo nepřímo ohrožují řádnou činnost orgánů demokratického státu, nebo které jinak ohrožují pořádek ve věcech veřejných. Jednotlivé skutkové podstaty v této hlavě jsou rozděleny podle druhového objektu trestného činu do šesti oddílů. Hlavní změny provedené novelizacemi jsou následující:

Oddíl první: Trestné činy proti výkonu pravomoci státního orgánu a veřejného činitele

§ 153, § 154 - Útok na státní orgán

Novely č. 175/1990 Sb. a 557/1991 Sb. provedly menší formulační změny související s vývojem po roce 1989 (např. vypuštěn pojem národního výboru apod.).

§ 155, § 156 - Útok na veřejného činitele

Zatímco ust. § 155 se novelizacemi nijak nezměnilo, u § 156 došlo k podstatným změnám. Nejprve novelou č. 175/1990 Sb. byl vložen nový odstavec postihující přísněji pachatele, který se útoku na veřejného činitele podle § 156 dopustil se zbraní. Další novela

č. 253/1997 Sb. přinesla významnou změnu v ustanovení § 156 v tom, že zcela vypustila skutkovou podstatu, k jejímuž naplnění došlo hrubou urážkou nebo pomluvou veřejného činitele při výkonu jeho pravomoci nebo pro tento výkon. Podle odst. 1, 2 ust. § 156 však jako dosud zůstává trestným jednání, kterým je jinému vyhrožováno usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu v úmyslu působit na výkon pravomoci veřejného činitele nebo pro výkon pravomoci veřejného činitele.

§ 156a - Ztěžování pravomoci veřejného činitele

Tento trestný čin byl novelou č. 175/1990 Sb. z trestního zákona vypuštěn.

Oddíl druhý: Trestné činy veřejných činitelů

§ 158 - Zneužívání pravomoci veřejného činitele

Novelou č. 175/1990 Sb. byl vypuštěn odstavec 3 skutkové podstaty, podle něhož mohl být postižen voják, pokud se tohoto trestného činu dopustil za branné pohotovosti státu nebo za bojové situace.

§ 159 - Maření úkolu veřejného činitele z nedbalosti

Novelou č. 175/1990 Sb. bylo toto ustanovení z trestního zákona vypuštěno.

Oddíl třetí: Úplatkářství

§ 160 - Přijímání úplatku

Úplatkářství negativně ovlivňuje nejen řádnou a nestrannou činnost státních a samosprávných orgánů a jiných institucí, ale i další vztahy ve společnosti. Pokud jde o právní úpravu trestného činu přijímání úplatku podle § 160, v základní skutkové podstatě podle odstavce 1 novelizacemi ke změně nedošlo. Novelou č. 96/1999 Sb. však došlo ke

zpřísnění postihu podle doplněného odstavce 3 a podle nově vytvořeného odstavce 4. Zmíněnou novelou byl odstavec 3 doplněn o případ, kdy pachatel čin uvedený v odstavci 1 spáchal v úmyslu opatřit sobě nebo jinému značný prospěch a podle nového odstavce 4 bude pachatel potrestán, spáchal-li čin v úmyslu opatřit sobě nebo jinému prospěch velkého rozsahu, nebo spáchal takový čin jako veřejný činitel v úmyslu opatřit sobě nebo jinému značný prospěch. Podle citovaného odstavce 4 je pachatel ohrožen sazbou od dvou do osmi let.

§ 161 - Nepřímé úplatkářství

Novela č. 96/1999 Sb. u tohoto trestného činu přinesla obdobnou změnu jako v případě § 160, když doplnila odstavec 2, dle něhož bude nyní možno přísněji potrestat pachatele, který čin spáchal v úmyslu opatřit sobě nebo jinému značný prospěch nebo způsobit jinému značnou škodu nebo jiný zvlášť závažný následek.

§ 162a - Společné ustanovení

Jde o nové ustanovení zavedené novelou č. 96/1999 Sb. Obsahuje vysvětlení pojmů „úplatek“ a „veřejný činitel“ podle § 160 až 162.

Oddíl čtvrtý: Zločinné spolčení

§ 163a, § 163b, § 163c - Účast na zločinném spolčení

Jde o zcela nová ustanovení, zakotvená novelou č. 152/1995 Sb. Zákonodárce jimi reagoval na vznik nové závažné formy kriminality, tzv. organizovaného zločinu, jehož nebezpečnost spočívá kromě jiného ve vysokém stupni organizovanosti, což výrazně znesnadňuje jeho odhalování. Definici zločinného spolčení podává § 89 odst. 17. Je charakterizováno těmito zákonnými znaky: je to společenství více osob, vyznačující se vnitřní organizační strukturou, rozdělením funkcí a dělbou činností. Jeho činnost je zaměřena na dosahování zisku soustavným páchaním úmyslné trestné činnosti. Objektem trestného činu

účasti na zločinném spolčení pak je zájem na potlačování organizované kriminality, a to i těch jednání, která usnadňují nebo umožňují činnost zločineckých organizací.

Trestného činu podle § 163a se dopustí ten, kdo založí zločinné spolčení, nebo se činnosti takového spolčení účastní, anebo kdo zločinné spolčení podporuje.

Další § 163b obsahuje zvláštní ustanovení o účinné lítosti. Důvodová zpráva k novele č. 152/1995 Sb. uvádí, že v zájmu předcházení trestné činnosti páchané ve prospěch zločinného spolčení bylo do trestního zákona zahrnuto toto ustanovení, které zaručuje za splnění v zákoně stanovených podmínek beztrestnost oznamovatele.

Ustanovení § 163c upravuje institut agenta, kromě jiného působícího při odhalování členů zločinného spolčení a trestných činů jimi páchaných. Již zmíněná důvodová zpráva podává vysvětlení, že pokud má policista působící jako agent tento úkol splnit, musí se zpravidla zločinného spolčení účastnit, pokud se nechce vystavit nebezpečí svého vyzrazení. V zájmu právní jistoty takového policisty se výslovně stanoví, že za podmínek stanovených zákonem není pro trestný čin podle § 163a odst. 1 trestný, jestliže se takového činu dopustil s cílem odhalit pachatele trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení. Na druhé straně je v § 163c odst. 2 výslovně stanoveno, že beztrestným se nestává agent, který zločinné spolčení založil nebo zosnoval. Účelem této úpravy je zamezit beztrestnosti tzv. agenta provokatéra.

Oddíl pátý: Některé formy trestné součinnosti

Skutkové podstaty obsažené v tomto oddílu postihují některé formy trestné součinnosti, tj. případy, kdy se na trestném činu podílí více pachatelů nebo vedle pachatele i jiné osoby. Konkrétně jde o tyto trestné činy: podněcování (§ 164), schvalování trestného činu (§ 165), nadřzování (§ 166), nepřekažení trestného činu (§ 167) a neoznámení trestného činu (§ 168).

První dva z uvedených trestných činů (§ 164, § 165) nebyly novelizacemi po roce 1989 nijak dotčeny (až na zrušení trestu nápravného opatření). Naproti tomu zbývající skutkové

podstaty byly novelizacemi vícekrát doplňovány či měněny. Většinou se jednalo o doplnění výčtu trestných činů vztahujících se k jednotlivým ustanovením.

Významnější doplnění skutkové podstaty neoznámení trestného činu podle § 168 přinesla novela č. 210/1999 Sb. Zakotvila odstavec 3, který stanoví, že oznamovací povinnost nemá advokát nebo advokátní koncipient, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe.

Oddíl šestý: Jiná rušení činnosti státního orgánu

Před novelizacemi tento oddíl obsahoval skutkové podstaty dvou trestných činů, které byly novelou č. 175/1990 Sb. z trestního zákona vypuštěny. Šlo o trestný čin maření a ohrožování činnosti státního orgánu a orgánu společenské organizace (§ 169, § 170) a trestný čin tiskové nedbalosti (§ 170a). Naproti tomu, jak dále bude uvedeno, do trestního zákona byly zařazeny některé zcela nové skutkové podstaty.

§ 169a - Zasaňování do nezávislosti soudu

Trestný čin byl do trestního zákona zařazen novelou č. 159/1989 Sb. Trestný je ten, kdo působí na soudce, aby porušil své povinnosti v řízení před soudem. Ustanovení vychází ze zásady, že nezávislost a nestrannost soudců nesmí nikdo ohrožovat.

§ 169b - Pohrdání soudem

Rovněž nový trestný čin zakotvený novelou č. 557/1991 Sb. Dopustí se jej ten, kdo opakovaně závažným způsobem ruší jednání soudu, nebo kdo se opakovaně při takovém jednání k soudu chová urážlivě nebo soud znevažuje, anebo kdo opakovaně jednání soudu zmaří. Podle důvodové zprávy k novele úcta k soudu je základním předpokladem funkce nezávislého soudnictví a proto byla zavedena tato nová skutková podstata.

§ 171 - Maření výkonu úředního rozhodnutí

Objektem tohoto trestného činu je zájem na řádném výkonu rozhodnutí státních orgánů. Postihuje toho, kdo maří nebo podstatně ztěžuje výkon rozhodnutí soudu nebo jiného státního orgánu. Formy maření nebo podstatného ztěžování výkonu rozhodnutí jsou taxativně uvedeny ve skutkové podstatě § 171. Ochrana je např. poskytována soudním rozhodnutím, jimiž byl vysloven trest zákazu pobytu, zákazu činnosti a další. Tato skutková podstata byla postupně měněna a doplňována novelami č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb., 290/1993 Sb. a č. 152/1995 Sb.

§ 171a, § 171b, § 171c - Nedovolené překročení státní hranice

Jde o nové skutkové podstaty, které v reakci na vypuštění trestných činů opuštění republiky podle § 109, vniknutí na území republiky podle § 110 a porušování předpisů o mezinárodních letech podle § 111, zakotvily novely č. 557/1991 Sb. a č. 290/1993 Sb.

Objektem trestného činu podle § 171a je zájem státu na kontrole osob, které překračují jeho státní hranice. Vyplývá to z potřeby regulovat přistěhovalectví, bojovat proti mezi- národnímu zločinu apod. Pro tento trestný čin může nyní být postižen pachatel, který pro jiného organizuje nebo jinému umožní nedovolené překročení státní hranice. Mezi okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby byla zařazena i okolnost, spáchal-li pachatel takový trestný čin jako člen organizované skupiny.

Skutková podstata trestného činu podle § 171b postihuje nelegální přechod státní hranice za použití násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí a pokud jde o trestný čin podle § 171c, jeho podstatou je narušení vzdušné hranice republiky.

§ 173 - Ohrožení služebního tajemství

Skutková podstata tohoto trestného činu byla z trestního zákona vypuštěna novelou č. 148/1998 Sb.

§ 175 - Křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek

Toto ustanovení bylo doplňováno novelami č. 457/1990 Sb. a 557/1991 Sb. Konečné znění základní skutkové podstaty stanovila novela č. 290/1993 Sb. K podstatné změně oproti předchozí úpravě však nedošlo.

§ 176a - Nedovolená výroba a držení státní pečeti a úředního razítka

Nová skutková podstata zavedená novelou č. 253/1997 Sb. Z důvodové zprávy k novele vyplývá, že umožňuje postihovat přípravu trestného činu padělání a pozměňování veřejné listiny podle § 176, spočívající zejména v obstarání nástrojů pro padělání veřejné listiny.

§ 177 - Maření přípravy a průběhu voleb nebo referenda

Původní název byl pouze „maření příprav a průběhu voleb“. Novelami č. 47/1990 Sb. a 490/1991 Sb. bylo znění tohoto ustanovení rozšířeno tak, aby poskytovalo účinnou ochranu přípravám a průběhu demokratických voleb nebo referenda.

§ 178 - Neoprávněné nakládání s osobními údaji

Pod tímto číselným označením byl před novelizacemi obsažen trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, který byl z trestního zákona vypuštěn již dne 13. 12. 1989 novelou č. 189/1989 Sb.

Novelou č. 290/1993 Sb. pak byl zaveden zcela nový trestný čin výše uvedeného názvu. Důvodová zpráva k tomu uvedla, že náš trestní zákon na rozdíl od většiny zahraničních právních úprav dosud neposkytoval ochranu před neoprávněným nakládáním s osobními údaji jiné osoby, a to ani v případě, že zveřejnění těchto dat mělo pro osobu, již se údaje týkají, závažné důsledky. Tyto nedostatky se snaží zmíněná novela odstranit. Další novelou č. 148/1998 Sb. bylo provedeno již jen dílčí doplnění skutkové podstaty.

§ 178a - Pytláctví

Tato nová skutková podstata byla do trestního zákona zavedena novelou č. 290/1993 Sb. Oproti příslušným přestupkům na úseku zemědělství, myslivosti a rybářství postihovala závažnější zásahy do práva myslivosti nebo do výkonu rybářského práva. Následná novela č. 92/1998 Sb. pak přinesla další změny ve znění skutkové podstaty. Reagovala na nové

a mnohem závažnější formy páchaní této trestné činnosti, spočívající mimo jiné v tom, že pytláctví je často pácháno organizovaně a se značnou intenzitou.

HLAVA IV. - Trestné činy obecně nebezpečné

Pro trestné činy obecně nebezpečné podle hlavy čtvrté zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 1 530 osob, což představuje 2,4 % ze všech odsouzených. Jde o vzestup např. oproti roku 1997, kdy bylo odsouzeno 1 057 osob (podíl 1,8 % ze všech odsouzených).

Trestné činy obecně nebezpečné jsou takové činy, s nimiž je anebo často bývá spojeno nebezpečí ohrožující život a zdraví lidí nebo cizí majetek ve velkém rozsahu. Jde o trestné činy ohrožovací, k jejich dokonání postačuje pouhé ohrožení chráněného zájmu.

Významnější změny ve skutkových podstatách, provedené novelizacemi po roce 1989, jsou následující:

§ 179 - Obecné ohrožení

Novela č. 175/1990 Sb. v odstavci 3 skutkové podstaty zakotvila jako trestné jednání případy, kdy pachatel úmyslně vydá lidi v nebezpečí smrti a smrt skutečně úmyslně způsobí. Úprava zřetelně odlišuje, kdy obecným ohrožením je způsobena smrt z nedbalosti.

§ 180a, § 180b - Ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla

Novela č. 175/1990 Sb. rozšířila ochranu i na civilní plavidla, což v předchozí úpravě nebylo. Jinak zůstala skutková podstata beze změny.

§ 181a, § 181b - Ohrožení životního prostředí

Jde o nový trestný čin zakotvený novelou č. 159/1989 Sb. ze dne 13.12.1989 a zčásti pozměněn novelou č. 175/1990 Sb. Ochrana životního prostředí je koncipována zcela nově. Jeho ohrožení je kvalifikováno jako zvláštní případ obecného ohrožení. Trestný je ten, kdo úmyslně nebo z nedbalosti vydá životní prostředí v nebezpečí závažného poškození tím, že poruší předpisy o ochraně životního prostředí a hospodaření s přírodními zdroji.

§ 182 - Poškozování a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení

Novela č. 290/1993 Sb. doplnila demonstrativní výčet obecně prospěšných zařízení o ochranné zařízení proti úniku znečišťujících látek. Ochrana poskytovaná takovému zařízení trestním zákonem je odůvodněna závažností hrozících následků v případě ohrožení provozu tohoto zařízení.

§ 185 - Nedovolené ozbrojování

Trestný čin nedovoleného ozbrojování patřil podle trestního zákona z roku 1950 k protistátním trestným činům. Trestní zákon z roku 1961 přeřadil tyto trestné činy do IV. hlavy zvláštní části trestního zákona. Po roce 1989 ustanovení § 185 doznalo dalších změn novelami č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb., 290/1993 Sb. a č. 19/1997 Sb.

Po objektivní stránce záleží tento trestný čin v opatření určitých zbraní, ať pro sebe nebo pro jiného, a v jejich dalším přechovávání. Výše citovanými novelami byla skutková podstata různě měněna či doplňována. Významnější změnu přinesla novela č. 19/1997 Sb., která připojila nový odstavec 3, podle něhož může být potrestán ten, kdo projektuje, staví a užívá provozy na výrobu chemických zbraní a dále odstavec 4 písm. a), postihující toho, kdo spáchá čin uvedený v odstavcích 2 a 3 jako člen organizované skupiny.

§ 186 - Nedovolená výroba a držení radioaktivního materiálu a vysoce nebezpečné látky

Dřívější název trestného činu podle § 186 zněl „nedovolený provoz a držení vysílací stanice“. Tento trestný čin byl z trestního zákona vypuštěn novelou č. 175/1990 Sb. Nový trestný čin výše uvedeného názvu přinesla novela č. 290/1993 Sb. Důvodová zpráva k novele uvedla, že neoprávněné nakládání s radioaktivním materiálem je mimořádně závažné, avšak podle stávající právní úpravy v některých případech nepostižitelné. Z toho důvodu mezi trestné činy obecně nebezpečné byla zařazena speciální skutková podstata trestného činu, postihující tyto případy.

§ 187, § 187a, § 188 - Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů

Původní název trestného činu podle § 187 byl „nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů“. Změnu názvu skutkové podstaty a určité změny v její formulaci přinesla novela č. 175/1990 Sb. Podstatné změny v právní úpravě drogové problematiky však provedla teprve novela č. 112/1998 Sb. Tato novela nově formulovala a upřesnila stávající skutkovou podstatu § 187, podstatně zpřísnila trestní postih za spáchání tohoto trestného činu a byly též rozšířeny okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, které byly začleněny do více odstavců. Novela do trestního zákona zařadila nové ustanovení § 187a) a nově formulovala ustanovení § 188, týkající se výroby, opatření anebo přechovávání předmětů určených k nedovolené výrobě drog. Přijetí novely č. 112/1998 Sb. předcházela široká odborná diskuse, která opět ukázala, že problematika drog je závažný a složitý celospolečenský problém.

Základní skutková podstata § 187 nyní po provedených novelách postihuje toho, kdo neoprávněně vyrobí, doveze, vyveze, proveze, nabízí, zprostředkuje, prodá nebo jinak jinému opatří nebo pro jiného přechovává omamnou nebo psychotropní látku, přípravek obsahující takovou látku, prekursor nebo jed. Odstavec 2 zahrnuje případy, když pachatel čin spáchal jako člen organizované skupiny, nebo ve větším rozsahu, nebo na osobě mladší než 18 let, odstavec 3 (se sazbou osm až dvanáct let), když činem získal značný prospěch, spáchal jej na osobě mladší než 15 let, nebo jím způsobil těžkou újmu na zdraví a konečně odstavec 4 (se

sazbou deset až patnáct let), když činem způsobil těžkou újmu na zdraví více osob nebo smrt, získal prospěch velkého rozsahu, nebo spáchal-li jej ve spojení s organizovanou skupinou působící ve více státech.

Trestného činu podle nového § 187a se dopustí, kdo bez povolení přechovává omamnou látku nebo psychotropní látku nebo jed v množství větším než malém. Zásadní změna oproti předchozí právní úpravě spočívá v tom, že novela upustila od dosavadní beztrestnosti držení drogy pro vlastní potřebu. Právě vzhledem k tomu, že dopadá především na ty, kteří jsou pouhými konzumenty drog, včetně těch, kteří jsou na droze natolik závislí, že je na ně třeba pohlížet jako na nemocné, u části odborníků přetrvávají pochybnosti, zda ustanovení § 187a bude skutečným řešením drogové problematiky

Důvodová zpráva k novele č. 112/1998 Sb. mimo jiné konstatuje, že zavedením samostatné skutkové podstaty nepovoleného přechovávání omamných nebo psychotropních látek nebo jedů, byť i jen pro vlastní potřebu, je sledováno několik cílů: uvedení trestněprávní úpravy do souladu s mezinárodními závazky, odstranění důkazní nouze při trestním stíhání nedovoleného obchodování s drogami a zavedení výrazného (a prakticky jediného skutečně účinného) vědomí rizika tzv. prvokonsumentů drog. Vědomí rizika trestní sankce za samotné přechovávání drog naplní dosud silně zanedbanou preventivní funkci trestního práva v této oblasti.

§ 188a - Šíření toxikomanie

Jde rovněž o nový trestný čin zavedený novelou č. 175/1990 Sb. Postihuje toho, kdo svádí jiného ke zneužívání jiné návykové látky než alkoholu nebo ho v tom podporuje anebo kdo zneužívání takové látky jinak podněcuje nebo šíří. Přísnější postih je v případě spáchání činu vůči osobě mladší než 18 let. Novela č. 112/1998 Sb. již nepřinesla žádnou změnu dosavadního vymezení skutkové podstaty, ale toliko zpřísnila trestní sazbu jako v předchozích ustanoveních (trest do výše jednoho roku odnětí svobody zvýšila až na tři léta).

§ 191, 192 - Šíření nakažlivé choroby

Novela č. 290/1993 Sb. upravila skutkové podstaty tak, aby postihovaly případy, kdy pachatel takový čin spáchá i z nedbalosti.

§ 193, 194 - Ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými potřebami

Stejnou novelou č. 112/1993 Sb. byly skutkové podstaty upraveny tak, aby postihovaly jen případy, kdy pachatel závadné potraviny vyrobí nebo jinak opatří za účelem jejich prodeje.

§ 195 - Společná ustanovení

Podle dřívějšího znění tohoto ustanovení pouhá vyhláška ministerstva spravedlnosti určovala, co se považuje za omamné prostředky a jedy a které choroby se považují za nakažlivé ve smyslu shora citovaných ustanovení. Nyní podle novelizovaného znění tohoto ustanovení (novela č. 112/1998 Sb.) stanoví zvláštní zákon, co se považuje za omamné látky, psychotropní látky, přípravky obsahující omamnou nebo psychotropní látku nebo za prekursory. Dále toto ustanovení uvádí, že vláda nařízením stanoví, co se považuje za jedy ve smyslu § 187, 187a, 188, které choroby se považují za nakažlivé ve smyslu § 189 až 192 a na které škůdce se vztahuje ustanovení § 192.

HLAVA V. - Trestné činy hrubě narušující občanské soužití

Pro trestné činy hrubě narušující občanské soužití podle hlavy páté zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 3 904 osob, což představuje 6,2 % ze všech odsouzených. Jde o mírný pokles - v roce 1997 bylo odsouzeno 4 326 osob (7,2 % ze všech odsouzených). Tato hlava představuje širokou škálu trestných činů, jejichž společným objektem je občanské soužití. Změny po roce 1989 přinesly novely u následujících trestných činů:

§ 196 - násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci

Obsah základní skutkové podstaty tohoto trestného činu zůstal nezměněn i po všech novelizacích provedených po roce 1989. Novelou č. 175/1990 Sb. byl nově formulován odstavec 2, když byla vypuštěna zvláštní trestněprávní ochrana stoupců socialistického společenského a státního zřízení a novelou č. 152/1965 Sb. pak byla zvýšena trestní sazba u tohoto odstavce. Novelou č. 557/1991 Sb. byl připojen odstavec 3, který postihuje spolčení nebo sročení ke spáchání činu uvedeného v odstavci 2.

§ 198 - Hanobení národa, rasy a přesvědčení

Obdobně jako u trestného činu podle § 196 byla novelou č. 175/1990 Sb. vypuštěna zvláštní trestněprávní ochrana stoupců socialistického společenského a státního zřízení a novelou č. 152/1995 Sb. byla zvýšena trestní sazba v odstavci 1. Novelou č. 290/1993 Sb. byla skutková podstata doplněna o okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby (odstavec 2) formulací „spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nejméně se dvěma osobami“, čímž je sledováno zajištění odpovídajícího postihu projevů rasové nesnášenlivosti, kterých se pachatelé dopouštějí často ve skupinách.

198a - Podněcování k národnostní a rasové nenávisti

Jde o nový trestný čin zakotvený novelou č. 557/1991 Sb. Postihuje veřejné podněcování k nenávisti k některému národu nebo rase nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků a rovněž spolčení nebo sročení k tomuto jednání.

§ 199 - Šíření poplašné zprávy

Novela č. 175/1990 Sb. přinesla podstatné rozšíření skutkové podstaty a zpřísnila postih za úmyslné šíření poplašné zprávy. Skutková podstata byla doplněna okolnostmi zvyšujícími trestní sazbu tak, aby přísněji byly trestné případy, kdy je na základě šíření poplašné zprávy třeba provést rozsáhlá opatření ze strany podniků, orgánů nebo organizací, když byla poplašná zpráva sdělena hromadnému sdělovacímu informačnímu prostředku, je-li

již způsobena takovým činem vážná porucha, nebo spáchá-li pachatel takový čin opětovně. Ustanovení reaguje na zvýšenou frekvenci takových společensky nebezpečných jednání, kdy pachatel oznámí (zpravidla policejnímu orgánu), že je na určitém místě, v určitém objektu apod. uložena časovaná bomba, která v oznámeném čase vybuchne, ačkoliv ví, že jde o nepravdivou zprávu. Zpřísnění postihu zvýšením trestních sazeb u odstavců 2 a 3 zakotvila i novela č. 290/1993 Sb.

§ 201 - Ohrožení pod vlivem návykové látky

Oproti dosavadní úpravě trestného činu podle § 201 pod názvem „opilství“, páchaného nejčastěji v souvislosti s řízením motorového vozidla po požití alkoholického nápoje, zavedla novela č. 175/1990 Sb. podstatné změny, a to nejen v názvu samotného trestného činu, ale především v jeho obsahu. Oproti předchozí úpravě se postih zpřísnil v tom, že staví pod sankci výkon činnosti nejen pod vlivem alkoholu, ale všech návykových látek (pojem „návykové látky“ je vyjádřen v § 89 odst. 10). Přísnější oproti dřívější právní úpravě je rovněž postih trestem zákazu činnosti (v praxi nejčastěji zákazu řízení motorových vozidel), který je nyní možno vyslovit v trvání až do deseti let, zatímco podle dřívější úpravy tak bylo možno učinit nanejvýš do pěti let (viz výklad k § 49 odstavec 1). Na druhé straně lze spatřovat zmírnění postihu v tom, že samotný výkon činnosti bez kvalifikačních okolností uvedených v § 201 bude postihován pouze jako přestupek. Konkrétně to znamená, že za trestný čin podle § 201 mohou být podle současné právní úpravy postiženi jen pachatelé, kteří čin spáchali opětovně, ačkoliv již byli v posledních dvou letech za takový čin odsouzeni nebo propuštěni z výkonu trestu, případně kteří byli za obdobný čin v posledních dvou letech postiženi (např. za přestupek ve správním řízení). Skutečností, která povyšuje nebezpečnost výkonu činnosti na úroveň trestného činu, je i spáchání takového činu při výkonu zaměstnání nebo jiné činnosti, při kterých je vliv návykové látky zvláště nebezpečný (řízení hromadného dopravního prostředku apod.), nebo způsobení takovým činem někomu ublížení na zdraví nebo větší škody na cizím majetku.

§ 201a - Opilství

Toto ustanovení bylo do trestního zákona zařazeno novelou č. 557/1991 Sb. Znamená zásadní změnu v právním posouzení jednání spáchaného v nepřičetnosti, kterou si osoba přivodila zaviněně. Trestného činu podle odstavce 1 se dopustí ten, kdo požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak se přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustil jednání, které má jinak znaky trestného činu. Pachatel bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.

Novela č. 290/1993 Sb. pak stanovila, že ustanovení podle odstavce 1, jakož i § 12 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin, nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti. Novela se zde dovolává ustanovení o nepřičetnosti podle § 12, o němž bylo pojednáno v souvislosti s výkladem o obecné části trestního zákona.

§ 202 - Výtržnictví

Nové znění skutkové podstaty přinesla novela č. 557/1991 Sb. Důvodová zpráva k tomu podává vysvětlení, že skutková podstata se zpřesňuje aspoň příkladným výčtem jednání, která naplňují znaky výtržnictví a současně se tak stanoví míra intenzity dalších výtržnických jednání, které není již možné příkladem uvést. Jako příklady výtržnických jednání novela uvádí případy napadení jiného, hanobení historické nebo kulturní památky, hrobu nebo jiného pietního místa, rušení shromáždění nebo obřadu občanů. Podle odstavce 2 je pachatel přísněji trestán, spáchá-li výtržnictví jako člen organizované skupiny.

§ 203 - Týrání zvířat

Novelou č. 175/1990 Sb. byl z trestního zákona vypuštěn dříve značně frekventovaný trestný čin příživnictví podle § 203 a pod stejným číselným označením byl novelou č. 557/1991 Sb. vytvořen nový trestný čin týrání zvířat. Postih trestného činu novela podmiňuje

předchozím postihem za přešupek, nebo předchozím odsouzením. Přísněji a bez ohledu na předchozí postih se postihuje veřejné týrání či utýrání zvířete.

§ 204 - Kuplířství

Organizování prostitute a kořistění z ní se stalo zejména v některých místech republiky výrazným problémem. Problém prostitute je také častým námětem odborné i laické diskuse. Novela č. 290/1993 Sb. se snaží odpovědět na některé kladené otázky. Ustanovení § 204 odst. 1 přebírá dosavadní právní úpravu organizování prostitute a kořistění z ní, ve druhém odstavci přísněji postihuje případy, kdy pachatel jedná proti vůli osoby provozující prostituci, nebo která z takového stavu kořistí. V odstavci 3 novela stanovila přísnější postih, získal-li pachatel činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch, spáchal-li takový čin jako člen organizované skupiny, nebo spáchal-li jej na osobě mladší osmnácti let. Nejprísněji pak je trestáno (v sazbě od pěti do dvanácti let), dopustí-li se pachatel činu uvedeného v odstavci 2 na osobě mladší patnácti let.

§ 205 - Ohrožování mravnosti

Novou formulaci skutkové podstaty zakotvily novely č. 175/1990 a 557/1991 Sb. Je třeba si uvědomit, že název trestného činu (ohrožování mravnosti) je širší než jednání jím postihované, neboť mravnost lze nepochybně ohrozit i jinak než popsáním jednáním s pornografickými díly. Klíčovým pojmem tohoto trestného činu je termín „pornografické dílo“, trestní zákon však jeho definici nikde neuvádí. Samotné splnění požadavku na pornografické dílo nestačí k trestnosti podle § 205 odstavce 1, ale vyžaduje se, aby v pornografických dílech se projevovala neúcta k člověku a násilí, nebo některé, demonstrativně vyjmenované podoby pornografie (např. zobrazení sexuálního styku s dítětem), a pachatel s takovými díly nakládal způsobem, který zákon uvádí. Přísněji trestná podle odstavce 2 jsou jednání, kde předmětem útoku je osoba mladší osmnácti let.

§ 206 - Pomluva

Novelou č. 175/1990 Sb. byla nově formulována skutková podstata pomluvy, která mnohem účinněji než tomu bylo dosud chrání čest a osobní práva občanů. K postihu nyní postačuje pouhé srozumění pachatele s tím, že údaj, který o jiném sděluje, je nepravdivý, a současně postačí, aby takový údaj postavení občana ve společnosti pouze ohrozil. Přísnější sazba je stanovena na jednání, kdy nepravdivý údaj bude rozšířen hromadnými informačními prostředky.

§ 207 - Neposkytnutí pomoci

Trestní sazba tohoto trestného činu, zejména v případech těžce zraněných osob v důsledku dopravních nehod v silničním provozu (pokud nejsou dány znaky uvedené v § 208), plně nevystihovala závažné následky takového jednání, a proto novela č. 290/1993 Sb. trestní sazbu zvýšila.

§ 209a - Neoprávněné užívání cizího motorového vozidla

Toto ustanovení bylo novelou č. 175/1990 Sb. z trestního zákona vypuštěno. Ochrana proti takovému jednání je nyní poskytována v rámci ustanovení § 249, kterým je upraven trestný čin neoprávněného užívání cizí věci.

HLAVA VI. - Trestné činy proti rodině a mládeži

Pro trestné činy proti rodině a mládeži podle VI. hlavy zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 6 711 osob, což představuje 10,7 % ze všech odsouzených. Jde o výrazný vzestup oproti roku 1997, kdy bylo odsouzeno pouze 4 882 osob (8,2 % ze všech odsouzených). Vzestup počtu odsouzených je jasně ovlivněn vysokým vzestupem počtu osob odsouzených pro trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213. Pro tento trestný čin bylo v roce 1999 odsouzeno 6 207 osob (v roce 1997 pouze 4 438 osob). Trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 byl v roce 1999 druhým nejčastějším trestným činem (hned po trestném činu krádeže) projednávaným před našimi soudy. Znění skutkové podstaty tohoto trestného činu zůstalo po všech novelizacích po roce 1989 beze změny.

Ochrana rodiny a mládeže je zakotvena v základních mezinárodních dokumentech o lidských právech, jakož i v Listině základních práv a svobod, která je součástí právního pořádku České republiky. Novelizace po roce 1989 přinesly změny ve skutkových podstatách následujících trestných činů proti rodině a mládeži:

§ 215 - Týrání svěřené osoby

V zájmu účinnější ochrany zejména nezletilých dětí byl novelou č. 290/1993 Sb. stávající text skutkové podstaty doplněn o odstavec 2 se zvýšenou sazbou od dvou do osmi let, postihující spáchání tohoto činu zvláště surovým způsobem nebo na více osobách, nebo pokračuje-li pachatel v páčení takového činu po delší dobu.

§ 216 - Únos

§ 216a - Obchodování s dětmi

Po číslem 104/1990 Sb. byla vyhlášena Úmluva o právech dítěte, která republiku zavazuje přijmout příslušná opatření k ochraně dětí, zabránit jejich únosům a obchodování s nimi. Na to reagovala novela trestního zákona č. 557/1991 Sb. úpravou skutkové podstaty trestného činu únosu podle § 216 a vytvořením nové skutkové podstaty trestného činu obchodování s dětmi podle § 216a. U trestného činu podle § 216 byl mimo jiné namísto formulace „osoba mladší než 15 let“ zaveden pojem „dítě“ a byly zvýšeny trestní sazby. Pokud jde o trestný čin podle § 216a, dopustí se jej ten, kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce, využívání dětské práce nebo pro jiný účel. Podle důvodové zprávy novela tím reagovala i na případy, že emigranti zejména z balkánských zemí za úplatu prodávají své děti k adopci na západ. V souladu s Úmluvou byla také do trestního zákona (§ 216b) zařazena definice dítěte pro obě výše uvedené skutkové podstaty § 216 a § 216a.

§ 217 - Ohrožování mravní výchovy mládeže

Novelou č. 253/1997 Sb. byl stávající text § 217 doplněn o odstavec 2, tvořící samostatnou skutkovou podstatu, která dopadá na pachatele, jenž umožní (i z nedbalosti)

osobě mladší než 18 let hru na hracích přístrojích, které jsou vybaveny technickým zařízením, které ovlivňuje výsledek hry a které poskytuje možnost peněžité výhry.

§ 218a, § 218b - Podávání anabolických látek mládeži

Tento nový trestný čin byl zaveden novelou č. 290/1993 Sb. a podle důvodové zprávy je reakcí na výskyt případů, kdy zejména ve sportu dochází k déletrvajícím podávání těchto prostředků, které mohou mít obdobné následky jako užívání některých omamných a psychotropních látek. Trestný je ten, kdo opakovaně nebo ve větší míře podává anabolické látky osobě mladší než 18 let k jinému než léčebnému účelu. V zájmu jednotného výkladu pojmu „anabolikum” nebo „jiný prostředek s anabolickým účinkem” novela zmocnila vládu, aby svým nařízením tyto pojmy vymezila, což tato učinila nařízením č. 72/1997 Sb.

HLAVA VII. - Trestné činy proti životu a zdraví

Pro trestné činy proti životu a zdraví podle hlavy sedmé zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 5 633 osob, což představuje 9 % ze všech odsouzených. Jde o výraznější pokles oproti roku 1997, kdy bylo odsouzeno 6 820 osob (11,4 % ze všech odsouzených).

Trestní zákon staví ochranu života a zdraví na čelné místo mezi ostatními ustanoveními na ochranu osobnosti. Poskytuje ochranu proti úmyslným útokům proti životu a zdraví, ale i proti nedbalostním jednáním ohrožujícím nebo porušujícím život nebo zdraví. Po roce 1989 byly přijaty tři novely trestního zákona, týkající se těchto trestných činů. Jde o novely č. 175/1990 Sb., 290/1993 Sb. a č. 152/1995 Sb., které pozměnily či doplnily následující skutkové podstaty:

§ 219 - Vražda

Trestný čin vraždy patří mezi nejzávažnější trestné činy, které zná náš trestní zákon. Novely č. 175/1990 Sb. a 152/1995 Sb. doplnily stávající základní skutkovou podstatu trestného činu vraždy podle § 219 o další kvalifikovanou skutkovou podstatu podle odst. 2, ve které jsou zcela nově vymezeny okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby (se sazbou dvanáct až patnáct let odnětí svobody nebo výjimečný trest). Jde o tyto okolnosti: a) spáchání vraždy na dvou nebo více osobách, b) zvlášť surovým nebo trýznivým způsobem, c) opětovně, d) na těhotné ženě, e) na osobě mladší než patnáct let, f) na veřejném činiteli při

výkonu nebo pro výkon jeho pravomoci, g) na jiném pro jeho rasu, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání, h) v úmyslu získat majetkový prospěch, nebo v úmyslu zakrýt nebo usnadnit jiný trestný čin, nebo z jiné zvlášť zavrženíhodné pohnutky.

§ 221 - Ublížení na zdraví

Doplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu přinesly novely č. 175/1990 Sb. a č. 152/1995 Sb. Obdobně jako u trestného činu vraždy byla i zde rozšířena kvalifikovaná skutková podstata o skutečnost, že čin byl spáchán na jiném pro jeho politické přesvědčení, národnost, rasu, vyznání nebo proto, že je bez vyznání. Novela č. 152/1995 Sb. rovněž zpřísnila trestnost úmyslného ublížení na zdraví tak, že v základní skutkové podstatě byla zvýšena trestní sazba odnětí svobody až na dvě léta (dosud až na jeden rok) a u kvalifikovaných případů stanovila sazbu na jeden rok až pět let (před novelou šest měsíců až tři léta). Tím bylo reagováno na kritiku ze strany veřejnosti, že trestní zákon chrání přísněji majetek nežli zdraví člověka.

§ 222 - Ublížení na zdraví

Novela č. 175/1990 Sb. ponechala beze změny odstavec 1 tohoto zákonného ustanovení, avšak jako zcela nový zakotvila odstavec 2, který zní, že trestem odnětí svobody na tři léta až deset let bude potrestán, kdo čin uvedený v odstavci 1 (těžká újma na zdraví) spáchá na svědkovi, znalci nebo tlumočnickovi pro výkon jejich povinností a dále, spáchá-li takový čin na jiném pro jeho politické přesvědčení, národnost, rasu, vyznání nebo proto, že je bez vyznání. Beze změny zůstal též odstavec 3, který stanoví, že odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

§ 223 - Ublížení na zdraví

Jde o ublížení na zdraví z nedbalosti. Novelou č. 175/1990 Sb. došlo k podstatnější změně ve formulaci skutkové podstaty tohoto trestného činu. Změna spočívá v tom, že bylo vypuštěno dosavadní ustanovení § 223 odstavec 1 s tím, že napříště bude podle tohoto

ustanovení postihováno jen kvalifikované jednání, dosud uvedené v odstavci druhém. K tomu je třeba uvést, že dosavadní postih podle § 223 odstavec 1 se prakticky omezoval na oblast dopravních nehod. Pro příště byl postih takových jednání, která mají za následek jen lehkou újmu na zdraví a nebyla při nich porušena důležitá povinnost, svěřen správnímu řízení.

§ 228 - Nedovolené přerušování těhotenství

K žádné zásadní změně nedovoleného přerušování těhotenství nedošlo. Pouze novelou č. 290/1993 Sb. byl doplněn odstavec 2 tohoto ustanovení, dle něhož bude přísněji trestán ten, kdo čin uvedený v odstavci 1 páchá soustavně nebo získá-li jím značný prospěch.

HLAVA VIII. - Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti

Pro trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti podle hlavy osmé zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 7 688 osob, což představuje 12,3 % ze všech odsouzených. Nápad je na stejné úrovni jako v roce 1997, kdy bylo odsouzeno 7 350 osob (12,3 % ze všech odsouzených).

V hlavě VIII. zvláštní části trestního zákona jsou obsaženy trestné činy dvojího druhu, proti svobodě a proti lidské důstojnosti. Tomu odpovídá i rozdělení hlavy na dva oddíly. Jak svoboda, tak i lidská důstojnost patří k vrcholným zájmům osobnosti člověka. Svoboda člověka je zařazena mezi základní lidská práva. Novelizace po roce 1989 provedly následující změny:

Oddíl první: Trestné činy proti svobodě

§ 231 - Omezování osobní svobody

Novelou č. 557/1991 Sb. došlo v § 231 odstavec 3 k rozšíření zvlášť přitěžující okolnosti o člena organizované skupiny a v odstavci 4, jehož znění se nijak nezměnilo (pachatel způsobil činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek), byla novelou zvýšena trestní sazba ze tří až osmi roků na tři až deset let.

§ 234 - Loupež

Předmětem ochrany u tohoto trestného činu je jednak osobní svoboda a jednak majetek, jehož se pachatel chce zmocnit. Objektivní stránka záleží v použití násilí nebo pohrůžky násilí jakožto prostředku k překonání kladeného nebo očekávaného odporu napadené osoby. Novelou č. 175/1990 Sb. byl odstavec 4 rozšířen tak, že odnětím svobody na deset až patnáct let bude potrestán nejen ten, kdo činem uvedeným v odstavci 1 způsobil smrt, ale i ten, kdo tímto činem způsobil škodu velkého rozsahu. Další novelou č. 557/1991 Sb. došlo v odstavci 1 ke snížení dolní hranice sazby ze tří na dva roky, což umožňuje, aby i za tento nepochybně závažný trestný čin bylo možno podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody. Zákonodárce zřejmě chtěl vytvořit větší prostor pro soudní individualizaci trestu v hraničních případech loupeží s nižším konkrétním stupněm jejich společenské nebezpečnosti (např. loupež krabičky cigaret apod.).

§ 234a - Braní rukojmí

Tato nová skutková podstata byla vytvořena novelou č. 175/1990 Sb. Postihuje toho, kdo se zmocní rukojmí a hrozí, že ho usmrtí anebo že mu způsobilí újmu na zdraví nebo jinou vážnou újmu, s cílem donutit jiného, aby něco konal, opominul nebo trpěl. Pachatel bude přísněji trestný (v sazbě od tří do deseti let), spáchá-li čin jako člen organizované skupiny, vezme-li jako rukojmí více osob nebo osobu mladší 18 let, anebo byla-li činem způsobena těžká újma na zdraví nebo smrt.

Zařazením trestného činu braní rukojmí podle § 234a spolu s novou skutkovou podstatou teroru podle § 93a se činí zadost povinností vyplývajícím pro náš stát z Mezinárodní úmluvy proti braní rukojmí (č. 36/1988 Sb.).

§ 235 - Vydírání

Základní skutková podstata trestného činu vydírání podle odstavce 1 zůstala nezměněna, k podstatnému rozšíření však došlo u kvalifikované skutkové podstaty podle odstavců 2 a 3, které byly upraveny zcela nově. Stalo se tak novelami č. 557/1991 Sb.,

290/1993 Sb. a 152/1995 Sb. Podle odstavce 2 (v sazbě od dvou do osmi let) bude nyní pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 jako a) člen organizované skupiny, b) nejméně se dvěma osobami, c) se zbraní, d) způsobí-li jím těžkou újmu na zdraví nebo značnou škodu, e) spáchá-li takový čin na svědkovi, znalci nebo tlumočnickovi v souvislosti s výkonem jejich povinnosti, nebo f) spáchá-li takový čin na jiném pro jeho rasu, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání. Nový odstavec 3 (se sazbou pět až patnáct let) pak postihuje toho, kdo činem uvedeným v odstavci 1 způsobí smrt nebo škodu velkého rozsahu.

§ 238 - Porušování domovní svobody

Novela č. 175/1990 Sb. reagovala na skutečnost, že v praxi se často objevují společensky nebezpečné formy vniknutí do cizího obydlí, které nejsou spojeny s použitím násilí, např. za pomoci speciálně upravených nástrojů, s využitím lsti vůči dětem nebo starým osobám apod. Proto byla skutková podstata trestného činu podle § 238 nově upravena tak, aby v základní sazbě chránila nedotknutelnost obydlí před jakýmkoliv, nejen násilným zásahem. Úprava je v souladu i s mezinárodními závazky, neboť směřuje k posílení ochrany občanských práv a svobod.

§ 238a - Porušování svobody sdružování a shromažďování

Jde o zcela nový trestný čin zakotvený novelou č. 175/1990 Sb. Trestný je ten, kdo jiného násilím, pohrůzkou násilí nebo jiné těžké újmy omezuje ve výkonu jeho sdružovacího nebo shromažďovacího práva, nebo ten, kdo v souvislosti se shromážděním, které podléhá oznamovací povinnosti, násilím nebo pohrůzkou bezprostředního násilí se protíví pořádkovým opatřením svolavatele nebo určených pořadatelů. I toto ustanovení směřuje k rozšíření základních občanských práv a svobod.

§ 239, 240 - Porušování tajemství dopravovaných zpráv

Novelou č. 290/1993 Sb. došlo k méně podstatné změně spočívající v tom, že dikce u těchto trestných činů byla upřesněna v souladu s rozvojem technických způsobů předávání

informací na „poštovní nebo telekomunikační služby“, když tento pojem zahrnuje i telefaxovou službu.

Oddíl druhý: Trestné činy proti lidské důstojnosti

§ 241 - Znásilnění

Novela č. 557/1991 Sb. přinesla jedinou změnu ve skutkové podstatě trestného činu znásilnění podle odstavce 1, když dolní hranici sazby snížila ze tří na dva roky, což umožňuje, z obdobných důvodů jako u trestného činu loupeže, aby i za tento trestný čin bylo možno podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody.

§ 244 - Pohlavní styk s osobou téhož pohlaví

Novelou č. 175/1990 Sb. bylo celé toto ustanovení z trestního zákona vypuštěno.

HLAVA IX. - Trestné činy proti majetku

Každoročně je stíháno a odsouzeno nejvíce pachatelů pro trestné činy proti majetku. Podle statistik Ministerstva spravedlnosti bylo v roce 1999 jen pro tuto skupinu trestných činů odsouzeno celkem 27 656 osob, což představuje 44,2 % ze všech odsouzených. V roce 1997 šlo o 27 502 odsouzených (46 % ze všech odsouzených). Mezi nejzávažnější trestné činy proti majetku patří krádeže a vykrádání motorových vozidel, vykrádání bytů, chat, obchodů a jiných objektů, vysoké podvody aj. Problémem je nízká objasněnost krádeží, zejména ve velkých městech.

Trestné činy zařazené do této hlavy chrání majetkové zájmy. Vedle vlastnictví jsou tu chráněna i některá jiná majetková práva a nerušené držení věci. Podle článku 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu.

Trestní zákon z roku 1950 i původní znění trestního zákona z roku 1961 poskytovaly vyšší ochranu tzv. majetku v socialistickému vlastnictví než majetku ve vlastnictví osobním či soukromém. Projevovalo se to v podstatně přísnějších trestních sankcích a v širším dosahu skutkových podstat. Tato zcela neodůvodněná nerovnost v ochraně majetku byla odstraněna již jednou z prvních novel přijatých po roce 1989 (zákonem č. 175/1990 Sb).

Nejvýznamnější změny ve skutkových podstatách IX. hlavy zvláštní části trestního zákona, provedené novelizacemi po roce 1989, jsou následující:

§ 247 - Krádež

Trestný čin krádeže je vůbec nejčastějším trestným činem projednávaným před našimi soudy. V roce 1999 bylo pro tento trestný čin odsouzeno 17 029 osob, což představuje 27,2 % ze všech odsouzených (v roce 1997 šlo o 17 890 odsouzených s podílem 29,9 %). Změny v právní úpravě trestného činu krádeže podle § 247 provedly novely č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb. a č. 290/1993. Těmito novelizacemi byla skutková podstata trestného činu zjednodušena a ve svých formulacích upřesněna a zpřehledněna.

Podle novelizované skutkové podstaty se trestného činu krádeže podle odstavce 1 dopustí ten, kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a a) způsobí tak škodu nikoli nepatrnou, b) čin spáchá vloupáním, c) bezprostředně po činu se pokusí uchovat si věc násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí, d) čin spáchá na věci, kterou má jiný na sobě nebo při sobě, nebo e) byl za takový čin v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán.

V základní skutkové podstatě byl termín „přivlastní si“ nahrazen termínem „přisvojí si“, neboť předchozí úprava byla v rozporu se zásadou, že do vlastnictví nelze věc získat trestným činem. Zcela nově je upravena stupnice majetkových škod způsobených krádeží - od škody nikoli nepatrné až po škodu velkého rozsahu. Tyto pojmy nyní přesně vymezuje § 89 odstavec 11. Z dalších změn provedených novelizacemi stojí za připomenutí: dosavadní formulace skutkové podstaty znemožňovala účinný postih kapsářství, které je zvláště rozšířenou formou krádeží. Proto je kapesní krádež pokládána za trestný čin bez ohledu na výši škody (§ 247 odstavec 1 písm. d). Stejně tak bez ohledu na výši škody je trestným činem

krádež způsobená vloupáním (§ 247 odstavec 1 písm. b) a jde-li o speciální recidivu pachatele (§ 247 odstavec 1 písm. e). Přísněji podle odstavce 2 bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 škodu nikoli malou. Podle odstavce 3 způsobí-li škodu značnou nebo jiný zvlášť závažný následek, nebo spáchá-li čin jako člen organizované skupiny a nakonec podle odstavce 4, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 škodu velkého rozsahu.

§ 248 - Zpronevěra

To, co bylo uvedeno ohledně trestného činu krádeže, do značné míry platí i o trestném činu zpronevěry, především pokud jde o vymezení pojmu majetkové škody a její výše a rovněž pokud jde výši trestní sazby. Změny zde byly provedeny stejnými novelami jako u trestného činu krádeže, tj. zákony č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb. a č. 290/1993 Sb.

§ 249 - Neoprávněné užívání cizí věci

Rovněž u tohoto trestného činu byly změny provedeny novelami č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb. a č. 290/1993 Sb. Základní skutková podstata byla nově formulována a v návaznosti na vypuštění trestného činu neoprávněného užívání cizího motorového vozidla podle § 209a postihuje nyní toho, kdo se zmocní cizí věci nikoli malé hodnoty nebo motorového vozidla v úmyslu jich přechodně užívat, nebo kdo na cizím majetku způsobí škodu nikoli malou tím, že neoprávněně takových věcí, které mu byly svěřeny, přechodně užívá. Znaky skutkové podstaty jsou dány alternativně: buď hodnotou věci anebo charakterem předmětu útoku. U motorového vozidla není třeba zjišťovat zda má „nikoli malou hodnotu“. Je namístě poznamenat, že postih podle tohoto trestného činu se týká pouze věcí movitých.

§ 249a - Neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru

Nový trestný čin vytvořený novelou č. 290/1993 Sb. Důvodová zpráva k novele uvádí, že případy i opakovaného protiprávního obsazení nebo užívání bytu, případně nebytového prostoru jiného, byly dosud vždy postižitelné jen jako přestupek. Vzhledem k závažnosti takových jednání jeví se potřeba postihovat takováto jednání jako trestný čin. Obdobně novela

uzákonila postih toho, kdo neoprávněně do práva užívání zasahuje. Důvodem této úpravy byl stále častější výskyt takového protiprávního jednání a neúčinnost jiných právních prostředků.

§ 249b - Neoprávněné držení platební karty

Další nový trestný čin zakotvený novelami č. 290/1993 Sb. a 253/1997 Sb. Důvodová zpráva k první z výše uvedených novel konstatuje, že v poslední době se stejně jako v řadě jiných států i u nás rozmáhá trestná činnost spojená s neoprávněným nakládáním s platebními kartami. V zájmu zvýšené ochrany před touto činností, což doposud nebylo, byla do trestního zákona zařazena samostatná skutková podstata postihující neoprávněné opatření si nepřenositelné platební karty jiného, identifikovatelné podle jména nebo čísla, nebo předmětu způsobilého plnit její funkci. Důvodová zpráva ke druhé novele, která znění skutkové podstaty upřesnila, dodává, že předmětem ochrany jsou pouze platební karty vydávané bankou, nebo platební karty, jejichž vydání je podmíněno existencí bankovního účtu, případně platební karty, které svým držitelům umožňují čerpat poměrně vysoký úvěr. Takovými jsou nepřenositelné platební karty identifikovatelné podle jména nebo čísla.

§ 250 - Podvod

Podvod patří mezi nejčastější trestné činy, vyskytující se před našimi soudy. V roce 1999 bylo pro tento trestný čin odsouzeno 5 138 osob, což představuje po trestných činech krádeže a zanedbání povinné výživy třetí místo v pořadí počtu odsouzených.

Novou formulaci skutkové podstaty přinesly novely č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb. a č. 253/1997 Sb. Rovněž ohledně tohoto trestného činu, obdobně jako u zpronevěry, lze v mnohém odkázat na výklad provedený u trestného činu krádeže, což opět se týká zejména vymezení pojmu majetkové škody a její výše a trestních sazeb. Za zvláštní zmínku stojí vysvětlení změny provedené novelou č. 253/1997 Sb. Dosavadní ustanovení o trestném činu podvodu vyžadovalo, aby pachatel sebe nebo jiného obohatil tím, že někoho uvedl v omyl, tedy jednal aktivně, nebo něčího omylu využil, tedy věděl, že druhá strana v omylu jedná. Toto vědomí pachatele bylo nutno prokazovat, což bylo někdy obtížné. Nyní k trestnosti postačí, že pachatel zamtlčí podstatné skutečnosti a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli

nepatrnou. Nový znak tohoto trestného činu - zamlčení podstatné skutečnosti - je možné označit za zvláštní případ uvedení v omyl o objektivním stavu. Podmínky trestnosti podvodu se tak podstatně rozšiřují.

K trestným činům **podvodu** podle § 250, **zpronevěry** podle § 248 a **krádeže** podle § 247 je namístě ještě souhrnně uvést, že podle právní úpravy před listopadem 1989 u žádného z těchto trestných činů nebyl ve skutkové podstatě zahrnut kvalifikační znak způsobení „škody velkého rozsahu“ a nejvyšší možná sazba u těchto trestných činů byla pouze v rozpětí od dvou do osmi let, bez ohledu na to, jak vysoká škoda byla trestnou činností způsobena. Naproti tomu ve skutkové podstatě trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 132, ve které byl kvalifikační znak způsobení „škody velkého rozsahu“ obsažen, byla trestní sazba stanovena v rozpětí do osmi do patnácti let odnětí svobody, tedy podstatně vyšší. V této ničím neodůvodněné právní úpravě trestných činů proti majetku se rovněž zračila zvýšená ochrana tzv. socialistického vlastnictví oproti vlastnictví osobnímu či soukromému. Jak již bylo uvedeno, zmíněný rozpor byl odstraněn novelou č. 175/1990 Sb. a nejvyšší sazba za majetkové trestné činy podle § 247, 248 a 250 byla jednotně stanovena v rozpětí od pěti do dvanácti let odnětí svobody. Stejnou sazbou jsou ohroženy i nově vytvořené trestné činy pojistného podvodu podle § 250a a úvěrového podvodu podle § 250b.

Další důležitý znak skutkové podstaty těchto trestných činů, že pachatel spáchal trestný čin jako člen organizované skupiny, byl před novelizacemi obsažen pouze ve skutkové podstatě trestného činu krádeže. Novelou č. 557/1991 Sb. byl pak zahrnut i do skutkových podstat trestných činů zpronevěry a podvodu.

§ 250a - Pojistný podvod

Pojistného podvodu se dopustí, kdo při sjednávání pojistné smlouvy nebo uplatnění nároku na plnění z takové smlouvy uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí, anebo kdo úmyslně vyvolá pojistnou událost nebo stav vyvolaný pojistnou událostí udržuje, v úmyslu zvýšit vzniklou škodu.

§ 250b - Úvěrový podvod

Úvěrový podvod záleží v tom, že pachatel při sjednávání úvěrové smlouvy či v žádosti o poskytnutí subvence nebo dotace uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí, nebo bez souhlasu věřitele nebo jiné oprávněné osoby použije úvěr, subvenci nebo dotaci na jiný než určený účel.

Pojistný podvod a úvěrový podvod jsou nové, speciální skutkové podstaty podvodu, vytvořené novelou č. 253/1997 Sb. Charakteristickým znakem obou nových ustanovení je okolnost, že u základních skutkových podstat těchto trestných činů se nevyžaduje, aby pojistným nebo úvěrovým podvodem byla již způsobena škoda (jako je tomu u skutkové podstaty trestného činu podvodu podle § 250). Způsobení škody je ovšem jedním ze znaků kvalifikovaných skutkových podstat pojistného i úvěrového podvodu. K trestnosti podle základních skutkových podstat postačí, že pachatel uvede nepravdivé informace, nebo takové informace zatají či hrubě zkreslí nebo použije úvěr (dotaci, subvenci) na jiný než určený účel.

Důvodová zpráva k novele č. 253/1997 Sb. mimo jiné uvedla, že doplněním ustanovení o trestném činu podvodu se sleduje rozšíření trestního postihu na další formy podvodného jednání, které sice je trestné již podle stávající právní úpravy, ale zpravidla se nedokáže. Stávající skutková podstata trestného činu podvodu totiž vyžaduje, aby pachatel měl podvodný úmysl již v době, kdy začne naplňovat objektivní stránku tohoto trestného činu. Pokud např. úmysl „podvést“ získá až v průběhu takového jednání nebo dodatečně, uvedeného trestného činu se nedopustí, ačkoliv výsledek a subjektivní vztah pachatele k němu je stejný. Ukázalo se, že k postihu všech forem protiprávního jednání nedostačuje „obecná“ skutková podstata trestného činu podvodu podle § 250, která zahrnuje pouze jednání, kde již vznikla majetková újma. Nové skutkové podstaty míří na případy, kdy se pachatel dopouští jednání, které k podvodnému obohacení teprve směřuje, i když v praxi patrně půjde o postih hlavně těch případů, kdy jednáním pachatele byla způsobena škoda nebo se ji pachatel pokusil způsobit.

§ 250c - Provozování nepoctivých her a sázek

Tato nová skutková podstata byla zařazena do trestního zákona novelou č. 557/1991 Sb. jakožto reakce na značné rozšíření různých nepoctivých her a sázek (tzv. počítačových her, řetězových her, či v minulých letech oblíbených tzv. skořápek apod.). Novelou č. 253/1997 Sb. byl tento nový trestný čin zahrnut pod § 250c.

§ 251, § 251a - Podílnictví

Novelami č. 290/1993 Sb. a 152/1995 Sb. byly provedeny změny u stávajícího trestného činu podílnictví podle § 251, spočívající zejména v tom, že do jeho skutkové podstaty bylo jako nové ustanovení zahrnuto získání značného prospěchu (odstavec 2) a prospěchu velkého rozsahu (odstavec 3).

Nová skutková podstata trestného činu podílnictví podle § 251a byla zakotvena novelami č. 557/1991 Sb. a č. 152/1995 Sb. Podle odstavce 1 se tohoto trestného činu dopustí ten, kdo jinému umožní zastřít původ nebo zjištění původu věci získané trestnou činností. Podle odstavce 2 se vyžaduje, aby pachatel čin spáchal jako člen organizované skupiny nebo takovým činem získal značný prospěch. Podle odstavce 3 se sazbou od dvou do osmi let je trestný pachatel, který čin spáchal ve vztahu k věcem pocházejícím z obchodu s omamnými nebo psychotropními látkami nebo z jiného zvlášť závažného trestného činu, nebo získal prospěch velkého rozsahu. Tato nová skutková podstata podle důvodové zprávy k novele č. 557/1991 Sb. postihuje tzv. „praní špinavých peněz“, tj. peněz získaných trestnou činností.

§ 255 - Porušování povinnosti při správě cizího majetku

Jednání podle § 255 spočívá v tom, že pachatel jinému způsobí škodu nikoli malou tím, že poruší podle zákona mu uloženou nebo smluvně převzatou povinnost opatrovat nebo spravovat cizí majetek. Podstatou tohoto trestného činu je tedy jednání (konání, opomenutí), kterým vznikla škoda na cizím majetku, a nevyžaduje se, aby se tím pachatel nebo někdo jiný obohatil nebo získal jinou výhodu.

Doplnění skutkové podstaty provedla novela č. 253/1997 Sb. v tom směru, že připojila odstavec 3, který stanoví přísnější trestní postih v případech, kdy pachatel porušením

povinnosti při správě cizího majetku způsobí na cizím majetku škodu velkého rozsahu. Odstavců 1 a 2 se však novela nijak nedotkla, takže tyto zůstaly v původním znění.

§ 256 - Poškození věřitele

Objektem tohoto trestného činu je právo věřitele na uspokojení své pohledávky, kterou má vůči dlužníkovi. Skutková podstata zahrnuje dvě formy jednání: jednak poškození vlastního věřitele (§ 256 odst. 1), jednak poškození cizího věřitele (§ 256 odst. 2). Pozměněna byla novelami č. 290/1993 Sb. a č. 253/1997 Sb.

Skutková podstata byla doplněna tak, že zahrnuje i jednání spočívající v odmítnutí pachatele splnit zákonnou povinnost učinit před soudem úplné a pravdivé prohlášení o svém majetku nebo o majetku právnické osoby, za kterou je oprávněn jednat, nebo v takovém prohlášení uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje. Takto doplněná skutková podstata (§ 256 odst. 1 písm. d) navazuje na úpravu postupu soudu ve vykonávacím řízení podle občanského soudního řádu. Nesplnění takové povinnosti nebo nepravdivé nebo zkreslené prohlášení, učiněné v úmyslu zmařit alespoň zčásti pohledávku věřitele, je nyní trestné.

§ 256a - Zvýhodňování věřitele

Nová skutková podstata přijatá novelou č. 557/1991 Sb. Trestá dlužníka, který není schopen plnit své splatné závazky a zmaří, byť i jen částečně, uspokojení svého věřitele tím, že zvýhodní jiného věřitele. Důvodová zpráva k tomu dodává, že zvýhodňování věřitele (nadržování věřiteli) pojmově předpokládá mnohost věřitelů a platební neschopnost dlužníka. Na rozdíl od poškození věřitele se celkový stav jmění dlužníka nemění, ale jeho jmění je použito k uspokojení věřitelů nerovnoměrně.

§ 256b - Pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím

Rovněž nová skutková podstata zavedená novelou č. 557/1991 Sb. a doplněná novelou č. 253/1997 Sb. Ve skutkové podstatě, zjednodušeně řečeno, jde o úplatkářství spáchané za specifických podmínek. Čin může spáchat speciální subjekt, konkursní věřitel, který

v souvislosti s hlasováním o nuceném vyrovnání přijme anebo si dá slíbit majetkový nebo jiný prospěch. Vztahuje se to stejně i na osobu, která věřiteli v souvislosti s hlasováním na schůzi věřitelů nebo v souvislosti s hlasováním o nuceném vyrovnání za souhlas s vyrovnáním poskytne, nabídne nebo slíbí majetkový nebo jiný prospěch (podplácení).

Novela č. 253/1997 Sb. dále doplnila základní skutkovou podstatu, schválenou již první novelou z roku 1991. Důvodová zpráva k tomu doplnění uvedla: dosavadní omezení dopadu skutkové podstaty trestného činu podle § 256b pouze na jednání o vyrovnání a nuceném vyrovnání je vhodné rozšířit na celé řízení konkursní a současně výslovně upravit trestněprávní odpovědnost správce konkursní podstaty, člena věřitelského výboru a vyrovnacího správce. V tomto smyslu také byla skutková podstata doplněna.

§ 257 - Poškození cizí věci

Určité formulační změny tohoto ustanovení přinesla novela č. 175/1990 Sb. Další novela č. 152/1995 Sb. jako novum zakotvila odstavec 2 písm. b), kde je uvedeno, že přísněji bude pachatel potrestán, spáchá-li čin na věci jiného pro jeho rasu, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání. Poslední novela č. 253/1997 Sb. podle znění důvodové zprávy zpřísnila trestní postih (sazbu) jako odraz výrazného nárůstu této trestné činnosti (např. formou úmyslně založených požárů).

§ 257a - Poškození a zneužití záznamu na nosiči informací

Novelou č. 557/1991 Sb. byla zařazena tato zcela nová skutková podstata, která odráží vývoj techniky a její používání v praxi. Chrání informace obsažené na nosiči informací. Obsahuje tři alternativy jednání, jimž je společné, že pachatel získá přístup k nosiči informací a možnost s informacemi nějak nakládat, např. získat je, změnit či je zničit apod.

HLAVA X. - Trestné činy proti lidskosti

Pro trestné činy proti lidskosti podle hlavy desáté zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1997 odsouzeno 107 osob. Jde o dvojnásobek oproti roku 1997, kdy šlo o pouhých 53 odsouzených.

Většina ustanovení této hlavy je provedením mezinárodních smluv, k nimž republika přistoupila a v nichž se národy zavázaly bojovat proti projevům nelidského zacházení a zabránit krutostem ve válce. Do této hlavy zasáhly novely č. 175/1990 Sb., 557/1991 Sb. a 290/1993 Sb. Změny, které novely přinesly, jsou poměrně rozsáhlé a mají za cíl do maximálně možné míry zhumanizovat vedení války, chránit civilní obyvatelstvo a veřejně prospěšná zařízení.

Beze změny zůstaly pouze skutkové podstaty trestných činů genocidium podle § 259 a plenění v prostoru válečných operací podle § 264. Jako nové byly zavedeny skutkové podstaty trestných činů mučení a jiné nelidské a kruté zacházení podle § 259a a persekuce obyvatelstva podle § 263a.

Podstatné změny byly provedeny ve skutkové podstatě trestného činu podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů podle § 260 a § 261. Stalo se tak novelami č. 175/1990 Sb. a č. 557/1991 Sb. Podle § 260 je nyní trestný ten, kdo podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů nebo hlásá národnostní, rasovou, třídní nebo náboženskou zášť. Přísněji trestné podle odstavce 2 je spáchání tohoto činu tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným způsobem, spáchá-li pachatel takový čin jako člen organizované skupiny, nebo za branné pohotovosti státu.

Podle § 261 je trestný, kdo veřejně projevuje sympatie k fašismu nebo k jinému podobnému hnutí uvedenému v § 260. Formulace ustanovení podle § 261 se novelizace po roce 1989 nijak nedotkly.

HLAVA XI. - Trestné činy proti brannosti a proti civilní službě

Pro trestné činy proti brannosti a proti civilní službě podle hlavy jedenácté zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno celkem 453 osob, což představuje 0,7 % ze všech odsouzených. Jde o pokles oproti roku 1997, kdy bylo odsouzeno 618 osob (1,0 % ze všech odsouzených).

Původní název této hlavy byl pouze „trestné činy proti brannosti“. Novelou č. 175/1990 Sb. byly do trestního zákona navíc zakotveny trestné činy proti civilní službě, v důsledku čehož se rozšířil i název celé jedenácté hlavy zvláštní části trestního zákona do současné podoby. Od té doby se také tato hlava skládá ze dvou oddílů:

oddíl první: Trestné činy proti brannosti

oddíl druhý: Trestné činy proti civilní službě.

K zakotvení trestných činů proti civilní službě novelou č. 175/1990 Sb. došlo v souvislosti se zavedením civilní služby jakožto alternativy k vojenské základní službě. Podle zákona o civilní službě č. 18/1992 Sb. ve znění dalších předpisů jde o službu, kterou občan podléhající služební povinnosti podle branného zákona je povinen vykonávat, jestliže z důvodů svědomí nebo náboženského vyznání odmítá vykonávat vojenskou základní nebo náhradní službu nebo vojenská cvičení. Občan vykonává civilní službu formou pomocných činností v organizacích státu, obcí a u nevýdělečných nestátních právnických osob, zejména ve zdravotnictví, v sociálních službách, při ochraně životního prostředí, při likvidaci živelných pohrom a v jiných obecně prospěšných činnostech.

Další změny v zákonné úpravě trestných činů proti brannosti a proti civilní službě přinesla novela č. 223/1999 Sb. Mimo jiné stanovila, že ve všech ustanoveních trestního zákona se slova „za branné pohotovosti státu“ nahrazují slovy „za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu“.

Pokud jde o oddíl trestných činů proti brannosti, zmíněná novela č. 223/1999 Sb. zrušila § 269 týkající se trestného činu nenastoupení služby v ozbrojených silách a v následném ustanovení podle § 270 stejného trestného činu zvýšila trestní sazby v prvním i ve druhém odstavci.

Oddíl trestných činů proti civilní službě po posledních úpravách provedených novelou č. 223/1999 Sb. obsahuje dva trestné činy: jednak trestný čin nenastoupení civilní služby podle § 272b, jednak trestný čin vyhýbání se výkonu civilní služby podle § 272c a § 272d. Oba trestněprávními prostředky zajišťují nastoupení a řádný výkon civilní služby.

HLAVA XII. - Trestné činy vojenské

Pro trestné činy vojenské podle hlavy dvanácté zvláštní části trestního zákona bylo v roce 1999 odsouzeno 1 370 osob, což představuje 2,2 % ze všech odsouzených. Nápad se téměř neliší od roku 1997, kdy šlo o 1 401 osob (podíl 2,3 %).

Druhovým objektem trestných činů vojenských je soubor zvláštních vztahů uvnitř ozbrojených sil a ozbrojených sborů, které zde existují v souvislosti s plněním jejich specifických úkolů. Pachatelem nebo spolupachatelem vojenského trestného činu může být pouze voják. Pojem „voják“ definuje trestní zákon v § 90 odstavec 4.

Novelou č. 175/1990 Sb. došlo k podstatným změnám v právní úpravě trestných činů vojenských, což se promítlo i do nového rozčlenění celé XII. hlavy do pěti zvláštních oddílů:

- oddíl první:** Trestné činy proti vojenské podřízenosti a vojenské cti
- oddíl druhý:** Trestné činy proti povinnosti konat vojenskou službu
- oddíl třetí:** Trestné činy proti povinnostem strážní a dozorčí služby
- oddíl čtvrtý:** Trestné činy ohrožující bojeschopnost
- oddíl pátý:** Společná ustanovení.

Zmíněnou novelou č. 175/1990 Sb. byl z trestního zákona vypuštěn trestný čin zběhnutí do ciziny podle § 283 a byly vytvořeny nové skutkové podstaty trestných činů porušování práv a chráněných zájmů vojáků podle § 279a, § 279b, postihující zejména případy tzv. šikanování a ponižování lidské důstojnosti a dále trestného činu porušování služebních povinností podle § 288a. Tímto ustanovením má být zajištěn postih porušování konkrétních služebních povinností spáchaných úmyslně nebo z nedbalosti vojákem.

Některé další úpravy v této hlavě, spíše však dílčího charakteru, provedly též novely
č. 557/1991 Sb. a č. 290/1993 Sb.

III. TRESTNÍ ŘÁD

1. Časový sled novel trestního řádu

V období od listopadu 1989 do konce roku 1999 byl zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ze dne 29. 11. 1961 novelizován následujícími čtrnácti zákony (dále jen novely):

1. č. 159/1989 Sb. ze dne 13. 12. 1989, 2. č. 178/1990 Sb. ze dne 2. 5. 1990, 3. č. 303/1990 Sb. ze dne 20. 7. 1990, 4. č. 558/1991 Sb. ze dne 11. 12. 1990, 5. č. 25/1993 Sb. ze dne 24. 12. 1992, 6. č. 115/1993 Sb. ze dne 24. 3. 1993, 7. č. 292/1993 Sb. ze dne 10. 11. 1993, 8. č. 154/1994 Sb. ze dne 7. 7. 1994, 9. č. 152/1995 Sb. ze dne 29. 6. 1995, 10. č. 150/1997 Sb. ze dne 12. 6. 1997, 11. č. 209/1997 Sb. ze dne 31. 7. 1997, 12. č. 148/1998 Sb. ze dne 11. 6. 1998, 13. č. 166/1998 Sb. ze dne 12. 6. 1998, 14. č. 191/1999 Sb. ze dne 29. 6. 1999.

Obdobně jako trestní zákon, byl i trestní řád pozměněn nálezy Ústavního soudu, konkrétně nálezy Ústavního soudu ČR publikovanými pod č. 214/1994 Sb. a č. 8/1995 Sb.

Bude podán časový sled nejdůležitějších novel trestního řádu a stručný přehled nejvýznamnějších změn, které tyto novely přinesly. Podrobnější rozbor vybraných nových či podstatně novelizovaných ustanovení trestního řádu následuje v další kapitole.

Novela č. 159/1989 Sb.

Šlo o první novelu trestního řádu vydanou po listopadu 1989 (13. 12. 1989), kterou se současně měnil a doplňoval trestní zákon a tehdy platný zákon o přečinech č. 150/1969 Sb.

Novela se dotkla pouze jediného ustanovení trestního řádu (§ 71), které upravuje trvání vazby. V době vydání novely rozhodoval o vzetí do vazby jakož i o jejím prodlužování v přípravném řízení příslušný prokurátor, přičemž doba trvání vazby nebyla žádnou

lhůtou omezena. Novela nadále ponechala rozhodování o vazbě v přípravném řízení v rukou prokurátora, přinesla však první zásadní změnu v trvání vazby. Stanovila, že vazba v přípravném řízení nesmí přesáhnout dva roky a není-li v této lhůtě podána obžaloba, musí být obviněný propuštěn na svobodu. Dále stanovila, že celková vazba v trestním řízení nesmí přesáhnout horní hranici trestní sazby odnětí svobody stanovené na čin, pro který je obviněný ve vazbě. Není-li v této lhůtě trestní stíhání skončeno, musí být obviněný propuštěn na svobodu. Pokud jde o trvání vazby v řízení před soudem, žádné lhůty nestanovila. Ustanovení o trvání vazby bylo pozdějšími novelami trestního řádu dále opakovaně upravováno.

Novela č. 178/1990 Sb.

Účinnost této novely nastala dnem 1. 7. 1990. Je významná tím, že jako první z řady novel přinesla rozsáhlejší a již podstatné změny trestního řádu, z nichž stojí za zmínku uvést:

Předně byla rozšířena práva obviněného a obhájce a vůbec v řadě směrů nově upraveno právo obviněného na obhajobu v podstatě v té podobě, která platí dosud. Bylo zakotveno právo obviněného radit se s obhájcem i v průběhu úkonů prováděných orgány činnými v trestním řízení, jeho právo ve vazbě nebo výkonu trestu mluvit s obhájcem v nepřítomnosti třetí osoby a též jeho nárok na obhajobu za sníženou odměnu, pokud nemá dostatek prostředků na úhradu obhajoby.

Namísto dřívějšího příkazu k dodání do vazby byl zaveden obsahově výstižnější termín „příkaz k zatčení“ (§ 69). Jako jedno z opatření, kterými lze nahradit vazbu, zakotvila zcela nový institut peněžitě záruky za vazbu (kauce), původně v rozmezí od 10 000 Kč do jednoho milionu korun (§ 73a). Další novely pak přinesly pouze formulační upřesnění, včetně zrušení horní hranice peněžitě záruky.

Významným zásahem do trestního řádu, který provedla novela č. 178/1990 Sb., bylo zkrácení lhůt na pouhých 24 hodin pro případy zadržení obviněného (§ 75), zadržení osoby podezřelé (§ 76 odst. 4) a rozhodnutí o zadržené osobě (§ 77 odst. 1). Zkrácení lhůt však potrvало pouze do roku 1998, neboť novelou č. 166/1998 Sb. byly prodlouženy na 48 hodin, jak bude dále ještě uvedeno.

Novelou byl poprvé zákonem upraven odposlech telefonních hovorů (§ 88). Znění tohoto ustanovení bylo pozdějšími novelami rovněž dále doplňováno a upřesňováno. Bylo výslovně zakázáno použití důkazů získaných nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení (§ 89 odst. 2).

Významný průlom do zásady oficiality a legality přineslo nové ustanovení § 163a, které u taxativně vypočtených trestných činů v případech, že mezi obviněným a poškozeným je blízký příbuzenský vztah, váže možnost trestního stíhání na výslovný souhlas poškozeného. Zájem státu na trestním stíhání pachatele, který se v těchto případech někdy dostával do konfliktu se zájmem poškozeného, byl poprvé potlačen ve prospěch poškozeného.

Ve vykonávacím řízení byla zakotvena zvláštní ustanovení týkající se odložení výkonu trestu odnětí svobody na těhotné ženě a na matce novorozeného dítěte (§ 322 odst. 2) a přerušení výkonu trestu odnětí svobody na těhotné ženě a na matce dítěte mladšího jednoho roku (§ 325 odst. 1).

Ve dvacáté čtvrté hlavě, upravující právní styk s cizinou, byly do trestního řádu vloženy dosud nezakotvené instituty převzetí trestní věci z ciziny (§ 383a) a odevzdání trestní věci do ciziny (§ 383b).

Novela č. 558/1991 Sb.

Novela č. 558/1991 Sb. přinesla zásadní změnu spočívající v tom, že oprávnění k provádění nejzávažnějších zásahů do občanských práv v přípravném řízení, tj. rozhodování o vazbě a rozhodování o provedení domovní prohlídky, přenesla z prokurátora na soud. Obdobného charakteru je ve stadiu přípravného řízení nařízené pozorování obviněného ve zdravotnickém ústavu za účelem vyšetření jeho duševního stavu, kde rovněž rozhodování bylo přeneseno na soud (§ 116 odst. 2).

Pokud jde o domovní prohlídku, byl poprvé stanoven obsah pojmu „obydlí“ (§ 82 odst. 1) a do zákona bylo pojata ustanovení o prohlídce prostor nesloužících k bydlení (§ 82 odst. 2), což dřívější právní úprava neobsahovala. Zaveden byl rovněž nový institut „vstup do obydlí“ (§ 83c). Následnou novelou č. 292/1993 Sb. byla citovaná ustanovení dále doplněna a upřesněna.

Na soud bylo rovněž převedeno oprávnění ustanovovat obhájce v případě nutné obhajoby (§ 39 odst. 1). Podle dosavadní právní úpravy obhájce ustanovoval vedoucí advokátní poradny.

Novela upravila povinnost soudu přerušit trestní stíhání a věc předložit s návrhem na zahájení řízení Ústavnímu soudu, jestliže má za to, že jiný obecně závazný právní předpis, jehož užití je v dané věci rozhodné pro rozhodování o vině, je v rozporu se zákonem (§ 224/5).

Novela č. 292/1993 Sb.

Tato novela nepochybně je nejobsáhlejší ze všech novel trestního řádu přijatých od konce roku 1989. Nové instituty a některé další změny a úpravy, které přinesla, jsou zásadního charakteru. Podle důvodové zprávy hlavním cílem novelizace bylo výraznější zjednodušení, účelné odformalizování a zrychlení trestního řízení. Novela zasahuje do celkové koncepce trestního řízení a podle již citované důvodové zprávy se snaží potlačit v minulosti evidentně přeceněný význam přípravného řízení a posílit zásadu, že těžištěm dokazování je až řízení před soudem, které se musí omezit na objasnění těch skutečností, které mohou mít význam pro rozhodnutí učiněné v souladu se zákonem. Nejdůležitější změny zavedené touto novelou jsou následující:

Zásadní význam má nová formulace ustanovení § 2 odst. 5, zakotvující zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, nahrazující dříve uznávanou zásadu tzv. objektivní pravdy.

Novým ustanovením je § 8 odst. 2, které stanoví podmínky, za nichž orgán činný v trestním řízení může vyžadovat údaje tvořící bankovní tajemství a údaje získané v daňovém řízení. Toto ustanovení bylo dále doplněno novelami č. 155/1995 Sb. a č. 166/1998 Sb.

V ustanovení § 12 odst. 11 byla definována hranice ukončující skutek při pokračujícím jednání. Pojem pokračování nebyl dosud zákonně upraven.

Na nárůst kriminality, brutality pachatelů a nebezpečí plynoucí z organizovaného zločinu reaguje novela ustanoveními o zvýšené ochraně svědka, umožňující zachovat jeho anonymitu (§ 55 odst. 2, § 209). Po zrušení uvedených ustanovení nálezem Ústavního soudu nově upravila institut tzv. anonymního svědka novela č. 152/1995 Sb.

Celková maximální délka trvání vazby byla zákonem stanovena na dobu 3 roků a u zvláště závažných trestných činů na 4 roky (§ 71 odst. 4).

Na soud bylo přeneseno rozhodování o dalších zásazích do osobních svobod v přípravném řízení. Jde o souhlas s otevřením zadržené zásilky (§ 87 odst. 1) a rozhodování o odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu (§ 88).

Z hlediska uplatnění práv poškozeného má význam zakotvená povinnost doručit mu usnesení o odložení věci, proti němuž může podat stížnost.

Novela zrušila institut vyhledávání jako jednu z dosavadních forem přípravného řízení a toto zredukovala na jedinou formu - vyšetřování, které se zahajuje sdělením obvinění. Po této úpravě už nelze vést tzv. stíhání ve věci, které s sebou neslo riziko okleštění práv obviněného na obhajobu v přípravném řízení. Do sdělení obvinění může vyšetřovatel provádět jen neodkladné a neopakovatelné úkony.

Požadavek zjednodušení trestního řízení, zejména v řízení před soudem, se odrazil v zavedení nového institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (tento institut lze aplikovat též v přípravném řízení) a v opětovném zavedení trestního příkazu. Podle důvodové zprávy zmíněné instituty by měly výrazněji odlehčit soudu, aniž by se rezignovalo na výskyt kriminality a umožnit tak, aby soud v hlavním líčení projednával především věci, které si takové pozornosti skutečně zaslouží. Podmíněné zastavení trestního stíhání zařazujeme mezi tzv. odklon v trestním řízení.

V souladu s převažující tendencí i v evropských právních řádech, jak zdůrazňuje důvodová zpráva, se posiluje kontradiktornost řízení v procesu dokazování a více se přihlíží k zásadě rovnosti stran soudního procesu (§ 89 odst. 2, § 215 odst. 2). Novelizací ustanovení § 314a byla výrazně rozšířena možnost rozhodování v trestních věcech samosoudcem.

V návaznosti na zrušení orgánů bývalé prokuratury a vytvoření státního zastupitelství byl k podání stížnosti pro porušení zákona zmocněn jako jediný orgán ministr spravedlnosti (dříve též generální prokurátor). Byl zrušen institut vyšetřovatelů prokuratury a v souladu se zněním Ústavy České republiky bylo zrušeno vojenské soudnictví.

Novela č. 152/1995 Sb.

Novela zakotvila nový institut záměny zásilky, jehož použití v přípravném řízení je vázáno na souhlas soudce (§ 87a). Dále zakotvila další průlom do zásady legality ve formě dočasného odložení trestního stíhání (§ 159a).

Zásadní význam má zavedení nového institutu narovnání (§ 309 a násl.). Jde o další druh odklonu od klasického procesního postupu. Narovnáním se výrazně posiluje postavení poškozeného, avšak jeho hlavním smyslem není pouze náhrada škody, ale odstraňování konfliktních stavů, posílení odpovědnosti pachatele a rovněž dosažení zadostiučinění pro poškozeného.

V souvislosti se zavedením nového druhu alternativního trestu obecně prospěšných prací novela upravila výkon tohoto trestu (§ 355 a násl.).

Za významné opatření je též třeba považovat zavedení zjednodušeného postupu při výkonu peněžitého trestu pro případ jeho nezaplacení (§ 341 a násl.).

Novela č. 150/1997 Sb.

Novelou byl upraven výkon trestu vyhoštění (§ 350 a násl.). Do této doby nebyl výkon tohoto druhu trestu trestním řádem upraven.

Novela č. 166/1998 Sb.

Novela je významná tím, že upřesnila a doplnila ustanovení o důvodech vazby. Mimo jiné uložila soudu, aby před vzetím do vazby v přípravném řízení přezkoumával též důvodnost sdělení obvinění (§ 67).

Dále stanovila nové lhůty pro případy zadržení obviněného (§ 75), zadržení osoby podezřelé (§ 76 odst. 4) a rozhodnutí o zadržené osobě (§ 77 odst. 1). Podstatou je prodloužení lhůty od zadržení obviněného nebo podezřelého z trestného činu do jeho předání soudu. Novelou č. 178/1990 Sb. byly tyto lhůty zkráceny na pouhých 24 hodin, novelou č. 166/1998 Sb. byly prodlouženy na 48 hodin.

2. Přehled novelizovaných ustanovení trestního řádu

V další části práce bude podán přehled legislativních změn trestního řádu, provedených v období od listopadu 1989 do konce roku 1999. Protože těchto změn je značný počet, budou popsány pouze podstatné, zejména nové instituty a další nejdůležitější změny a doplňky, týkající se vybraných ustanovení trestního řádu.

Zjištění skutkového stavu

Novelou č. 292/1993 Sb. byla nově formulována zásada správného zjištění skutkového stavu, zakotvená v § 2 odst. 5, v literatuře někdy označovaná jako „princip principů“. Dosud naukou uznávaná tzv. zásada objektivní pravdy byla citovanou novelou nahrazena zásadou zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Jde o jednu z nejvýznamnějších změn

v trestním řádu po roce 1989. Podle nové dikce ustanovení 2 odst. 5 orgány činné v trestním řízení postupují tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Těmito slovy byla nahrazena původní formulace, která stanovila, že „orgány činné v trestním řízení postupují tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a při svém rozhodování z něho vycházejí”.

Smysl uvedených změn podle důvodové zprávy ke zmíněné novele spočívá ve skutečnosti, že zásada zjišťování objektivní pravdy vedla aplikační praxi k nutnosti, aby orgány činné v trestním řízení prováděly obsáhlé dokazování ke každé i v podstatě zcela bezvýznamné okolnosti činu. Proto se tato zásada nahrazuje povinností zjistit stav věci podstatný a významný pro právní posouzení a tento stav dokázat tak, aby učiněná zjištění nevyvolávala důvodné pochybnosti.

V návaznosti na změněnou dikci § 2 odst. 5 bylo upraveno i ustanovení § 89 odst. 1 o předmětu dokazování v trestním řízení. Stejná novela upravila zmíněné ustanovení tak, že okruh skutečností, které je třeba dokazovat v trestním řízení, se omezuje na podstatné skutečnosti významné pro rozhodnutí o vině, trestu, náhradě škody a ochranném opatření a okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání.

Spolupráce se zájmovými sdruženími občanů

Institut je zakotven v § 3 a násl. Změnu přinesla novela č. 178/1990 Sb. Podle důvodové zprávy k novele bylo zákonem upraveno, aby možnost účastnit se trestního řízení a přispívat k jeho účelu, nebyla omezována na úzký okruh společenských organizací, jako tomu bylo dosud, ale i na další kolektivy občanů, organizované na platformě určitého společného zájmu (včetně pracovních kolektivů podniků a družstev nebo církevních organizací), pro jejichž obecné vyjádření byl zvolen termín zájmová sdružení občanů (namísto předchozího ”společenské organizace”). V zájmu posílení nezávislosti soudního rozhodování se oprávnění účastnit se trestního řízení nepřiznalo politickým stranám a dalším politickým hnutím.

Novela také zrušila dřívější rozlišování vysílaných zástupců na společenské žalobce a společenské obhájce a hovoří pouze o zástupci zájmového sdružení, který podle okolností

může vyjadřovat jak negativní stanovisko zájmového sdružení, týkající se osoby obviněného a jeho činu, tak poukázat na skutečnosti svědčící ve prospěch obviněného.

Bankovní a jiná tajemství

Jde o nové ustanovení podle § 8 odst. 2, zakotvené novelou č. 292/1993 Sb. a následně doplněné novelami č. 155/1995 Sb. a č. 166/1998 Sb. Upravuje právo vyžadovat bankovní informace, informace z evidence cenných papírů a informace z daňového řízení v souvislosti s trestním řízením. Tyto informace má právo požadovat v trestním řízení před podáním obžaloby pouze státní zástupce (po novele zákonem č. 152/1995 Sb. již není třeba souhlasu soudce) a po podání obžaloby v řízení před soudem tak může učinit předseda senátu. To je výrazem zvýšené ochrany těchto důležitých informací, které jsou však často nezbytné pro objasnění zejména závažné hospodářské kriminality.

Po poslední novele č. 166/1998 Sb. ustanovení § 8 odst. 2 rozlišuje vyžadování údajů, které jsou předmětem bankovního tajemství, a údaje z evidence cenných papírů, kde podmínky pro jejich vyžadování upravuje přímo trestní řád v citovaném ustanovení a dále vyžadování údajů získaných v daňovém řízení, kde, pokud jde o podmínky jejich vyžadování, odkazuje trestní řád na zvláštní zákon (tj. zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů).

Výklad pojmu „policejní orgány“

Novela č. 292/1993 Sb. v § 12 odst. 2 stanovila, že stejné postavení, jaké má v přípravném řízení Policie České republiky, budou mít v řízení o trestných činech určitých pachatelů i pověřené orgány Vojenské policie a Vězeňské služby České republiky, neboť v těchto případech mají možnost orgány policie účinně zastoupit.

Novela č. 152/1995 Sb. pak rozšířila výčet orgánů, které se považují za policejní orgány, o celní úřady, a to v řízení o vyjmenovaných trestných činech. Jedná se o trestné činy daňové a delikty související s celním řízením.

Zamezení kompetenčním konfliktům mezi policejními orgány Policie ČR a celními úřady má zabránit nové ustanovení § 158 odst. 6, podle něhož celní úřad musí neprodleně o prováděném šetření vyrozumět příslušný orgán Policie ČR. Ve sporech o příslušnost rozhoduje vyšetřovatel, jehož stanovisko je pro dotčené orgány závazné.

Pokračování v trestném činu

Pojem pokračování v trestném činu nebyl dosud v zákoně upraven a učinila tak teprve novela č. 292/1993 Sb. v ustanovení § 12 odst. 11. Podle tohoto ustanovení pokračuje-li obviněný v jednání, pro které je stíhán, i po sdělení obvinění, posuzuje se takové jednání od tohoto úkonu jako nový skutek.

Důvodová zpráva k novele č. 292/1993 Sb. správně poukazuje na to, že otázka ukončení skutku v případě, že obviněný v jednání, pro které je stíhán, pokračuje i po zahájení trestního stíhání, má značný význam zejména z hlediska posuzování recidivy nebo vztahu souhrnnosti.

Vojenské soudy

V souladu s článkem 110 Ústavy ČR novela č. 292/1993 Sb. zrušila všechna ustanovení týkající se vojenských soudů. Trestní agendu nadále vyřizují pouze obecné soudy.

Vyloučení orgánů činných v trestním řízení

Ustanovení § 30 a § 31, upravující institut vyloučení orgánů činných v trestním řízení, byla nejprve novelizována zákonem č. 558/1991 Sb. a poté do současné podoby upravena novelou č. 292/1993 Sb.

Důvodová zpráva k novele č. 558/1991 Sb. připomíná, že judikatura evropského soudního dvora pro lidská práva i základní zásady trestního řízení vylučují, aby soudce, který v přípravném řízení rozhodoval o zásazích do osobní svobody nebo dotknutelnosti obydlí, rozhodoval v téže věci i po podání obžaloby. Proto bylo ustanovení § 30 rozšířeno o další

důvody vylučující účast soudce na řízení po podání obžaloby a to tak, že je vyloučen soudce, který v projednávané věci v přípravném řízení nařídil domovní prohlídku, vydal příkaz k zatčení nebo rozhodoval o vazbě osoby, na níž byla poté podána obžaloba. Dále tato novela upravuje celkové znění § 30 v souladu se zákonem o soudech a soudcích, který pro dřívějšího soudce z lidu zavedl termín „přisedící“.

Významné změny ve znění § 30 a § 31 přinesla rovněž novela č. 292/1993 Sb. Nově stanovila, že z vykonávání úkonů trestního řízení je vyloučen soudce nebo přisedící, státní zástupce, vyšetřovatel a policejní orgán, u něhož lze mít pochybnosti, že pro poměr k jinému orgánu činnému v trestním řízení nemůže nestranně rozhodovat. Úkony, které byly učiněny vyloučenými osobami, nemohou být podkladem pro rozhodnutí v trestním řízení. O vyloučení z důvodů uvedených v § 30 rozhodne orgán, kterého se tyto důvody týkají, a to i bez návrhu. O vyloučení soudce nebo přisedícího, pokud rozhodují v senátě, rozhodne tento senát. Proti rozhodnutí o vyloučení je přípustná stížnost, o které bude rozhodovat orgán bezprostředně nadřízený tomu orgánu, který napadené rozhodnutí vydal.

Zásada zajištění práva na obhajobu

Zásada zajištění práva na obhajobu je zásadou ústavní. Je zakotvena v Listině základních práv a svobod v čl. 40 odst. 3 těmito slovy: „Obviněný má právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Jestliže si obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. Zákon stanoví, v kterých případech má obviněný právo na bezplatnou pomoc obhájce.“

Trestní řád zařazuje právo na obhajobu mezi základní zásady trestního řízení, která je v ustanovení § 2 odst. 13 vyjádřena takto: „Ten, proti němuž se trestní řízení vede, musí být v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce; všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny mu umožnit uplatnění jeho práv“.

Právo na obhajobu je zajišťováno řadou institutů a různých konkrétních ustanovení trestního řádu, mezi něž patří zejména instituty nutné obhajoby (§ 36), zvoleného

a ustanoveného obhájce (§ 37, 38 - 40), ustanovení § 33 upravující práva obviněného a § 41 upravující práva a povinnosti obhájce a řada dalších ustanovení. Novelou po roce 1989 výše zmíněná ustanovení ve více případech rozšířily, nově formulovaly či jinak doplnily. Mezi nejdůležitější novelizovaná ustanovení trestního řádu, zakotvující právo na obhajobu, možno uvést:

Novela č. 178/1990 Sb. podstatně pozměnila dikci ustanovení § 33 definující práva obviněného. Důvodová zpráva k novele uvádí, že navrhovanou změnou se sleduje posílení práva na obhajobu jako jedné ze základních zásad trestního řízení. Výslovně se nově zakotvuje právo obviněného nevypovídat, právo kdykoliv i v průběhu prováděných úkonů se radit se svým obhájcem a jeho právo na to, aby obhájce byl přítomen jeho výslechu a v rozsahu dalších ustanovení i při provádění dalších úkonů přípravného řízení. Současně se zužuje možnost odmítnout obviněnému rozmluvu s obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, neboť tím se realizace práva na obhajobu fakticky výrazně neodůvodněně omezovala. Nově bylo upraveno právo obviněného nahlížet do spisů ve všech stádiích trestního řízení, vyžadovat kopie nebo průpisy protokolů o každém úkonu trestního řízení. Zakotvením práva obviněného odepřít výpověď nebylo nijak dotčeno jeho právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které jsou mu kladeny za vinu, a k důkazům o nich.

Novelou č. 292/1993 Sb. byla v ustanoveních § 92 odst. 1 a § 164 odst. 3 výslovně zakotvena velmi důležitá zásada, že obviněný nesmí být žádným způsobem donucován k výpovědi nebo k doznání a že při výslechu je nutno šetřit jeho osobnost. Ustanovení § 164 odst. 3 dále stanoví, že obhajoba obviněného a jím navrhované důkazy, pokud nejsou zcela bezvýznamné, musí být pečlivě přezkoumány.

Novelami č. 178/1990 Sb. a č. 558/1991 Sb. bylo zavedeno nové ustanovení § 36a, zakotvující právo obviněného na obhájce ve vykonávacím řízení, v řízení o stížnosti pro porušení zákona a v řízení o návrhu na povolení obnovy.

Novela č. 178/1990 Sb. připojila odstavec 2 k ustanovení § 33, který stanoví, že obviněný, který nemá dostatečných prostředků, aby hradil náklady obhajoby, má nárok na obhajobu bezplatnou. Protože ustanovení zákona o advokacii umožňovala vedle zcela bezplatné obhajoby též snížit odměnu obhájci a výše citované znění § 33 odst. 2 nepřipouštělo

jiné řešení, než aby obviněný nesl náklady obhajoby buďto zcela nebo vůbec ne, mohlo to vést v praxi k nepřiměřeným tvrdostem na jedné straně nebo nedůvodné mírnosti na druhé straně. Proto další novela č. 558/1991 Sb. citované ustanovení pozměnila tak, že obviněný má nárok na obhajobu bezplatnou nebo na obhajobu za sníženou odměnu.

Podle § 39 dřívější právní úpravy obhájce ustanovoval vedoucí advokátní poradny na základě žádosti vyšetřovatele, prokurátora nebo předsedy senátu (poněkud odlišná byla právní úprava u věcí v oboru vojenského soudnictví a věcí tzv. zvláště důležitého zájmu obrany vlasti).

Novela č. 558/1991 Sb. provedla změnu ve znění § 39 odst. 1 v tom směru, že obhájce ustanoví, a pominou-li důvody nutné obhajoby, ustanovení zruší předseda senátu a v přípravném řízení soudce. Je to v souladu s čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, kde je zakotveno, že obhájce musí být ustanoven soudem.

Významné jsou rovněž změny týkající se rozhodování o nákladech obhajoby, které byly zavedeny novelami č. 178/1990 Sb. a č. 558/1991 Sb. Jde o ustanovení podle § 151 - 156. Podle těchto ustanovení vykonává-li v plném rozsahu obhajobu obviněného ustanovený obhájce, jeho odměnu hradí stát. O výši odměny obhájci a náhradě hotových výdajů rozhodne na návrh obhájce orgán činný v trestním řízení, jehož rozhodnutím bylo trestní stíhání pravomocně skončeno. U dlouhodobých procesů může obhájce požádat příslušný orgán činný v trestním řízení o zálohu na odměnu a náhradu hotových výdajů. Podle § 152 odst. 1 písm. b) byl-li obžalovaný pravomocně uznán vinným, je povinen nahradit státu odměnu a hotové výdaje uhrazené ustanovenému obhájci státem, pokud nemá nárok na obhajobu bezplatnou.

Velmi praktické z hlediska obhájce je rovněž nové ustanovení obsažené v § 35 odst. 1, dle něhož pro jednotlivé úkony trestního řízení u okresního a krajského soudu (s výjimkou řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně) se může obhájce dát zastoupit koncipientem.

Postavení obhajoby bylo novelizacemi podstatně zlepšeno v několika dalších směrech. Např. zcela zásadní změnu přinesla novela č. 292/1993 Sb. Touto novelou bylo zrušeno vyhledávání jako jedna z forem přípravného řízení a bylo zrušeno tzv. zahájení trestního

stíhání ve věci, které umožňovalo zbavit obviněného a obhájce většiny práv, která jim přísluší v přípravném řízení. Obhajoba neměla v řízení „ve věci“ místa, neboť tu ještě chyběla osoba, proti níž se vede trestní stíhání. Podrobněji o zrušení vyhledávání bude pojednáno v kapitole o přípravném řízení.

Novelou č. 292/1993 Sb. bylo postavení obhajoby dále významně posíleno novou úpravou dokazování u hlavního líčení, jehož role byla oproti přípravnému řízení zvýšena. Podle nového ustanovení § 215 odst. 2 mohou nyní obžalovaný a jeho obhájce, stejně jako státní zástupce, žádat, aby jim u hlavního líčení bylo umožněno provést výslech svědka. Předseda senátu je povinen jim vyhovět zejména tehdy, jestliže svědek byl předvolán na jejich návrh. Podle § 89 odst. 2 skutečnost, že důkaz nevyžádal orgán činný v trestním řízení, ale předložila jej některá ze stran, není důvodem k odmítnutí takového důkazu.

Poškozený

Poškozeným se rozumí ten, komu pachatel trestným činem ublížil na zdraví, způsobil majetkovou, morální nebo jinou škodu. Je stranou trestního řízení s poměrně širokými procesními právy. Především je oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit mu škodu, jež mu byla způsobena trestným činem.

Základní oprávnění poškozeného upravuje trestní řád v § 43. Toto ustanovení zůstalo v podstatě beze změny, novelou č. 178/1990 Sb. byl pouze vypuštěn odst. 3, dle něhož návrh na náhradu škody podle předchozího odstavce mohl učinit i prokurátor, vyžadovala-li to ochrana zájmů společnosti, socialistických organizací nebo pracujících, zejména byla-li trestným činem způsobena škoda na majetku v socialistickém vlastnictví.

Poměrně důležitým právem poškozeného je možnost podat stížnost proti usnesení o odložení věci podle § 159 odst. 5. Toto oprávnění poškozeného zavedla nejprve novela č. 178/1990 Sb., avšak novela č. 558/1991 Sb. jej tohoto práva zbavila. Opětně a definitivně pak toto oprávnění poškozeného zakotvila novela č. 292/1993 Sb., která navíc nově stanovila povinnost doručit usnesení o odložení věci poškozenému, pokud je znám.

Podobného charakteru je i drobná změna § 196 odst. 1, kde je nově stanoveno, že předseda senátu v rámci přípravy hlavního líčení dá doručit opis obžaloby poškozenému,

pokud jsou jeho pobyt nebo sídlo známé. Dosud trestní řád stanovil, že opis obžaloby je nutno doručit pouze organizaci, která byla poškozena trestným činem.

Velmi významným ustanovením, které má úzký vztah k poškozenému, je zcela nové ustanovení § 163a, zakotvené novelou č. 178/1990 Sb. a následně doplněné novelami č. 558/1991 Sb., 292/1993 Sb. a 166/1998 Sb. Podle tohoto ustanovení je zahájení a vedení trestního stíhání vázáno na souhlas poškozeného. Důvodová zpráva k novele č. 178/1990 Sb. vysvětluje, že trestní stíhání pro trestné činy v tomto ustanovení taxativně vypočtené, pokud je mezi pachatelem a poškozeným příbuzenský nebo obdobný vztah, bude podmíněno souhlasem poškozeného. Mezi nejčastější trestné činy tohoto druhu patří trestné činy proti zdraví, majetku a cti jednotlivce. Navrženou úpravou podle zmíněné důvodové zprávy se zejména respektuje skutečnost, že v důsledku spáchání trestného činu a odsouzení za něj, jsou často vedle pachatele fakticky postiženy i tyto další osoby, byť jinak než trestně. K odstranění tohoto stavu se umožňuje, aby trestní postih pachatele se uskutečnil jen s jejich souhlasem. Dispoziční právo poškozeného se vztahuje na celé trestní řízení až do stadia odvolacího řízení. Tím se také sleduje, aby obviněný byl motivován k tomu, aby nahradil škodu, kterou způsobil.

Ustanovení § 163a představuje podstatný průlom do zásad legality a oficiality. Až dosud se stíhaly všechny trestné činy z úřední povinnosti bez ohledu na mínění poškozeného. Podle nové úpravy je trestní stíhání pro taxativně vyjmenované trestné činy podmíněno souhlasem poškozeného, který je ve vztahu k obviněnému osobou blízkou.

Z hlediska uhrazení škody způsobené trestným činem poškozenému přinesly novelizace z let 1993 a 1995 velmi významné změny též v podobě nových institutů podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307, 308) a narovnání (§ 309 - 314), o kterých bude dále podrobněji pojednáno.

Ochrana svědků v trestním řízení

Do 1. ledna 1994 nebyla ochrana svědkům prostřednictvím trestního řádu poskytována. Poprvé se tak stalo na základě novely č. 292/1993 Sb. v ustanoveních § 55 odst. 2 a § 209. Důvodová zpráva k této novele poukázala na to, že se vyskytují případy, zejména v souvislosti s objasňováním organizované kriminality, kdy osoby vypovídající jako svědci se stávají terčem nátlaku nebo násilných útoků, jejichž cílem je svědka zastrašit a ovlivnit tak jeho odhodlání vypovídat. Proto se k ochraně svědků v těchto případech umožňuje utajení jejich osobních údajů.

Následně se však věci zabýval Ústavní soud ČR, který svým nálezem ze dne 12. 10. 1994 publikovaným pod č. 214/1994 Sb. citovaná ustanovení novely č. 292/1993 Sb. (§ 55 odst. 2 a § 209) zrušil. Podle názoru vysloveného Ústavním soudem je třeba i při poskytování ochrany ohroženým svědkům zachovávat zásady práva obviněného na řádný proces, a při jejich legislativním omezování v zájmu ochrany osobní nedotknutelnosti svědka, tedy jiného základního práva, vycházet z principu, že takový postup je přípustný pouze tehdy, když jiný způsob ochrany nelze zajistit (např. organizačními opatřeními policie). Rovněž je třeba plně respektovat požadavek minimalizace takového omezení. Byla zdůrazněna výjimečnost tohoto postupu, který je vázán na podmínku, že existují skutečnosti, na jejichž základě lze učinit závěr, že svědkovi nebo osobě jemu blízké hrozí zřejmě nebezpečí porušení jejich základních práv.

Závěry Ústavního soudu obsažené v uvedeném nálezu se odrazily v nově formulovaných ustanoveních § 55 odst. 2 a § 209, zakotvených novelou č. 152/1995 Sb. Podle nového znění § 55 odst. 2 nasvědčují-li zjištěné okolnosti tomu, že svědku nebo osobě blízké v souvislosti s podáním svědectví zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí porušení jejich základních práv, a nelze-li ochranu svědka spolehlivě zajistit jiným způsobem, orgán činný v trestním řízení učiní opatření k utajení podoby svědka; jméno a příjmení a jeho další osobní údaje se do protokolu nezapisují, ale vedou se odděleně od trestního spisu a mohou se s nimi seznamovat jen orgány činné v trestním řízení. Svědek se poučí o právu požádat o utajení své osoby a podepsat protokol smyšleným jménem a příjmením, pod kterým je pak veden. Pominou-li důvody pro utajení podoby svědka a oddělené vedení osobních údajů svědka, připojí se tyto údaje k trestnímu spisu a podoba svědka už nebude utajována.

S citovaným ustanovením § 55 odst. 2 úzce souvisí § 209, který formuluje podmínky utajení totožnosti svědka v hlavním líčení. Podle ustanovení § 209 odst. 2 byl-li v hlavním líčení vyslechnut svědek, jehož totožnost byla utajena, učiní soud i bez návrhu všechny potřebné úkony k ověření jeho věrohodnosti.

Současně byla nově upravena ustanovení § 65 o nahlížení do spisů a § 165 o účasti obhájce při výslechu svědka. Právo obhájce být při výslechu svědka, jehož totožnost je utajována, je tu zachováno, ale vyšetřovatel je povinen přijmout opatření, která znemožňují obhájci zjistit skutečnou totožnost svědka.

Vedle toho je v obecných ustanoveních o výslechu svědka nové ustanovení § 101a pro případ, že vyšetřovatel neshledá důvod k sepsání protokolu o výslechu svědka utajeně a svědek se toho domáhá.

Na závěr k popisované problematice je třeba uvést, že ustanovení na ochranu svědků se týkají jen výjimečných situací, zejména kde jde o organizovanou násilnou kriminalitu. V běžné praxi pachatel zná svědka, zvláště je-li zároveň poškozeným.

Pořádková pokuta

Stávající ustanovení § 66 o pořádkové pokutě bylo nově formulováno novelou č. 178/1990 Sb. Odstavec 3 tohoto ustanovení mimo jiné pamatuje i na rušení řízení ze strany obhájce, popřípadě státního zástupce (v řízení před soudem), kde projevy nekázně těchto osob v naprosté většině spočívají v tom, že se nedostaví na předvolání k soudu. V takovém případě soud, namísto uložení pořádkové pokuty, jednání těchto osob předá příslušnému orgánu ke kárnému postihu a tento orgán je povinen jej o výsledku vyrozumět.

Pořádkovou pokutu bylo zprvu možno uložit jen do výše 1000 Kč. Novelou č. 292/1993 Sb. byla tato částka zvýšena na 50 000 Kč.

Zajištění osoby obviněného

Po listopadu 1989 zákonodárce věnoval častou pozornost institutům zadržení, vazby a souvisejícím ustanovením, jak to dokládají jednotlivé novely trestního řádu z tohoto období. Úprava těchto institutů v trestním řádu velmi úzce navazuje na ustanovení o základních lidských právech a svobodách, zakotvených v čl. 8 Listiny základních práv a svobod ze dne 16. 12. 1992. Podle čl. 8 odst. 1 Listiny osobní svoboda je zaručena. Podle čl. 8 odst. 5 „nikdo nesmí být vzat do vazby, leč z důvodů a na dobu stanovenou zákonem a na základě rozhodnutí soudu“.

Zcela zásadní změny v právní úpravě přinesla novela č. 558/1991 Sb., která svěřila rozhodování o těchto nejzávažnějších zásazích do základních práv a svobod soudu. Jde o rozhodování týkající se vazby, příkazu k zatčení a rozhodnutí o zadržené osobě. Před zmíněnou novelou rozhodování o těchto zajišťovacích úkonech bylo v přípravném řízení ve výlučné pravomoci státního zástupce (resp. prokurátora).

Bude pojednáno o nejdůležitějších změnách trestního řádu provedených novelizacemi po roce 1989, spadajících do této oblasti. Jde o ustanovení týkající se rozhodování o vazbě a rozhodování o zadržené osobě.

Důvody vazby

Důvody vazby jsou v trestním řádu zakotveny v § 67. Po dílčích úpravách provedených novelami č. 178/1990 Sb. a č. 152/1995 Sb. přinesla zásadní změny novela č. 166/1998 Sb. Spočívají v tom, že k ustanovení § 67 připojila nový odstavec 2 tohoto znění: „V přípravném řízení může soud rozhodnout o vzetí obviněného do vazby nebo o jejím prodloužení jen tehdy, jestliže je dán některý z důvodů vazby uvedených v odstavci 1 a dosud zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že skutek, pro který bylo sděleno obvinění, byl spáchán, má všechny znaky trestného činu, a jsou zřejmé důvody k podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný.“

Podle důvodové zprávy smyslem poslední novely je dosáhnout toho, aby soud měl za povinnost při svém rozhodování o vazbě přihlížet nejen k tomu, zda je dán některý z formálních důvodů vazby uvedený v odstavci 1 ust. § 67, ale současně přezkoumat i to, zda skutek, pro který bylo sděleno obvinění, vykazuje znaky trestného činu, zda shromážděné důkazy odůvodňují závěr, že tento trestný čin byl spáchán, a zda je dostatečně odůvodněno podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný. Soud se závazně nevyjadřuje k otázce viny obviněného, pouze je povinen zabývat se v rámci rozhodování o vazbě i odůvodněností trestního stíhání určité osoby. Dosud tuto povinnost neměl.

Z uvedeného vyplývá, že k rozhodnutí o vzetí obviněného do vazby, jako k významnému zásahu do osobní svobody, má docházet jen tehdy, jestliže podezření z trestného činu je náležitě odůvodněné, tj. především skutkově podložené. Proto novela č. 166/1998 Sb. v § 67 odst. 2 uložila soudu, aby před vzetím do vazby v přípravném řízení přezkoumával mj. též důvodnost sdělení obvinění.

Za zmínku stojí poznamenat, že náš trestní řád nezná (od roku 1956) tzv. obligatorní vazbu, kdy by obviněný bez ohledu na konkrétní okolnosti případu musel být vzat do vazby, a to ani u těch nejzávažnějších trestných činů.

Příkaz k zatčení

Jde o institut upravený v § 69. K jeho novelizaci došlo zákony č. 178/1990 Sb. a č. 558/1991 Sb. Dosud užívaný termín „příkaz k dodání do vazby“ nebyl logický v případech, kdy obviněný po dodání orgánu, který příkaz vydal, byl po provedeném výslechu propuštěn na svobodu a proto byl nahrazen výstižnějším termínem „příkaz k zatčení“. Zatčení je zadržení obviněného a krátkodobé omezení jeho osobní svobody za účelem jeho dodání orgánu, který příkaz k zatčení vydal. Příkaz k zatčení vydává v přípravném řízení soudce na návrh státního zástupce, v řízení před soudem předseda senátu. Soudce musí do 24 hodin od dodání obviněného vyslechnout a rozhodnout buď o jeho propuštění na svobodu nebo o vzetí do vazby.

Trvání vazby

Trvání vazby upravuje § 71. Toto ustanovení bylo po listopadu 1989 opakovaně novelizováno, poprvé se tak stalo již novelou ze dne 13. 12. 1989 č. 159/1989 Sb. Lhůty pro trvání vazby a také způsoby jejich prodlužování byly různě měněny. Zákon rozlišuje trvání vazby v přípravném řízení a v řízení před soudem. Maximální doba celkového trvání vazby činí nyní u zvláště závažných trestných činů dle § 41 odst. 2 tr. zák. čtyři roky a u ostatních trestných činů tři roky. K tomu je třeba dodat, že zákonná úprava před listopadem 1989 neobsahovala žádný časový limit pro trvání vazby, jako je tomu nyní.

Možnosti nahrazení vazby

Trestní řád rozlišuje tři možnosti, kterými lze nahradit vazbu: jde o záruku za další chování obviněného, písemný slib obviněného a peněžitou záruku (kauci). Nahradit vazbu nelze v žádném případě učinit u koluzní vazby ve smyslu § 67 písm. b. Celkově možno uvést, že opatření, kterými lze nahradit vazbu, jsou zatím v praxi využívána spíše jen výjimečně.

Záruka za další chování obviněného

Záruka za další chování obviněného je zakotvena v ustanovení § 73 odst.1 písm. a), nově upraveném novelou č. 178/1990 Sb. Novela rozšířila výčet subjektů, které mohou záruku nabídnout. Jde nejen o sdružení uvedená v § 4 odst. 1, ale též o důvěryhodnou fyzickou osobu ve smyslu § 73 odst. 1 písm. a), schopnou pozitivně ovlivňovat chování obviněného.

Písemný slib

Písemný slib obviněného je upraven v ustanovení § 73 odst. 1 písm. b), rovněž nově formulovaném novelou č. 178/1990 Sb. Slib, že povede řádný život, musí dát přímo obviněný, a to písemně. Soud může při rozhodování o nahrazení vazby slibem uložit obviněnému povinnosti a omezení, např. povinnost obviněného dostavit se na vyzvání k vyšetřovateli, státnímu zástupci či soudu apod.

Peněžitá záruka (kauce)

Nahrazení vazby přijetím peněžitě záruky je obsaženo v § 73a. Jde o zcela nový institut zavedený novelou č. 178/1990 Sb. a dále upřesněný novelou č. 558/1991 Sb. Se souhlasem obviněného může peněžitou záruku složit i jiná osoba, musí však být před jejím přijetím seznámena s podstatou obvinění a se skutečnostmi, v nichž je shledáván důvod vazby. Nepostačuje, aby souhlas vyjádřil pouze obhájce obviněného, aniž by z jeho projevu byla zřejmá vůle obviněného. Výši peněžitě záruky a způsob jejího složení určí soud zpravidla na podkladě nabídky obviněného nebo jeho obhájce. Teprve tehdy, když je záruka v určené výši složena, rozhodne soud (v přípravném řízení soudce), že ji přijímá a že na základě tohoto rozhodnutí propouští obviněného z vazby na svobodu, nebo že jej ponechává na svobodě. Trestní řád konkrétně stanoví, ve kterých případech záruka připadá státu a rovněž, kdy soud (soudce) peněžitou záruku zruší.

Naposledy bylo ustanovení § 73a pozměněno novelou č. 292/1993 Sb. Horní hranici peněžitě záruky (dříve milion korun) novela zrušila, dolní hranice 10 000 Kč zůstala nezměněna. Tím se umožňuje, aby peněžitou záruku bylo vždy možné stanovit v souladu s hledisky rozhodnými pro její výměru.

Zadržení

Trestní řád rozlišuje zadržení obviněného vyšetřovatelem podle § 75 a zadržení osoby podezřelé podle § 76. Obě ustanovení byla po roce 1989 opakovaně měněna novelami č. 178/1990 Sb., č. 558/1991 Sb., č. 292/1993 Sb. a č. 166/1998 Sb.

Podle § 75 vyšetřovatel zadrží **obviněného**, jestliže je tu některý z důvodů vazby (§ 67) a pro neodkladnost věci nelze rozhodnutí o vazbě opatřit předem. Zadržení musí vyšetřovatel bezodkladně ohlásit státnímu zástupci, předat mu opis protokolu, který sepsal při zadržení, i další materiál, který státní zástupce potřebuje, aby popřípadě mohl podat návrh na vzetí do vazby. Návrh musí být podán tak, aby obviněný mohl být nejpozději do 48 hodin od zadržení odevzdán soudu, jinak musí být propuštěn na svobodu.

Podle § 76 odst. 1 **osobu podezřelou** ze spáchání trestného činu může, je-li dán některý z důvodů vazby (§ 67), vyšetřovatel v naléhavých případech zadržet, i když jí dosud nebylo sděleno obvinění. K zadržení je třeba předchozího souhlasu státního zástupce. Bez jeho souhlasu lze zadržení provést, jen jestliže věc nesnese odkladu a souhlasu nelze předem dosáhnout, zejména je-li osoba přistižena při trestném činu nebo je-li zastížena na útěku.

Podle původní právní úpravy před novelizacemi mohl obviněného a také podezřelou osobu zadržet i vyhledávací orgán. Tato možnost byla s účinností od 1. 1. 1994 odstraněna zrušením vyhledávání novelou č. 292/1993 Sb. a od této doby bylo právo zadržet svěřeno výlučně vyšetřovateli jako osobě odpovědné za vedení přípravného řízení.

Ustanovení § 76 dále definuje povinnosti vyšetřovatele ve vztahu k zadržené osobě (tj. k osobě podezřelé z trestného činu). Vyšetřovatel zejména je povinen ihned po zadržení poučit zadrženou osobu o právu zvolit si obhájce, vyslechnout ji a o výsledku sepsat protokol, v němž označí místo, čas a bližší okolnosti zadržení a uvede osobní údaje, jakož i podstatné důvody zadržení (§ 76 odst. 3). Tento výslech má pro zadrženou osobu značný význam. Podle § 76 odst. 4 nepropustí-li vyšetřovatel zadrženou osobu na svobodu, předá státnímu zástupci protokol o jejím výsledku se záznamem o sdělení obvinění a další důkazní materiál tak, aby státní zástupce mohl popřípadě podat návrh na vzetí zadržené osoby do vazby. Návrh musí vyšetřovatel podat bez odkladu, aby zadržená osoba mohla být odevzdána soudu nejpozději do 48 hodin od zadržení, jinak musí být propuštěna na svobodu.

Podle § 77 odst. 1, naposledy upraveném novelou č. 166/1998 Sb., nenařídil-li státní zástupce propuštění zadržené osoby na podkladě materiálů mu došlých, popřípadě po jejím opětovném výsledku, je povinen odevzdat ji ve lhůtě 48 hodin od zadržení soudu s návrhem na vzetí do vazby. K návrhu připojí dosud získaný důkazní materiál.

Z uvedeného vyplývá, že zadržení podezřelé osoby vyšetřovatelem podle § 76 odst. 1 nesmí trvat déle než 48 hodin, a to včetně doby potřebné k případnému podání návrhu na vzetí do vazby, který sepíše státní zástupce. Jedná se lhůtu společnou pro vyšetřovatele i pro státního zástupce (§ 77 odst. 1).

Podle § 77 odst. 2 soudce je povinen vyslechnout zadrženou osobu a do 24 hodin od doručení návrhu státního zástupce rozhodnout o jejím propuštění na svobodu anebo rozhodnout, že ji bere do vazby. Citované nové ustanovení § 77 odst. 2 má závažné důsledky zejména z hlediska obhajoby, neboť stanoví, že překročení doby 24 hodin od doručení návrhu státního zástupce na vzetí do vazby je vždy důvodem rozhodnutí o propuštění obviněného na svobodu.

Pokud jde o výše uvedené lhůty podle § 75, § 76 odst. 4, § 77 odst. 1, byly novelou č. 178/1990 Sb. zkráceny na pouhých 24 hodin. Novelou č. 166/1998 Sb. s účinností od 1. 1. 1999 však byly opět prodlouženy na současných 48 hodin. Důvodová zpráva k novele uvedla, že touto změnou se má zajistit, aby vyšetřovatel a státní zástupce mohl obstarat potřebné důkazy pro rozhodnutí o zadržené osobě, dostatečně prověřil její obhajobu a v neposlední řadě této osobě umožnil realizovat její právo na zastoupení obhájcem, který by byl přítomen jejímu výslechu. Ve svém výsledku by tato změna měla přispět ke snížení počtu případů, kdy vazba je uvalena nedůvodně, nebo naopak z důvodů časové tísně je bez dostatečného prověření ze zadržení propuštěn obviněný, u něhož objektivně důvody vazby jsou dány.

Ostatní zajišťovací úkony

Dalšími zajišťovacími úkony, kde novelizacemi rovněž došlo k důležitým změnám v právní úpravě, jsou zajištění peněžních prostředků na účtu u banky (§ 79a), domovní a osobní prohlídka, prohlídka jiných prostor a pozemků (§ 82 - 83b), vstup do obydlí, jiných prostor a na pozemek (83c - 85), provádění důkazů v bytě, obydlí, jiných prostorách a na pozemku (§ 85b), zadržení a otevření zásilek (§ 86 - 87), záměna zásilky (§ 87a), odposlech a záznam telekomunikačního provozu (§ 88). Rozhodování o těchto otázkách má obdobně jako při rozhodování o vazbě úzkou návaznost na úpravu provedenou v příslušných ustanoveních Listiny základních práv a svobod ze dne 16. 12. 1992.

Z porovnání výše citovaných ustanovení s dřívější právní úpravou vyplývá, že v některých případech jde o instituty zcela nové, které dřívější právní úprava ani neznala, v dalších případech pak o instituty novelami po roce 1989 většinou podstatně pozměněné. Mezi nejvýznamnější změny zakotvené novelami č. 558/1991 Sb. a č. 292/1993 Sb.

nepochybně patří rozšíření ingerence soudu do přípravného řízení, projevující se konkrétně v tom, že pravomoc soudu se v přípravném řízení vztahuje též na příkaz k domovní prohlídce, příkaz k provádění důkazu v bytě nebo obydlí, souhlas s otevřením zásilky, souhlas k záměně zásilky, nařízení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu.

K jednotlivým institutům lze stručně uvést:

Zajištění peněžních prostředků na účtu u banky

Jde o nový institut zavedený novelou č. 152/1995 Sb. v § 79a. Podle důvodové zprávy k novele se toto ustanovení do trestního řádu doplňuje v souladu s praktickými potřebami orgánů činných v trestním řízení. Zajištění peněžních prostředků na účtu u banky je zvláštním případem odnětí věci.

Podle § 79a nasvědčují-li zjištěné skutečnosti tomu, že peněžní prostředky na účtu u banky jsou určeny ke spáchání trestného činu, nebo k jeho spáchání byly užity, nebo jsou výnosem z trestné činnosti, může předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce, vyšetřovatel nebo policejní orgán rozhodnout o zajištění peněžních prostředků na účtu. Vyšetřovatel a policejní orgán k takovému rozhodnutí potřebují předchozí souhlas státního zástupce (§ 89a odst. 1).

Majitel účtu, jehož peněžní prostředky na účtu byly zajištěny, má právo kdykoliv žádat o zrušení nebo omezení zajištění. Nevyhoví-li v přípravném řízení státní zástupce takové žádosti, předloží ji neprodleně soudu. Ustanovení § 79a pak dále upravuje případný další postup v této záležitosti.

Domovní a osobní prohlídka, prohlídka jiných prostor a pozemků

Podle čl. 12 odst. 1, 2 Listiny základních práv a svobod obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Domovní prohlídka je přípustná jen pro účely trestního řízení, a to na písemný odůvodněný příkaz soudce. Způsob provedení domovní prohlídky stanoví zákon.

Podle předchozí právní úpravy trestní řád obsahoval pouze ustanovení o domovní a osobní prohlídce (§ 82). Nařít domovní nebo osobní prohlídku byl oprávněn předseda senátu, v přípravném řízení prokurátor a po předchozím souhlasu prokurátora rovněž vyšetřovatel nebo vyhledávací orgán. Zákon upravoval případy, kdy bylo možno domovní či osobní prohlídku vykonat bez příkazu nebo předchozího souhlasu.

Velmi významné změny v zákonné úpravě výše uvedených institutů přinesly novely č. 558/1991 Sb. a č. 292/1993 Sb. Znění stávajících ustanovení rozšířily a upřesnily a zakotvily i ustanovení zcela nová, která dřívější právní úprava neznala. V § 82 odst.1 především byla poprvé stanovena definice pojmu obydlí, kterým se rozumí prostory sloužící k bydlení (byty, rodinné domky, chaty apod.) a prostory k nim náležející (sklep apod.)

Zcela novým ustanovením je § 82 odst. 2 upravující prohlídku prostor nesloužících k bydlení, tzv. nebytových prostor (dílny, skladiště apod.) a prohlídku pozemků, pokud nejsou veřejně přístupné.

Domovní prohlídku a prohlídku prostor nesloužících k bydlení jakož i pozemků lze vykonat, je-li důvodné podezření, že se tam nachází věc nebo osoba důležitá pro trestní řízení. Zásadní změna oproti předchozí úpravě, zakotvená novelou č. 558/1991 Sb., spočívá v tom, že domovní prohlídku v přípravném řízení může nařít soudce (na návrh státního zástupce). Příkaz k domovní prohlídce musí být vydán písemně a musí být odůvodněn. Prohlídku jiných prostor a pozemků i osobní prohlídku nařizuje v přípravném řízení státní zástupce a rovněž vyšetřovatel nebo policejní orgán, kteří však k tomu potřebují předchozí souhlas státního zástupce. Bez příkazu nebo souhlasu může vyšetřovatel nebo policejní orgán vykonat prohlídku jiných prostor a pozemků jen za podmínek stanovených v § 83a a osobní prohlídku za podmínek § 83b odst. 4.

Vstup do obydlí, jiných prostor a na pozemek

Vstup do obydlí, jiných prostor a na pozemek jsou rovněž nové instituty, které dřívější právní úprava neobsahovala. Zakotveny byly výše zmíněnými novelami č. 558/1991 Sb. a č. 292/1993 Sb.

Vstup do obydlí, jiných prostor a na pozemek podle § 83c lze vykonat k odstranění naléhavého nebezpečí, jestliže věc nesnese odkladu a vstup je nezbytný pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu jiných práv a svobod nebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku (např. při nebezpečí požáru, výbuchu apod.), nebo byl-li vydán příkaz k zatčení nebo příkaz k předvedení nebo příkaz k dodání do výkonu trestu odnětí svobody. Po vstupu do obydlí nesmějí být provedeny žádné jiné úkony než ty, které slouží k odstranění naléhavého nebezpečí nebo k předvedení osoby. Smyslem vstupu do obydlí, jiných prostor a na pozemek poté, co byl vydán příkaz k zatčení, příkaz k předvedení osoby a příkaz k dodání do výkonu trestu odnětí svobody, je odstranění překážky bránící realizaci těchto příkazů, tj. vypátrání a předvedení osoby ukryté v uzavřeném obydlí, jiných prostorách nebo na pozemku. Ke vstupu je oprávněn vyšetřovatel nebo policejní orgán.

Provádění důkazů v bytě, obydlí, jiných prostorách a na pozemku

Jde o další nové ustanovení (§ 85b) zařazené do trestního řádu novelou č. 292/1993 Sb. Umožňuje provést rekonstrukci, rekognici i vyšetřovací pokus v bytě, obydlí, prostorách nesloužících k bydlení a na pozemku i proti vůli osoby, u níž se má takový úkon provést, a to za podmínky, že úkon nelze provést jinak.

Zadržení, otevření a záměna zásilky

Podle čl. 13 Listiny základních práv a svobod nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovávaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením.

Zákonná úprava výše uvedených institutů byla v trestním řádu provedena novelami č. 292/1993 Sb. a č. 152/1995 Sb. v ustanoveních § 86, § 87, § 87a. V ustanovení o zadržení a otevření zásilek (§ 86, § 87) byla vypuštěna speciální úprava dopadající na řízení o trestných činech podle hlavy první zvláštní části trestního zákona, neboť i na tyto trestné činy je možné vztáhnout obecnou úpravu.

Podle důvodové zprávy k novele č. 152/1995 Sb. se citovaná ustanovení mění tak, aby vyjadřovala praxi, kdy dopravu zásilek neprovádí jen pošta, a zpřesňují se podmínky, za nichž se otevřená zásilka nepředá adresátovi, ani se nevrátí odesilateli. Zásilku vydanou podle § 86 odst. 1 může podle § 87 odst. 1 otevřít předseda senátu a v přípravném řízení se souhlasem soudce státní zástupce, vyšetřovatel nebo policejní orgán.

Zvláštními zákony, tj. zákonem o výkonu vazby a zákonem o výkonu trestu odnětí svobody, jsou upraveny případy, v nichž je kontrola korespondence nepřípustná. Jde o korespondenci mezi obviněným a jeho obhájcem a mezi obviněným a státními orgány, mezi odsouzeným a jeho advokátem, státním orgánem ČR a některými mezinárodními organizacemi na ochranu lidských práv.

Záměna zásilky je novým institutem zakotveným novelou č. 152/1995 Sb. v ustanovení § 87a. Spočívá v tom, že obsah zásilky vydané podle § 86 odst. 1 se zamění za jiný (nezávadný obsah) a takto upravená zásilka se předá k další přepravě. Podle důvodové zprávy k novele se tímto institutem má jednak zabránit tomu, aby obecně nebezpečné věci zůstaly v nekontrolovaném oběhu (např. omamné látky, jedy, výbušniny, střelné zbraně apod.), jednak umožnit objasnění zejména trestné činnosti páchané více osobami zpravidla ve spojení s cizinou. Postup při nařízení záměny zásilky se odvíjí od míry, jakou se zasahuje do práv odesilatele a příjemce. Nařídít záměnu zásilky může předseda senátu a v přípravném řízení se souhlasem soudce státní zástupce. Záměnu pak provede policejní orgán. Se zaměněnými věcmi se nakládá jako s věcmi odňatými.

Odposlech a záznam telekomunikačního provozu

Opět zcela nový institut v trestním řádu, zavedený v § 88 novelou č. 178/1990 Sb. Důvodová zpráva uvádí, že k účinnému postupu při odhalování pachatelů nejzávažnějších trestných činů, organizované zločinnosti přesahující rámec naší republiky, obchodu s narkotiky, spekulativního obchodu v mezinárodním měřítku, mezinárodního terorismu, jakož i pachatelů trestných činů ohrožujících ústavní základy republiky a prokazování této trestné činnosti, je nezbytné zákonnou formou upravit podmínky odposlechu telefonních hovorů.

Ustanovení § 88 bylo doplněno a upřesněno novelami č. 558/1991 Sb., 292/1993 Sb. a 152/1995 Sb. Např. novela č. 292/1993 Sb. rozšířila možnost odposlechu i na obdobné případy používání telekomunikační techniky (např. telefax, mobilní telefon, vysílačka a jiná telekomunikační zařízení).

S výjimkou neodkladných a neopakovatelných úkonů je odposlech přípustný až po sdělení obvinění konkrétní osobě. Nařídít odposlech a záznam telekomunikačního provozu může předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce. Příkaz k odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu musí být vydán písemně a odůvodněn. Mezi obhájcem a obviněným jsou tyto úkony nepřípustné.

Vyšetření duševního stavu obviněného

Ustanovení § 116 odst. 2 právně upravuje pozorování obviněného ve zdravotnickém ústavu za účelem vyšetřování duševního stavu. Podle staré právní úpravy mohl pozorování obviněného ve zdravotnickém ústavu v přípravném řízení nařídít prokurátor nebo s jeho souhlasem vyšetřovatel. Novela č. 558/1991 Sb. i zde (obdobně jako při rozhodování o vazbě) přinesla důležitou změnu spočívající v tom, že v těchto věcech rozhoduje soudce na návrh státního zástupce.

Stadia trestního řízení

Trestním řízením se rozumí řízení podle trestního řádu (§ 12 odst. 10). Rozlišujeme tato stadia trestního řízení:

1. Postup před zahájením trestního stíhání
2. Přípravné řízení
3. Předběžné projednání obžaloby
4. Hlavní líčení
5. Řádné opravné řízení (odvolání)
6. Mimořádné opravné řízení (stížnost pro porušení zákona, obnova)
7. Vykonávací řízení.

Postup před zahájením trestního stíhání

Stadium před zahájením trestního stíhání je možno označit jako stadium neprocesní (předprocesní). Podstatné změny v právní úpravě tohoto stadia trestního řízení přinesla novela č. 292/1993 Sb. Ustanovení § 158 odst. 3,4 zcela novým způsobem oproti předchozímu stavu upravují postup vyšetřovatele a policejního orgánu. Z těchto ustanovení mimo jiné vyplývá, že k prověření trestních oznámení a ostatních podnětů k trestnímu stíhání opatřují vyšetřovatel a policejní orgán potřebné podklady a nezbytná vysvětlení a zjišťují stopy trestného činu. O obsahu vysvětlení, která nemají povahu neodkladného nebo neopakovatelného úkonu, se sepíše úřední záznam. Tento záznam nelze v řízení před soudem použít jako důkaz. Je-li ten, kdo podal vysvětlení, později vyslýchán jako svědek nebo jako obviněný, nemůže mu být záznam předestřen.

Podle § 159 odst. 1 nejde-li o podezření z trestného činu, státní zástupce, vyšetřovatel nebo policejní orgán věc odloží, jestliže není na místě vyřídit věc jinak. Pominou-li důvody odložení, vyšetřovatel trestní stíhání zahájí. Odložení věci jako jeden ze způsobů vyřízení má většinou značný význam pro poškozeného. Nová formulace ustanovení § 159 odst. 5 přinesla důležitou změnu v tom, že usnesení o odložení věci musí být doručeno poškozenému, pokud je znám, který proti němu může podat stížnost.

Dočasné odložení trestního stíhání

Nový institut dočasného odložení trestního stíhání podle § 159a zavedla do trestního řádu novela č. 152/1995 Sb. Podle důvodové zprávy má tento institut umožnit oddálení trestního stíhání ve smyslu § 160 odst. 1, jestliže je to třeba z hlediska objasnění určité trestné činnosti nebo zjištění pachatelů. Podle § 159a odst. 1 jde o objasnění trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení, zvláště závažného úmyslného trestného činu nebo jiného úmyslného trestného činu, k jehož stíhání zavazuje vyhlášená mezinárodní smlouva.

Vyšetřovatel může se souhlasem státního zástupce dočasně odložit zahájení trestního stíhání na nezbytnou dobu, nejdéle však o dva měsíce. Tuto lhůtu lze prodloužit, a to i opakovaně, pokud důvody pro dočasné odložení trestního stíhání trvají.

Přípravné řízení

Podle vysvětlujícího ustanovení § 12 odst. 10 přípravným řízením je úsek od zahájení trestního stíhání, případně od provedení neodkladných nebo neopakovatelných úkonů (§ 160 odst. 1,2) do podání obžaloby, postoupení věci, přerušeni nebo zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby. Přípravné řízení má již povahu stadia procesního. Úkony provedené v tomto stadiu lze použít v dalších procesních stádiích trestního řízení, především v rámci dokazování. Počátek přípravného řízení spadá v jedno s okamžikem zahájení trestního stíhání sdělením obvinění nebo s momentem provedení prvního neodkladného či neopakovatelného úkonu.

Zásadní změny v právní úpravě přípravného řízení přinesla novela č.292/1993 Sb. Tyto změny přípravného řízení představují jednu z nejvýznamnějších změn vnesených do trestního řádu v roce 1993. Jde především o tyto změny:

- a) byl zrušen celý oddíl třetí X. hlavy trestního řádu upravující vyhledávání,
- b) jedinou formou přípravného řízení je vyšetřování,
- c) byl zrušen institut vyšetřovatelů prokuratury a vyšetřování konají výhradně vyšetřovatelé policie,
- d) bylo zcela nově koncipováno ustanovení § 160 o zahájení trestního stíhání, v důsledku čehož je možno zahájit trestní stíhání pouze vůči konkrétní osobě a odpadla možnost zahájit tzv. trestní stíhání „ve věci“. Důvodem tohoto kroku byla snaha vyloučit zákonnou možnost omezování práva obhajoby již v přípravném řízení tím, že se nejprve zahájilo a provedlo trestní stíhání ve věci a před jeho skončením se teprve vzneslo či sdělilo obvinění konkrétní osobě. Dřívější právní úprava tak umožňovala fakticky provést celé přípravné řízení, zajistit důkazy vůči potencionálnímu obviněnému, kterému bylo ovšem obvinění vzneseno či sděleno až později, často až před skončením vyšetřování. Tím docházelo k popření účasti obviněného i jeho obhájce na již vykonaných vyšetřovacích úkonech, zejména těch, jež se před soudem nebudou dále opakovat, a tak k porušování jejich procesních práv.

Trestní stíhání ve stadiu přípravného řízení má tedy jedinou formu, a to vyšetřování, když druhá forma přípravného řízení, tzv. vyhledávání, byla novelou č. 292/1993 Sb. zrušena. Důvodová zpráva této změně uvedla, že vyhledávání jako jedna z dosavadních forem

přípravného řízení se pro formální a nefunkční odlišení od vyšetřování zrušuje a práva, která měl ve vyhledávání prokurátor, se svěřují vyšetřovateli.

Přípravné řízení může být zahájeno a vedeno v prvé řadě proti konkrétní osobě, které vyšetřovatel sdělí obvinění podle § 160 odst. 1. Podle tohoto zcela nově formulovaného ustanovení nasvědčují-li zjištěné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala určitá osoba, zahájí vyšetřovatel neprodleně trestní stíhání, pokud není důvod k postupu podle § 159 odst. 2 a 3 nebo § 159a odst. 1. Trestní stíhání zahajuje tím, že této osobě nejpozději na počátku prvního výslechu sdělí, že ji stíhá jako obviněnou, a učiní o tom záznam. Záznam musí obsahovat popis skutku tak, aby nemohl být zaměněn s jiným, zákonné označení trestného činu, který je v tomto skutku spatřován, a důvody, pro něž je obviněný stíhán. Opis záznamu vyšetřovatel doručí obviněnému a do 48 hodin jej zašle státnímu zástupci a obhájci.

Podle § 160 odst. 2 nelze-li zahájit trestní stíhání podle předchozího odstavce proto, že osoba, která může být obviněna, není ještě známa, nebo jí dosud nebylo možné sdělit obvinění anebo zahájení trestního stíhání bylo dočasně odloženo, může vyšetřovatel nebo policejní orgán provádět jen tzv. neodkladné nebo neopakovatelné úkony. To znamená, že vyšetřovatel nebo policejní orgán může zahájit přípravné řízení také tím, že provede v pořadí první neodkladný nebo neopakovatelný úkon (§ 160 odst. 2). Již ze samotného označení „neodkladný úkon“ vyplývá, že se jedná o úkon, který vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo ztráty nesnese odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání. Definici neodkladného či neopakovatelného úkonu podává ust. § 160 odst. 4.

Účelem přípravného řízení zahájeného neodkladnými nebo neopakovatelnými úkony je ve fázi do sdělení obvinění opatření podkladů buď pro zahájení trestního stíhání, anebo pro postup podle § 159 či § 159a a dále procesní zajištění neodkladných nebo neopakovatelných úkonů tak, aby je bylo možno použít v dalších stádiích trestního řízení jako plnohodnotné důkazy.

Skončení vyšetřování

Skončení vyšetřování je upraveno v § 166. I zde novela č. 292/1993 Sb. přinesla změnu představující zjednodušení a urychlení řízení. Tímto ustanovením byla odstraněna dosavadní povinnost vyšetřovatele seznamovat obviněného s výsledky vyšetřování a seznámení s výsledky vyšetřování je nyní koncipováno jako právo obviněného a obhájce, o kterém musí být náležitě poučen.

Objasňování přečinů

V návaznosti na zrušení zákona o přečinech byl novelou č. 178/1990 Sb. v trestním řádu zrušen oddíl týkající se institutu objasňování přečinů. Šlo o ustanovení § 179a - 179f.

Předběžné projednání obžaloby

Hlavním smyslem předběžného projednání obžaloby (§ 185 a násl.) je posoudit, zda podaná obžaloba poskytuje spolehlivý podklad pro další řízení. Soud přezkoumává úplnost důkazního materiálu, jakož i opodstatněnost podané obžaloby, v žádném případě však nelze v tomto stadiu řízení řešit otázky meritorní.

Zvlášť významným rozhodnutím soudu po předběžném projednání obžaloby je vrácení věci státnímu zástupci k došetření. Novela č. 292/1993 Sb. omezila důvody pro vrácení věci státnímu zástupci k došetření při předběžném projednání obžaloby podle § 188 odst. 1 písm. e) pouze na potřebu odstranění závažných vad přípravného řízení nebo nedostatečné objasnění základních skutečností pro rozhodnutí o vině. Ve srovnání s dřívější úpravou jsou možnosti soudu vrátit věc k došetření státnímu zástupci podstatněji omezeny. Podle důvodové zprávy tato změna je v souladu s významem, který zákon přikládá soudnímu řízení.

Hlavní líčení

Novelizace trestního řádu přinesly rovněž četné změny týkající se hlavního líčení, které je těžištěm trestního stíhání, neboť se v něm rozhoduje o vině a trestu obviněného a

naplňuje se konkrétně smysl a účel trestního řízení. Změny provedené novelou č. 292/1993 Sb. ve svém souhrnu zvyšují význam hlavního líčení v kontextu celého trestního řízení. Mezi nejdůležitější změny provedené touto novelou je možno zařadit následující:

V rámci zvýšené trestně procesní ochrany svědků byla rozšířena možnost vyloučení veřejnosti podle § 200 odst. 1 tak, že mimo dosavadních důvodů byla zavedena možnost vyloučení veřejnosti i pro případ, že je to v zájmu bezpečnosti nebo jiného důležitého zájmu svědků.

Ustanovení § 202 upravuje přítomnost při hlavním líčení, která je důležitým předpokladem a zárukou řádného zákonného procesu vedeného proti obžalovanému. Osobní přítomností dvou nejdůležitějších stran v hlavním líčení, tj. obžalovaného a státního zástupce, se zajišťuje, že hlavní líčení bude mít podobu konfrontace názorů k jednotlivým otázkám mezi stranami, které mají v hlavním líčení postavení procesně rovnoprávných stran.

Novela č. 292/1993 Sb. zavedla změnu oproti dřívější úpravě, podle níž hlavní líčení v nepřítomnosti obžalovaného nešlo konat, byl-li ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody nebo šlo-li o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let. Podle důvodové zprávy se v praxi však vyskytují případy, kdy obžalovaný výslovně prohlašuje, že si nepřeje být přítomen při hlavním líčení. Na tyto případy reaguje novela tak, že se respektuje výslovné prohlášení obžalovaného (202 odst. 4).

Jako významnou se jeví úprava § 211 umožňující místo výslechu svědka, spoluobžalovaného nebo znalce číst v hlavním líčení protokoly o jejich výslechu z přípravného řízení, resp. písemný posudek znalce. Bylo opuštěno kritérium menšího významu svědecké výpovědi jako podmínky pro přečtení protokolu o výpovědi svědka, namísto jeho osobního výslechu v hlavním líčení. Důvodová zpráva k novele č. 292/1993 Sb. k této změně uvádí, že uvedené kritérium je hlediskem umožňujícím značně subjektivní výklad a proto novela hlavní důraz položila jednak na souhlasné stanovisko stran řízení, jednak na to, že výpověď protokolárně zachycená byla učiněna způsobem, který stanoví trestní řád.

Zmínit se je třeba též o změně provedené v ust. § 215. Opět možno ocitovat výstižnou důvodovou zprávu, která uvádí, že stávající zásada, že soud veškeré dokazování provádí sám

a aktivita stran při dokazování se omezuje jen na kladení otázek svědkům poté, co žádných dotazů již nemá soud, se prolomuje v tom směru, že se umožňuje, aby na žádost státního zástupce nebo obviněného (resp. obhájce) celý výslech provedla některá ze stran řízení. Stanoví se základní hledisko, že soud by takový postup měl připustit zejména tehdy, když se jedná o svědka, jehož výslech navrhla dožadující strana.

Výraznou novotou je vypuštění dosavadního ust. § 220 odst. 3, podle něhož důkazní materiál z přípravného řízení, který má vztah k projednávané věci, byl soud povinen v hlavním líčení probrat a v rozhodnutí se s ním vypořádat. Důvodová zpráva k novele č. 292/1993 Sb. k tomu konstatuje, že uvedená úprava vycházela z koncepce, jež kladla mimořádný důraz na význam přípravného řízení a úměrně tomu snižovala roli řízení před soudem. Tato vázanost soudu byla zrušena, neboť soud má především zákonnou povinnost objasnit všechny okolnosti významné pro rozhodnutí a ne slepě kopírovat cestu, kterou se v přípravném řízení ubíral vyšetřovatel.

Nové je ustanovení § 224 odst. 5 provedené novelou č. 558/1991 Sb. Soud podle tohoto ustanovení přeruší trestní stíhání, má-li za to, že zákon, jehož užití je v dané věci rozhodné pro rozhodování o vině a trestu, je v rozporu s ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou, která má přednost před zákonem; v tomto případě předloží věc Ústavnímu soudu.

Neveřejné zasedání

Novela č. 292/1993 Sb. přinesla důležitou změnu i v ustanoveních upravujících neveřejné zasedání soudu (§ 240 - 244). Změna spočívá ve vyloučení přítomnosti státního zástupce v neveřejném zasedání, což dřívější právní úprava neumožňovala. Podle důvodové zprávy účast státního zástupce za situace, kdy účast obviněného nebo obhájce je vyloučena, odporuje principu rovnosti stran v soudním řízení.

Odvolací řízení

Významnou změnou, kterou zavedla novela č. 292/1993 Sb., je rozšíření zákazu reformace in peius v řízení o odvolání. Nové znění § 259 odst. 3 stanoví, že v neprospěch

obžalovaného může odvolací soud změnit napadený rozsudek jen na podkladě odvolání státního zástupce, jež bylo podáno v neprospěch obžalovaného, ve výroku o náhradě škody tak může učinit též na podkladě odvolání poškozeného, který uplatnil nárok na náhradu škody. Smysl uvedené změny spočívá v tom, že zákaz reformace in peius se neomezuje jen na výrok o trestu jako tomu bylo podle předchozí právní úpravy, ale na jakoukoliv změnu rozsudku, kterou by se zhoršovalo postavení obžalovaného. Tento zákaz se uplatní nejen tehdy, když odvolací soud sám učiní konečné rozhodnutí ve věci, ale i když po zrušení napadeného rozhodnutí vrátí věc státnímu zástupci k došetření (§ 264 odst. 2).

Stížnost pro porušení zákona

Stížnost pro porušení zákona je jedním ze dvou mimořádných opravných prostředků v trestních věcech (vedle obnovy řízení podle § 277 a násl.). Může směřovat jen proti pravomocnému rozhodnutí soudu, státního zástupce nebo vyšetřovatele.

Ustanovení trestního řádu (§ 266 a násl.) upravující postup při podávání stížnosti pro porušení zákona byla opakovaně pozměněna či různě doplněna novelami č. 178/1990 Sb., 558/1991 Sb., 292/1993 Sb., 25/1993 Sb. a č. 152/1995 Sb. Zřejmě nejdůležitější změnu přinesla novela č. 292/1993 Sb., která stanoví, že stížnost pro porušení zákona je oprávněn podat pouze ministr spravedlnosti, zatímco podle předchozí právní úpravy toto právo příslušelo i generálnímu prokurátorovi. Tato změna souvisí s přeměnou prokuratury na státní zastupitelství s účinností od 1. ledna 1994.

Řízení za stanného práva

Ustanovení trestního řádu upravující řízení za stanného práva (§ 307 - 314) byla zrušena novelou č. 178/1990 Sb.

Řízení před samosoudcem

Institut řízení před samosoudcem byl do našeho trestního řádu zaveden již novelou č. 149/1969 Sb. v ustanoveních § 314a - 314d. Podle této novely samosoudce konal řízení

o přečinech a dále o některých méně závažných trestných činech vyjmenovaných v § 314a. První změnu právní úpravy řízení před samosoudcem provedla novela č. 178/1990 Sb. Stanovila, že samosoudce koná řízení o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje jeden rok. Novela č. 558/1991 Sb. pak zvýšila uvedenou hranici na dvě léta a poslední novela č. 292/1993 Sb. dokonce na pět let, v důsledku čehož se příslušnost samosoudce výrazně rozšířila.

Odklon v trestním řízení

Odklon chápeme jako alternativu trestního řízení před soudem, kdy je upřednostněno neformální (mimosoudní) vyřízení trestní věci. Účelem není potrestání pachatele, ale jde o právní formu řešení konfliktu, který vyústil v trestný čin. Možno též říci, že účelem institutů zařazovaných pod pojem odklonu je především rychlejší a efektivnější vyřízení k tomu vhodných věcí, které nevyžadují z hlediska účelu trestního řízení projednání věci před soudem. Má se jimi dosáhnout také specifického resocializačního a výchovného účinku na pachatele a to bez vydání rozhodnutí o vině a trestu. Pod pojem odklon při současné právní úpravě zařazujeme instituty podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání. Někteří autoři však za jednu z forem odklonu považují i trestní příkaz (viz Musil, J. a kol. „Kurs trestního práva“, C. H. Beck, 1999).

Podmíněné zastavení trestního stíhání

Jde o zcela nový institut, zavedený do trestního řádu novelou č. 292/1993 Sb. Zakotven je v ustanoveních § 307 a § 308.

Podle důvodové zprávy se institut podmíněného zastavení trestního stíhání promítá do trestního řádu způsobem, jaký zná většina evropských právních řádů při respektování doporučení výboru ministrů Rady Evropy k tomuto institutu. Podmíněné zastavení trestního stíhání přichází v úvahu v případech, kdy vzhledem k okolnostem případu i osobě obviněného je zřejmé, že v případě vyhlášení odsuzujícího rozsudku by byl uložen podmíněný trest odnětí svobody a s největší pravděpodobností by se obviněný ve zkušební době osvědčil. Je proto do značné míry zbytečné provádět celé trestní řízení, když jeho účelu lze dosáhnout podstatně

jednodušším způsobem. Podmíněné zastavení má povahu mezitimního rozhodnutí a nelze je vykládat jako rozhodnutí o vině. Pokud obviněný ve zkušební době nevyhoví uloženým podmínkám, důsledkem je skutečnost, že v trestním stíhání se pokračuje.

Podmíněně zastavit trestní stíhání je možno jak v řízení před soudem, tak i v přípravném řízení. K vydání rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání musí být splněny níže uvedené podmínky, stanovené v ust. § 307 odst. 1:

- a) jde o řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let,
- b) obviněný se k trestnému činu doznal,
- c) obviněný nahradil škodu, pokud byla trestným činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě,
- d) obviněný projevil souhlas s takovým vyřízením trestného činu,
- e) vzhledem k osobě pachatele, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za postačující.

V rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání se stanoví zkušební doba na šest měsíců až dva roky. Obviněnému lze též uložit, aby ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život, která musí být určitá a kontrolovatelná. Jestliže obviněný v průběhu zkušební doby vedl řádný život, splnil povinnost nahradit způsobenou škodu a vyhověl i dalším uloženým omezením, rozhodne orgán, jenž trestní stíhání v prvním stupni podmíněně zastavil, že se osvědčil. Jinak rozhodne, a to případně i během zkušební doby, že se v trestním stíhání pokračuje. Na rozhodnutí o zastavení trestního stíhání není právní nárok, a proto se obviněný nemůže domáhat rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, i když může soud požádat o takový způsob vyřízení věci.

Narovnání

Další zcela nový institut zavedený do trestního řádu novelou č. 152/1995 Sb. Zakotven je v ustanoveních § 309 - 314. Narovnáním se rozumí dosažení dohody o vypořádání sporných otázek mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí, jež má smluvní podobu a je alternativou k jinak tradičně používanému trestnímu řízení (odklon od standardního řízení).

Podstatu narovnání opět výstižně podává důvodová zpráva. Podle ní je institut narovnání jednou z možností odklonu v trestním řízení. Uplatní se zejména v případech, kdy stát na trestním postihu pachatele nemá výrazný zájem a trestný čin má spíše podobu sporu mezi obviněným a poškozeným. Základní podmínkou schválení narovnání je skutečnost, že obviněný zaplatí vzniklou škodu, resp. jinak odčiní újmu způsobenou trestným činem a podle povahy věci též přispěje odpovídající částkou na veřejně prospěšné účely a takový způsob vyřízení věci lze považovat za dostačující. Narovnání je obecně přípustné jak ve stadiu řízení před soudem, tak i v přípravném řízení. V přípravném řízení je k podání návrhu oprávněn státní zástupce ze zákona, a proto o takovém návrhu soudce rozhodne vždy, ať již mu vyhoví, nebo jej zamítne. Obviněný ani poškozený nemají právní nárok domáhat se rozhodnutí o narovnání.

K rozhodnutí soudu o schválení narovnání musí být splněny v § 309 odst. 1, 3 uvedené podmínky:

- a) jde o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let,
- b) obviněný před soudem prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a o tomto prohlášení nejsou důvodné pochybnosti,
- c) obviněný uhradí poškozenému škodu způsobenou trestným činem nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčiní újmu vzniklou trestným činem,
- d) obviněný složí na účet soudu peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům,
- e) obviněný i poškozený souhlasí s rozhodnutím o schválení narovnání a
- f) soud považuje takový způsob vyřízení věci za dostačující.

V přípravném řízení k těmto podmínkám musí přistoupit i návrh státního zástupce na rozhodnutí o schválení narovnání. Před rozhodnutím o schválení narovnání soud vždy vyslechne obviněného a poškozeného. V zájmu častějšího používání narovnání je de lege ferenda vhodné zvážit rozšíření oprávnění státního zástupce tak, aby v přípravném řízení sám schvaloval narovnání a nemusel je předkládat ke schválení soudu, tak jako tomu je dosud.

Obligatormí součástí rozhodnutí o schválení narovnání je též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém je spatřován trestný čin, jehož se narovnání týká. Na

rozdíl od institutu podmíněného zastavení trestního stíhání je současně s rozhodnutím o schválení narovnání spojeno definitivní zastavení trestního stíhání.

Trestní příkaz

Trestní příkaz lze charakterizovat jako prostředek ke zjednodušení a urychlení trestního řízení ve věcech skutkově i právně méně složitých, kdy účelu trestního řízení může být dosaženo i bez provedení formálního hlavního líčení.

Institut trestního příkazu byl u nás poprvé zaveden novelou trestního řádu č. 48/1973 Sb. Po roce 1989 byl nejprve novelou č. 178/1990 Sb. zrušen, pozdější novelou č. 292/1993 Sb. opět obnoven, avšak s podstatnými změnami oproti původní právní úpravě.

Podle § 314e předchozí právní úpravy mohl samosoudce vydat trestní příkaz jen v řízení o přečinech, přičemž jeho vydání bylo podmíněno doznáním obviněného či vlastním zjištěním veřejného orgánu. Další nezbytnou podmínkou bylo, že vydání trestního příkazu navrhl prokurátor nebo s jeho vydáním souhlasil. Trestním příkazem bylo možno uložit trest odnětí svobody pouze do dvou měsíců, dále trest nápravného opatření do čtyř měsíců, zákaz činnosti do dvou let, peněžitý trest do 5 000 Kč a propadnutí věci.

Novou právní úpravou se výrazně rozšířil okruh trestních věcí, na něž trestní příkaz dopadá. Samosoudce nyní může vydat trestní příkaz ve všech věcech, o nichž je podle zákona příslušný konat řízení (s výjimkami podle § 314e odst. 4), to znamená v řízení o všech trestných činech, na která zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Jeho vydání není podmíněno doznáním obviněného či vlastním zjištěním veřejného orgánu, ale tím, že skutkový stav byl spolehlivě prokázán opatřeními důkazy. Výrazně se zpřísnily tresty, které lze obviněnému trestním příkazem uložit: jde o trest odnětí svobody do jednoho roku, trest zákazu činnosti do pěti let, trest peněžitý a trest propadnutí věci bez omezení. Nově lze uložit také trest obecně prospěšných prací, zavedený do našeho právního řádu novelou č. 152/1995 Sb. Vydání trestního příkazu již není podmíněno souhlasem státního zástupce, který má naopak právo odporu.

Soudy trestního příkazu využívají velice často. Podle statistiky Ministerstva spravedlnosti např. v roce 1998 v České republice z celkového nápadu 78 056 obviněných bylo vyřízeno trestním příkazem 40 700, tj. 52,14 %. Značné rozšíření okruhu trestných činů, které lze vyřídit trestním příkazem, klade otázku, zda není odůvodněno částečné omezení rozsahu trestního příkazu, např. snížením horní hranice sazby odnětí svobody ze současných pěti roků na tři roky.

Ustanovení § 314e odst. 4 vypočítává, ve kterých případech trestní příkaz nelze vydat. Jde zejména o mladistvého, pokud v době jeho vydání nedovršil osmnáctý rok svého věku.

Důvodová zpráva k novele č. 292/1993 Sb. k opětovnému zavedení trestního příkazu uvedla, že se tak činí v souladu s právními úpravami většiny evropských států i doporučeními Rady Evropy. Dále uvádí, že skutečnost, že došlo k vydání trestního příkazu, neznamena, že obviněnému je odíráno právo na projednání věci před soudem. Tohoto práva může vždy dosáhnout tím, že podá odpor. Protože vydání trestního příkazu již není podmíněno souhlasem státního zástupce, nevztahuje se na další řízení v případě podání odporu princip zákazu reformace in peius.

Vykonávací řízení

Novely trestního řádu po roce 1989 se dotkly i některých ustanovení upravujících vykonávací řízení. Se zrušením trestu smrti u nás zcela logicky byla z trestního řádu vypuštěna ustanovení (§ 316 - 319) týkající se výkonu tohoto trestu. Pokud jde o výkon dalších druhů trestů, stojí za zmínku zmínit se o následujících hlavních změnách zavedených novelami trestního řádu.

Výkon trestu odnětí svobody

Novelou č. 178/1990 Sb. byla nově a humánněji formulována ustanovení o výkonu trestu odnětí svobody u těhotné ženy. Podle § 322 odst. 2 předseda senátu odloží na dobu jednoho roku po porodu výkon trestu odnětí svobody na těhotné ženě a na matce

novorozeného dítěte. Obdobně podle § 325 odst. 1 předseda senátu vždy přeruší výkon trestu odnětí svobody na těhotné ženě nebo na matce dítěte mladšího jednoho roku.

V návaznosti na zavedení podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 60a, 60b tr. zák.) bylo novelou č. 166/1998 Sb. zakotveno nové ustanovení trestního řádu pod § 330a, které podrobněji upravuje postup soudu při sledování chování podmíněně odsouzeného a dodržování uložených omezení a povinností odsouzeným. Podrobnější výklad k ustanovení § 330a je uveden v odstavci pojednávajícím o institutu podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem podle § 60a, 60b trestního zákona.

Ohledně podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 tr. zák.) výše uvedená novela č. 166/1998 Sb. v § 359a stanoví, že pokud není stanoveno jinak, na postup při výkonu dohledu nad odsouzeným, u něhož bylo podmíněně upuštěno od potrestání s dohledem, a na rozhodnutí o tom, zda se podmíněně odsouzený osvědčil, nebo zda se mu ukládá trest, se přiměřeně užije ustanovení § 330a.

Výkon trestu obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací byl do trestního zákona zaveden novelou č. 152/1995 Sb. (§ 45, 45a tr. zák.). Stejnou novelou byl v trestním řádu právně upraven výkon trestu obecně prospěšných prací (§ 335 - 340b). Obecné ustanovení § 335 uvádí, že trest obecně prospěšných prací odsouzený vykonává v obvodu okresního soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být trest vykonáván i mimo tento obvod..

Novela č. 152/1995 Sb. v rámci výkonu tohoto nového druhu trestu v trestním řádu upravuje instituty nařízení, odkladu, přerušení a upuštění od výkonu trestu (§ 335 - 340b). Důvodová zpráva k tomu poznamenává, že tato úprava je obdobná jako u výkonu jiných druhů trestů, např. trestu odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že v průběhu výkonu trestu obecně prospěšných prací bude třeba, aby soud úzce spolupracoval s obcemi, stanoví se ve vykonávacím řízení součinnost s okresním úřadem, v jehož obvodu odsouzený bydlí. Vychází se z předpokladu, že každý okresní soud bude mít na základě údajů poskytnutých od obcí ve

svém obvodu přehled konkrétních požadavků na obecně prospěšné práce z hlediska jejich druhu i místa.

O přeměně trestu obecně prospěšných prací nebo o přeměně jeho zbytku v trest odnětí svobody rozhodne předseda senátu na návrh okresního úřadu nebo i bez takového návrhu ve veřejném zasedání (§ 340b).

Výkon peněžitého trestu

Výkon peněžitého trestu je v trestním řádu zakotven v ustanoveních § 341 - 344. Významnou změnu v právní úpravě výkonu tohoto trestu zavedla novela č. 152/1995 Sb. Tím, že vypustila § 343, odpadlo v případě nezaplacení peněžitého trestu jeho vymáhání cestou občanskoprávní, které dříve celý výkon prodlužovalo a komplikovalo, neboť předcházelo nařízení náhradního trestu odnětí svobody. Došlo k odbourání leckdy zdlouhavého a někdy i bezvýsledného výkonu rozhodnutí o uložení peněžitého trestu, případně úvah, zda chování odsouzeného nasvědčuje, že již dochází k maření výkonu peněžitého trestu. Výkon náhradního trestu odnětí svobody může odsouzený kdykoliv odvrátit tím, že peněžitý trest zaplatí. Také je možné peněžitý trest uhradit z peněžitě záruky, kterou původně odsouzený složil, jestliže o to sám požádá soud.

Podle důvodové zprávy k novele č. 152/1995 Sb. změna postupu při výkonu peněžitého trestu vychází z principu, že k němu nelze přistupovat jako k výkonu pohledávky např. z občanskoprávního vztahu. Pravomocným uložením tohoto trestu vzniká zákonná povinnost odsouzeného podrobit se jeho výkonu, tj. zaplatit peněžitou částku, v níž byl trest uložen. V opačném případě není důvodu neuplatnit vůči němu náhradní formu postihu, tj. nařídit výkon náhradního trestu odnětí svobody. Dřívější právní úprava odsouzenému umožňovala výkon peněžitého trestu blokovat nebo prodlužovat, aniž by se dalo dovodit, že jej maří a jsou splněny podmínky pro nařízení náhradního trestu odnětí svobody. Dále důvodová zpráva uvádí, že dřívější úprava vedla ke stavu, kdy soudy na rozdíl od praxe jiných států tento druh trestu jako alternativního ve vztahu k trestu odnětí svobody využívaly ve stále menším rozsahu a naopak jejich pohledávky z nevyhozených peněžitých trestů rostly. Dá se předpokládat, že nová úprava výkonu peněžitého trestu povede k nárůstu rozhodování

o výkonu náhradního trestu a že soudy budou tohoto institutu častěji využívat. Nová úprava nadále zachovává instituty odkladu, povolení splátek a upuštění od výkonu trestu v případech, kdy pro takový postup svědčí změna osobních nebo majetkových poměrů odsouzeného.

Výkon trestu zákazu činnosti

Výkon trestu zákazu činnosti upravuje § 350 trestního řádu. Formulace tohoto ustanovení provedená novelou č. 178/1990 Sb. navazuje na novou právní úpravu tohoto trestu z roku 1990 v ustanoveních § 49, 50 trestního zákona. Změna spočívá v tom, že podle nové úpravy je do výkonu trestu zákazu činnosti je započítávána doba, po kterou bylo pachateli před právní mocí rozsudku oprávnění k činnosti, která je předmětem zákazu, v souvislosti s trestným činem odňato podle zvláštních předpisů, nebo na základě opatření státního orgánu nesměl již tuto činnost vykonávat (např. odebrání řidičského průkazu v případě uložení trestu zákazu řízení motorových vozidel).

Výkon trestu vyhoštění

Výkon trestu vyhoštění byl v trestním řádu poprvé upraven novelou č. 150/1997 Sb. v ustanoveních § 350a - 350f. Do přijetí novely byl výkon uvedeného trestu upraven pouze interními směrnici příslušných orgánů, nikoli trestním řádem.

Právní úprava postupu při výkonu trestu vyhoštění podle citované novely vychází z toho, že je především povinností samotného odsouzeného respektovat pravomocný odsuzující rozsudek, kterým mu byl uložen trest vyhoštění a chovat se tak, aby jej neporušoval. Pouze v případech, kdy hrozí nebezpečí, že odsouzený bude výkon tohoto trestu mařit, zejména tím, že se bude na území České republiky skrývat nebo výkon trestu bude podstatně ztěžovat, přichází v úvahu bezprostřední státní donucení. V takovém případě odsouzený může být vzat i do vyhošťovací vazby podle § 350c, pokud není rozhodnuto o jejím nahrazení zárukou, slibem nebo peněžitou zárukou. Smyslem nově vytvořeného institutu vyhošťovací vazby je pouze umožnit výkon uloženého trestu vyhoštění a není tedy opatřením sankčním. Rozhoduje o ní předseda senátu.

Výkon vazby

Trestní řád v původním znění v ustanovení § 360 obsahoval rovněž kusou úpravu výkonu vazby. Novela č. 292/1993 Sb. tuto úpravu nepřevzala a stanovila, že podmínky výkonu vazby stanoví zvláštní zákon. V současné době tímto zákonem je zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Právní styk s cizinou

Trestní řád ve své poslední hlavě (hlava XXIV.) upravuje právní styk s cizinou. Jde zejména o ustanovení upravující vyžádání z ciziny (§ 376 - 378), vydání do ciziny (§ 379 - 383), převzetí a odevzdání trestní věci (§ 383a - 383c) a výkon rozsudků cizozemských soudů (§ 384a - 384e). Většina těchto ustanovení byla novelizacemi po roce 1989 více či méně upřesněna či jinak pozměněna a některá ustanovení, která dřívější právní úprava neobsahovala, byla nově vytvořena. Jde o novely č. 178/1990 Sb., 558/1991 Sb., 292/1993 Sb., 25/1993 Sb., 152/1995 Sb. a č. 150/1997 Sb.

Nové je např. ustanovení § 382a upravující tzv. zkrácené vydávací řízení. Zavedeno bylo novelou č. 150/1997 Sb. Týká se vydání osoby cizímu státu k trestnímu stíhání nebo k výkonu trestu. Podstata zkráceného vydávacího řízení spočívá v tom, že se vyžádané osobě umožňuje, aby svým souhlasem s vydáním nahradila rozhodnutí soudu o přípustnosti vydání, kterému navíc předchází poměrně obsáhlé šetření. Zachovává se tedy právo obviněného na soudní ochranu a závisí plně na něm, zda tohoto práva využije. Důvodem k vydání novely byla určitá zdlouhavost tohoto řízení a také v současné době stále častější aplikace institutu vydání do ciziny.

Novelami č. 178/1990 Sb. a č. 25/1993 Sb. byly do trestního řádu doplněny instituty převzetí a odevzdání trestní věci, běžně užívané a pojímané do bilaterálních smluv o právní pomoci, které naše právní úprava dosud neobsahovala (§ 383a - 383b). Stejně tak byla do trestního řádu doplněna ustanovení upravující výkon rozsudků cizozemských soudů (§ 384a - 384c).

Novelou č. 152/1995 Sb. bylo doplněno ustanovení o dožádání podle § 384 o odstavce 2 a 3. Důvodem byla skutečnost, že trestní řád se předtím výslovně nezmiňoval o možnosti rozhodnout o předběžném zajištění majetku nebo o jeho zabránění k žádosti cizího státu a takový postup nebylo možné ani realizovat podle občanskoprávních předpisů platných pro styk s cizinou. Řízení podle těchto ustanovení lze zahájit pouze k žádosti cizího státu opírajícího se o příslušnou mezinárodní smlouvu, kterou je Česká republika vázána.

IV. ZÁVĚR

Z předchozích kapitol vyplývá, že trestní zákon č. 140/1961 Sb. a trestní řád č. 141/1961 Sb. byly v období od listopadu 1989 do konce roku 1999 mnohokrát - celkem devětatřicetkrát - novelizovány a prošly velmi rozsáhlými změnami. Jak bylo uvedeno, šlo nejen o změny dílčí, reagující povětšinou na aktuální potřeby a požadavky, ale především o změny zásadního a koncepčního charakteru, představované takovými instituty hmotného a procesního trestního práva, jakými jsou alternativní trest, probace, zločinné spolčení, odklon a další. Došlo k vytvoření mnoha nových skutkových podstat trestných činů ve zvláštní části trestního zákona a byla provedena řada velmi významných změn v trestním řádu. Všechny důležité a podstatné změny a doplňky stávajících trestních kodexů, provedené novelami v tomto období, jsou podchyceny v této práci.

Probíhající reforma trestního práva je záležitostí mimořádného významu. V současném období jsou v konečném stadiu přípravy dalších novel trestních kodexů, především obsáhlá novela trestního řádu, jejíž návrh představuje zásadní změny v pojetí trestního procesu. Návrh je široce diskutován odbornou veřejností, přičemž názory odborníků, dalších pracovníků z praxe a rovněž poslanců naší Poslanecké sněmovny na některé nové instituty nejsou vždy shodné. Hlavní záměry připravované novely trestního řádu lze ve stručnosti shrnout do následujících bodů:

- zjednodušit a zrychlit přípravné řízení a přenést těžiště dokazování z přípravného řízení do řízení před soudem v souladu se zásadou bezprostřednosti a ústnosti,
- posílit postavení státního zástupce, který by skutečně měl být rozhodující osobou v přípravném řízení a významnou stranou v hlavním líčení, kde musí hájit a prokazovat obžalobu jako zástupce státu,
- zavést zkrácené a zjednodušené řízení pro méně závažné trestní věci, zejména tam, kde je pachatel přistižen při činu nebo odhalen krátce po jeho spáchání, a odstranit zatížení soudu od činností, u kterých není nezbytné, aby je soud prováděl (např. svěření rozhodování o narovnání státnímu zástupci),
- urychlit celkově řízení ve vazebních věcech, zjednodušit rozhodování o prodlužování vazeb a rozšířit možnosti jejich náhrady,

- prohloubit používání odklonu, zejména podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání,
- hmotněprávně i procesněprávně upravit postavení a oprávnění probační a mediační služby,
- upravit odvolání tak, aby odvolací soud více rozhodoval, a to i po doplnění dokazování, a podstatně méně věci vracel soudu prvního stupně, a nově upravit mimořádné opravné prostředky (institut dovolání k Nejvyššímu soudu).

Souběžně s novelami stávajících trestních kodexů probíhají přípravné práce i na celkové rekodifikaci trestního zákona a trestního řádu. Ukazuje se však, že jde o úkol nadmíru složitý. Nová kodifikace by měla shrnout a završit dosavadní úsilí o zásadní reformu trestního procesu i trestního práva hmotného a vytvořit tak v České republice konečně stabilní trestní zákon a trestní řád, respektující všechny základní principy demokratické společnosti.

Podle preambule posledního návrhu rekodifikace trestního práva hmotného z počátku letošního roku vychází nová kodifikace trestního práva hmotného a procesního České republiky ze zhodnocení účinnosti dosavadních základních předpisů v trestněprávní oblasti, přihlíží k vývoji právní teorie a praxe zejména v evropských zemích s rozvinutým demokratickým systémem, reflektuje změny v ostatních právních oblastech, a je zaměřena na vytvoření co nejvhodnějšího systému ochrany společnosti a jednotlivců před kriminalitou a jejími novými formami. Zajišťuje plnění všech závazků v trestněprávní oblasti, které vyplývají pro ČR z mezinárodních smluv a dalších dokumentů a přihlíží k relevantním doporučením a stanoviskům Rady Evropy. Jsou v ní garantována základní lidská práva a svobody a respektovány meze zásahů do těchto práv stanovené Listinou základních práv a svobod, a je zajištěn plný soulad s Ústavou ČR a ústavní úlohou jednotlivých orgánů činných v trestním řízení.

Návrh nové kodifikace vyjadřuje návaznost na historický vývoj, tradice a zkušenosti československé a středoevropské právní kultury a odstraňuje z trestního práva České republiky všechny prvky, které byly poplatné ideologickým a politickým postulátům z totalitního období vývoje našeho státu.

Nově kodifikované trestněprávní předpisy by měly reflektovat očekávanou realitu společenského vývoje na počátku příštího století, být funkčními po dostatečně dlouhou dobu a vyjadřovat tak stabilitu právního řádu České republiky.

SEZNAM LITERATURY

Knižní publikace:

1. Francek, J.: Zločin a trest v českých dějinách, Rybka Publishers, Praha 1999
2. Jelínek, J. - Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, Linde, Praha 1994
3. Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné, obecná část, Masarykova universita, Brno 1996
4. Musil, J. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní, C.H.Beck, Praha 1999
5. Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné, I., II., Codex, Praha 1997
6. Šámal, P. a kol.: Trestní zákon, Komentář, C.H.Beck, Praha 1998
7. Šámal, P. a kol.: Trestní řád, Komentář, C.H.Beck, Praha 1997

Studie IKSP:

8. Cejp, M.: Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu, IKSP, Praha 1999
9. Cejp, M. a kol.: Výzkum organizovaného zločinu v České republice II, IKSP, Praha 1999
10. Kadeřábková, D.: Hospodářská trestná činnost a její projevy, IKSP, Praha 1999
11. Karabec, Z.: Účinnost právních prostředků proti organizovanému zločinu, IKSP, Praha 1999
12. Marešová, A. - Válková, J.: K problematice alternativních trestů, IKSP, Praha 1994
13. Musil, S. - Zborník, F.: Analýza účinnosti legislativních úprav I. - III. IKSP, Praha 1995, 1996, 1998
14. Osmančík, O. a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996
15. Rozum, J. a kol.: Výzkum institutu narovnání, IKSP, Praha 1999
16. Scheinost, M.: Organizovaná trestná činnost občanů ČR
17. Vůjtěch, J. a kol.: Výzkum institutu obecně prospěšných prací, IKSP, Praha 1998

Časopisy:

18. Čič, M. - Gašparovič, I.: O niektorých otázkách novely Trestného zákona, Právny obzor č. 3/1992
19. Dolenský, A.: Novelizace trestního zákona, Bulletin advokacie č. 2/1994
20. Dolenský, A.: Novelizace trestního zákona 1991, Bulletin advokacie č. 2/1992
21. Dolenský, A.: Novelizace trestního práva hmotného, Všehrd č. 7/1992
22. Dolenský, A.: Novelizace trestního řádu, Všehrd č. 1, 2/1994
23. Dolenský, A.: O novele trestního řádu 1995, Bulletin advokacie č. 8/1995
24. Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany, Bulletin advokacie č. 1/1994

25. Dolenský, A.: Poznámky k rekonstrukci, Trestní právo č. 11/1996
26. Doucha, J.: Některé problémy vyšetřování související s novou koncepcí institutu zahájení trestního stíhání, Trestní právo č. 1/1996
27. Fenyk, J. a kol.: Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti, Trestní právo č. 7-8/1997
28. Flegl, V.: Ústavní a mezinárodní ochrana lidských práv, C.H.Beck, Praha 1997
29. Gerloch, A. a kol.: Ústavní systém České republiky, Prospektrum, Praha 1996
30. Hruban, L.: K některým otázkám přípravného řízení z pohledu novely českého trestního řádu, Právní praxe č. 10/1994
31. Chmelík, J.: Zhodnocení a dopady novelizace trestního řádu na průběh a výsledky trestního řízení, Trestní právo č. 3/2000
32. Janda, P. a kol.: K problematice alternativních trestů, České vězeňství č. 3/1994
33. Jelínek, J.: Novelizace trestního zákona v roce 1995, Bulletin advokacie č. 9/1995
34. Jelínek, J.: Novelizace trestního řádu v roce 1993, Bulletin advokacie č. 2, 3/1994
35. Jelínek, J.: K novelám trestních kodexů v roce 1995, Kriminalistika č. 4/1995
36. Kalvodová, V. a kol.: Zákon č. 290/1993 Sb. - pátá přímá novela trestního zákona od roku 1989, Časopis pro právní vědu a praxi č. II/1994
37. Kalvodová, V.: Novela trestního zákona a trestněprávní sankce, Časopis pro právní vědu a praxi č. IV/1995
38. Kalvodová, V.: Podmíněné odsouzení před novelou trestního zákona č. 253/1997 Sb. a po jejím přijetí, Trestní právo č. 3/1998
39. Kalvodová, V. - Zezulová, J.: Novelizace českého trestního práva, Časopis pro právní vědu a praxi č. 2/1996
40. Klokočka, V.: Ústavní zřízení České republiky, Vyšehrad, Praha 1997
41. Karabec, Z.: K problematice výkonu trestu odnětí svobody a k ukládání alternativních trestů, Všehrd č. 9/1992
42. Kotulán, P. a kol.: K institutu obecně prospěšných prací, Právní praxe č. 4/1998
43. Kratochvíl, V.: České trestní právo stále v pohybu, Trestní právo č. 3/1996
44. Kratochvíl, V.: České trestní právo stále v pohybu, Časopis pro právní vědu a praxi č. II/94
45. Kratochvíl, V.: Glosa postnovelizací neboli jak dále v české trestněprávní reformě, Trestní právo č. 3/1999

46. Kratochvíl, V.: Poznámky k novelám trestního práva a trestního řádu č. 557/1991 Sb. a č. 558/1991 Sb., Československá kriminalistika č. 3/1992
47. Kučera, P. a kol.: K rekonstrukci trestního řádu, Trestní právo č. 1/1996
48. Kučera, P.: Rekonstrukce po roce, Trestní právo č. 11/1996
49. Lata, J.: Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v Českých zemích
50. Löffelman, C. - Vondruška, P.: Poznámky k těmto reformy trestních předpisů, Trestní právo č. 3/1996
51. Louženský, J.: Jak se uplatňují některé prostředky pro zjednodušení a zrychlení trestního řízení, Trestní právo č. 5/1998
52. Matula V.: Narovnání jako nový institut českého trestního práva procesního, Všehrd č. 4/97
53. Nett, A.: Ochrana svědků v trestním řízení, Trestní právo č. 5/1999
54. Novotný, O.: Kriminalita, trestní právo, kodifikace, Trestní právo č. 10, 11/1998
55. Novotný, O.: Alternativy uvěznění (K problematice reformy trestněprávních sankcí v ČR), Právní praxe č. 2/1993
56. Pikna, B.: Téma legalizace drog jako závažný právní a společenský problém, Trestní právo č. 11/1996
57. Půry, F. a kol.: K problematice trestněprávního postihu přechovávání drog pro vlastní potřebu, Právní rozhledy č. 11/1999
58. Rizman, S. a kol.: K problematice alternativních trestů, Trestní právo č. 7-8/1997
59. Rychetský, P.: Česká ústava v pátém roce, Nová přítomnost č. 3/1997
60. Šámal, P.: K novele trestního zákona, Všehrd č. 1/1994
61. Šámal, P. - Baxa, J.: : K návrhu novely trestního řádu, trestního zákona a souvisejících předpisů, Právní rozhledy č. 3/2000
62. Šámal, P. - Karabec, Z.: Ke koncepci rekonstrukce trestního práva hmotného, Právník č. 4/2000
63. Teryngel, J.: K některým otázkám podmíněného zastavení trestního stíhání, Bulletin advokacie č. 9/1995
64. Teryngel, J.: K novele trestního zákona, Právo a zákonnost č. 9/1990
65. Vantuch, P.: K důsledkům zrušení trestního stíhání ve věci, Bulletin advokacie č. 9/1995
66. Vantuch, P.: K návrhu na reformu přípravného řízení obsaženému ve věcném záměru novely trestního řádu z prosince 1998, Trestní právo č. 3/1999
67. Návrh novel trestního zákona a trestního řádu, Trestní právo č. 7-8/1999, č. 10/1999

68. Novela trestního řádu v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky,
Trestní právo č. 3/2000
69. Sbírky zákonů (Novely trestního zákona a trestního řádu) z období od listopadu 1989 do konce roku 1999 a důvodové zprávy k novelám
70. Šámal, P. - Karabec, Z.: Rekodifikace trestního práva hmotného (Návrh koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky), 26. 3. 1999
71. Rekodifikace trestního práva hmotného ČR, Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky (Návrh), 2000

Přehled novel trestních kodexů v období od listopadu 1989 do konce roku 1999

Autor: JUDr. Václav Nečada
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Tiskárna: Vydavatelství KUFR – František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5
Dáno do tisku: červen 2000
Vydání: první
Náklad: 150 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-86008-79-7